

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

LİSE GENÇLİĞİNDE ALLAH İNANCININ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kevser BAYTEMUR

BURSA - 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

LİSE GENÇLİĞİNDE ALLAH İNANCININ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kevser BAYTEMUR

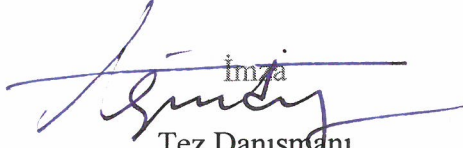
Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

BURSA - 2020

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda 701621031 numaralı Kevser BAYTEMUR'un hazırladığı "Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler" konulu Yüksek Lisans Yeterlik Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 10./02/2020 günü 12.30-13.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (BAŞARILI / BAŞARISIZ) olduğuna (OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU) ile karar verilmiştir.

İmza
Tez Danışmanı

ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
B.U.Ü. İlahiyat Fakültesi

İmza
Üye

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ
B.U.Ü. İlahiyat Fakültesi

İmza
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AKIN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

10./02/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 13 / 01 /2020

Tez Başlığı / Konusu: “Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam xiii + 96 sayfalık kısmına ilişkin 13/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

13 / 01 /2020

İmza

Adı Soyadı: Kevser BAYTEMUR
Öğrenci No: 701621031
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: DİN EĞİTİMİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

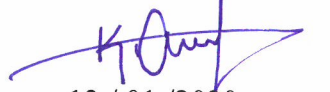
13 / 01 /2020

İmza

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ ~~Doktora~~ tezi olarak sunduğum “Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve imza

13 / 01 / 2020

Adı Soyadı : Kevser BAYTEMUR

Öğrenci No : 701621031

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Kevser BAYTEMUR
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Eğitimi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiii + 96
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2020
Tez Danışman(lar)ı : Dr. Öğr. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

LİSE GENÇLİĞİNDE ALLAH İNANCININ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Lise yıllarında gençler, yakın çevresinden edindiği bilgi ve kazanımları, kendi akıl süzgecinden geçirerek yeniden değerlendirmeye alır. Dinî bilgi ve inançlarını eleştiriye tabi tutan ve ön öğrenmelerini gözden geçiren genç, bazı noktalarda şüpheye düşebilir. Başta Allah inancı olmak üzere dinî konularda mantıksal temellendirme ihtiyacının belirdiği bu süreçte, gençlerin sahip olduğu Tanrı tasavvurunu ve bu tasavvurun oluşumunda etki eden faktörleri belirlemek büyük önem arz eder. Bu önemden hareketle araştırmamızın amacı; lise gençliğinde Allah inancı gelişimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörleri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Bursa il merkezinde, ortaöğretim düzeyindeki 7 farklı okulda öğrenim gören 910 lise öğrencisine anket uygulanmıştır. Din öğretiminin yoğunluğu ve akademik başarı açısından farklılık arz eden okullar çalışmaya dâhil edilmek istendiği için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Belirlenen çalışma evreninden alınan örneklemin rastgele örnekleme yoluyla belirlenebilmesi için ise, kümelere göre örnekleme (tek aşamalı küme örnekleme) yöntemi kullanılmıştır. Lise gençliğinin sahip olduğu Allah inancı yaş, cinsiyet, okul başarısı, ailevi faktörler (anne babanın eğitim düzeyi, din ve inançlara karşı tutumu vs.), kurumsal din öğretimine yönelik tutumlar vb. gibi çeşitli değişkenler açısından incelenerek, betimsel ve ilişkisel analiz yöntemleriyle açıklanarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda genel olarak ailenin, özelde ise anne babanın din ve inançlara karşı tutum ve yaklaşımlarının, gençlerin öğrenim gördükleri lise türünün (İmam Hatip, Fen, Sosyal Bilimler ve diğer liseler) DKAB/İHL meslek derslerine ve öğretmenlerine yönelik algının ve okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almış olma durumunun lise gençliğinde Allah inancının gelişimi ve eğitiminde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Allah İnancı, Tanrı tasavvuru, deizm, ateizm, lise gençliği, aile, din eğitimi.

ABSTRACT

Name and Surname	: Kevser BAYTEMUR
University	: Bursa Uludağ University
Institution	: Institute of Social Sciences
Field	: Philosophy and Religious Studies
Branch	: Religious Education
Degree Awarded	: Master of Arts (MA)
Page Number	: xiii + 96
Supervisor (s)	: Assist. Prof. Dr. Turgay GÜNDÜZ

FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT AND EDUCATION OF THE BELIEF IN ALLAH IN HIGH SCHOOL YOUTH

In high school years, young people re-evaluate the knowledge and acquisitions they have gained from their close circle through their own mind filters. A young person who criticizes his religious knowledge and beliefs and reviews his/her pre-learning may be in doubt at some points. In this process, where there is a need for logical justification in religious matters, especially in the belief of Allah, it is of great importance to determine the concept of God that young people possess and the factors that influence the formation of this concept. Therefore, the aim of our research is to examine the factors that affect the development of belief in Allah positively or negatively in high school youth. For this purpose, in the 2018-2019 academic year, a questionnaire was applied to 910 high school students in 7 different schools in Bursa city center. Purposeful sampling method was preferred because the schools that differ in terms of the intensity of religious education and academic achievement were wanted to be included in the study. In order to determine the sample from the study population by random sampling, sampling by cluster (single stage cluster sampling) method was used. Belief of Allah in high school youth age, gender, school success, family factors (parental education level, religion and beliefs attitude towards, etc.), attitudes towards corporate religious education, the use of internet, social media and etc., and interpreted with descriptive and relational analysis. As a result of this research, it has been found that the attitude and approach of the family towards religion in general, and the relation of mother and father to religion in particular is effective in the development and education of belief in God in high school youth. Also, the type of high school (Imam-Hatip, Science, Social Sciences, and the others) they study, the perceptions and attitudes of the youth towards religion teachers, and whether they received religious education from any place other than school are other factors that affect the development and education of the belief in God in young people.

Keywords: Belief in Allah, God image, deism, atheism, high school youth, family, religious education.

ÖNSÖZ

Gelişim dönemleri içinde bireyin genelde din ve inançlara, özelde ise Tanrı tasavvuruna gizli veya aşikâr bir şekilde özel bir ilgisinin geliştiği çağ ergenlik dönemidir. Gelişimsel olarak bu dönem, bağımsızlık duygularının geliştiği, din ve dünya görüşlerine karşı ilgi ve merakın arttığı, taklit veya modelleme yoluyla ailede edinilen inançların sorgulanıp özümsemiği veya reddedildiği bir dönemdir. Bireyin kendi dünya görüşünü ve inançlarını, çocukluk dönemine göre daha şuurlu bir şekilde oluşturduğu bu süreçte Allah inancı en merkezi rol oynar. Modern dünyanın din ve inançları dışlayan tavrı son yüzyılda nispeten bir yumuşama dönemine girmiş olsa da gelişen iletişim araçlarıyla etkili propagandalarla özellikle gençlik üzerinde hâlâ etkisini sürdürmektedir.

Toplumumuzun önemli bir kesimini oluşturan lise gençliğinin, Allah inancı gelişimi ve eğitimine olumlu veya olumsuz yönde etki eden faktörleri saptamak amacıyla hazırlanan bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın amacı ve önemi, problem durumu, hipotezler ve sınırlılıklar yer almaktadır. Birinci bölümde, çalışmamıza temel oluşturması açısından, gençlik döneminde gözlemlenen temel gelişim özellikleri incelenmiş daha sonra da Allah inancıyla ilgili bazı felsefi yaklaşımlar açıklanmıştır.

Araştırmanın yöntemiyle ilgili açıklamaların yer aldığı ikinci bölümde, model, evren ve örneklem, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, verilerin toplanması ve analizi hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise araştırmaya katılanlarla ilgili betimsel istatistikler ve Tanrı tasavvuru ile ilgili bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Bu bölümde lise gençliğindeki tanrı tasavvuru, cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, ailevi faktörler (anne babanın eğitim düzeyi, din ve inançlara karşı tutumu vs.), kurumsal din öğretimine yönelik tutumlar gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmiş, betimsel ve ilişkisel analiz yöntemleriyle açıklanarak yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda, Lise gençliğinde Allah inancı gelişimi ve eğitiminde; içinde buldukları gelişimsel dönemin etkisiyle birlikte din ve inançlara yaklaşımı itibariyle aile yapısının, bireysel olarak anne-babanın dinle ilişkisinin, öğrenim görülen lise türünün (İmam Hatip Lisesi ve Diğer Liseler) DKAB/İHL meslek derslerine ve öğretmenlerine yönelik algının ve okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almış olma durumunun etkili olduğu görülmüştür.

Araştırmanın başından sonuna kadar beni yönlendiren, bilgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Turgay Gündüz'e, tez jürimde bulunan ve yapıcı eleştirileri ve değerli önerileriyle çalışmamın gelişmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Akın hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, desteği sadece bu çalışmayla sınırlı olmayan kıymetli eşim Cemal Baytemur'a da teşekkür etmek isterim.

13/01/ 2020

Kevser BAYTEMUR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	x
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	2
3. HİPOTEZLER	2
4. SINIRLILIKLAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	4
1. GENÇLİK DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ	4
1.1. <i>Gençlik Dönemi Temel Gelişim Özellikleri</i>	5
1.1.1. Lise Gençliğinde Zihinsel Gelişim	6
1.1.2. Lise Gençliğinde Duygusal Gelişim	7
1.1.3. Lise Gençliğinde Kişilik Gelişimi	9
1.2. <i>Lise Gençliğinde Dinî Gelişim</i>	10
2. TANRI İNANCI İLE İLGİLİ BAZI FELSEFİ YAKLAŞIMLAR	13
2.1. <i>Teizm</i>	13
2.2. <i>Deizm</i>	15
2.3. <i>Ateizm</i>	18
2.4. <i>Agnostisizm</i>	20
İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	22
1. MODEL	22
2. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	23
3. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ.....	24
4. VERİLERİN TOPLANMASI	29
5. VERİLERİN ANALİZİ	30
5.1. <i>Verilerin Analize Hazırlanması</i>	30
5.2. <i>Geçerlik ve Güvenirlik Analizi</i>	31
5.2.1. Geçerlik Analizi	31
5.2.2. Güvenirlik Analizi.....	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR	38
1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARLA İLGİLİ BETİMSSEL İSTATİSTİKLER.....	38
1.1. <i>Araştırmaya Katılanların Cinsiyet ve Öğrenim Gördükleri Lise Türüne Göre Dağılımı</i>	38
1.2. <i>Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Dağılım</i>	39
1.3. <i>Lise Türüne Göre Annenin Öğrenim Durumu</i>	40
1.4. <i>Lise Türüne Göre Babanın Öğrenim Durumu</i>	42
1.5. <i>Lise Türüne Göre Ailelerin Aylık Gelir Durumu</i>	44

1.6. Lise Türüne Göre Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algı.....	45
1.7. Lise Türüne Göre Ailelerin Din ve İnançlara Yaklaşımı.....	46
1.8. Lise Türüne Göre Anne ve Babanın Bireysel Olarak Dinle İlişkisi.....	48
1.9. Lise Türüne Göre Okul Dışında Din Eğitimi Almış Olma Durumu.....	50
1.10. Lise Türüne Göre Anne Babanın Birlikte Yaşama Durumu.....	52
2. LİSE GENÇLİĞİ TANRI TASAVVURU (LGTT) PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	53
2.1. Lise Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi	53
2.2. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	54
2.3. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	60
2.4. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	61
2.5. Anne-Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	63
2.6. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	66
2.7. Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi	70
2.8. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi.....	71
2.9. Din ve İnançlara Yaklaşımı İtibariyle Aile Yapısına Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi	74
2.10. DKAB/İHL Meslek Derslerine Yönelik Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi ...	78
2.11. Lise Giriş Puanları ile Tanrı Tasavvuru Puanları Arasındaki İlişki	79
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	81
KAYNAKLAR.....	87
EKLER	90

TABLULAR

Tablo 1. Cinsiyet	24
Tablo 2. Sınıf Düzeyi	24
Tablo 3. Lise Türü	25
Tablo 4. Okul Türü.....	25
Tablo 5. Annenin Öğrenim Durumu.....	26
Tablo 6. Babanın Öğrenim Durumu.....	26
Tablo 7. Ailenin Ortalama Aylık Geliri	27
Tablo 8. Aile Ortamı İtibariyle Mutlu veya Mutsuz Olma Durumu	27
Tablo 9. Dinî İnançlara Yaklaşımları İtibariyle Aile Yapısı	28
Tablo 10. Öğrencinin Okul Dışında Başka Bir Yerden Din Eğitimi Alma Durum..	28
Tablo 11. Bir Günde İnternette Geçirilen Ortalama Süre.....	29
Tablo 12. Okul Türleri ile Sınıfların TEOG/LGS Puanları	30
Tablo 13. Kayıp Veri Ataması Yapılmadan Önce LGS/TEOG Puanlarıyla İlgili Kayıp Veri Durumu	31
Tablo 14. KMO ve Bartlett's Testi	32
Tablo 15. Açıklanan Toplam Varyans.....	32
Tablo 16. Döndürülmüş Bileşen Matriksi	34
Tablo 17. Faktör Yükü Değerine Göre Madde Kalitesi Sınıflandırması	34
Tablo 18. Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru Ölçeğin Güvenilirlik Katsayısı	35
Tablo 19: Alt-Üst Gruplara Dayalı Madde Analiz Sonuçları.....	36
Tablo 20: Lise Türüne Göre Cinsiyet Dağılımı.....	38
Tablo 21. Sınıf Düzeyine Göre Cinsiyet Dağılımı	39
Tablo 22. Lise Türüne Göre Annenin Öğrenim Durumu	40
Tablo 23. Lise Türüne Göre Babanın Öğrenim Durumu	42
Tablo 24. Lise Türüne Göre Ailelerin Aylık Gelir Durumu.....	44
Tablo 25. Lise Türüne Göre Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algı.....	46
Tablo 26. Lise Türüne Göre Ailelerin Din ve İnançlara Yaklaşımı	47
Tablo 27. Lise Türüne Göre Bireysel Olarak Annenin Dinle İlişkisi.....	48
Tablo 28. Lise Türüne Göre Bireysel Olarak Babanın Dinle İlişkisi.....	49
Tablo 29. Lise Türüne Göre Öğrencinin Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumu	51
Tablo 30. Lise Türüne Göre Anne Babanın Birlikte Yaşama Durumu	52
Tablo 31. Lise Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Mann-Whitney U Testi)	54
Tablo 32. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).55	
Tablo 33. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)....	56
Tablo 34. Okul Türüne Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma Durumu.....	57
Tablo 35. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)	60

Tablo 36. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)	61
Tablo 37. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)	62
Tablo 39. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)	62
Tablo 39. Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)	63
Tablo 40. Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)	64
Tablo 41. Lise Türünde Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları(Kruskal-Wallis Testi).....	64
Tablo 42. Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)	65
Tablo 43.Lise Türünde Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	66
Tablo 44. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 2001-3000 TL arası)	66
Tablo 45. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 10.000 TL üzeri).....	67
Tablo 46. Lise Türünde Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 10.000 TL üzeri)	68
Tablo 47. Ailelerin Ekonomik Durumu Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (3000 TL ve altı ile 6001 TL ve üzeri).....	68
Tablo 48. Lise Türünde Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (3000 TL ve altı ile 6001 TL ve üzeri).....	69
Tablo 49. Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	70
Tablo 50. Lise Türünde Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	71
Tablo 51. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	72
Tablo 52. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma	73
Tablo 53. Tanrı Tasavvuru ile Dinî İnançlara Yaklaşımları İtibariyle Aile Yapısı Kruskal-Wallis Testi	75
Tablo 54. Bireysel Olarak Annenin Dinle İlişkisine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	75
Tablo 55. Bireysel Olarak Babanın Dinle İlişkisine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi).....	76
Tablo 56. Dinî İnançlara Yaklaşımı İtibariyle Aile Yapısına Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma Durumu	77

Tablo 57. DKAB / İHL Meslek Derslerini Sevme Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları I (Mann-Whitney U Testi).....	78
Tablo 58. DKAB / İHL Meslek Derslerini Sevme Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları II Mann-Whitney U Testi.....	79
Tablo 59. Lise Sınav Puanları ile Tanrı Tasavvuru Arasındaki Spearman's İlişki Testi.....	80

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
eds.	: Editörler
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İHL	: İmam Hatip Lisesi
FL	: Fen Lisesi
SBL	: Sosyal Bilimler Lisesi
AL	: Anadolu Lisesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın yeri yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	: Tarih yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Gelişim dönemleri içinde, bireyin genelde din ve inançlara, özelde ise Tanrı tasavvuruna gizli veya aşikâr bir şekilde özel bir ilgisinin geliştiği dönem ergenlik dönemidir. Gelişimsel olarak bu dönem, bağımsızlık duygularının geliştiği, din ve dünya görüşlerine karşı ilgi ve merakın arttığı, taklit veya modelleme yoluyla ailede edinilen inançların sorgulanıp özümsemiği veya reddedildiği bir dönemdir. Bireyin kendi dünya görüşünü ve inançlarını daha şuurlu bir şekilde oluşturduğu bu süreçte Allah inancı en merkezi rol oynar.

Modern dünyanın din ve inançları dışlayan tavrı son yüzyılda nispeten bir yumuşama dönemine girmiş olsa da gelişen iletişim araçlarıyla etkili propagandalarla özellikle gençlik üzerinde hâlâ etkisini sürdürmektedir. *Bu çalışmanın amacı*, ortaöğretime devam eden gençlerin Allah tasavvurlarının gelişimi ve eğitimine olumlu veya olumsuz yönde etki eden faktörleri ortaya çıkarmaktır.

Lise yıllarında gençler, yakın çevresinden edindiği bilgi ve kazanımları, kendi akıl süzgecinden geçirerek yeniden değerlendirmeye alır. Dinî bilgi ve inançlarını eleştiriye tabi tutan ve ön öğrenmelerini gözden geçiren genç, bazı noktalarda şüpheye düşebilir. Başta Allah inancı olmak üzere dinî konularda mantıksal temellendirme ihtiyacının belirdiği bu süreçte, gençlerin sahip olduğu Tanrı tasavvurunu ve bu tasavvurun oluşumunda etki eden faktörleri belirlemek büyük önem arz eder.

Araştırmamızda, Allah inancının gelişimine etki eden temel üç faktörün (aile, okul ve sosyal medya) incelenmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, lise gençliğinin sahip olduğu Allah inancı yaş, cinsiyet, okul başarısı, ailevî faktörler (anne babanın eğitim düzeyi, din ve inançlara karşı tutumu vs.), kurumsal din öğretimine yönelik tutumlar, internet ve sosyal medya kullanımı vb. gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmeye çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

“Lise gençliğinde Allah inancının gelişimi ve eğitimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen temel faktörler nelerdir?” sorusu, araştırmamızın temel problemini oluşturmaktadır. Bu temel problem çerçevesinde araştırmamızın alt problemlerini şöyle sıralayabiliriz;

1. Okul değişkeni, gençlerin Allah inancının gelişiminde etkili bir faktör müdür? Başka bir ifadeyle, gençlerin İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim görmeleri onların Allah inançlarına olumlu katkı sağlamakta mıdır?
2. Lise gençliğinde Allah inancının gelişiminde yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi gibi demografik özelliklerin etkisi var mıdır?
3. Lise gençliğinde Allah inancının veya daha genel bir ifadeyle Tanrı tasavvurunun gelişimi, okulların öğretim odağındaki program türüne (fen, sosyal, din öğretimi ağırlıklı veya normal lise programına) göre değişiklik göstermekte midir?
4. Ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve eğitim düzeyi, öğrencideki Allah inancı gelişimi ve eğitimini etkilemekte midir?
5. Lise gençliğinde Allah inancı gelişimi ve eğitiminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ve öğretmenin nasıl bir etkisi vardır?
6. Lise gençleri, yaygın olarak kabul edildiği üzere, içinde buldukları gelişim döneminin de etkisiyle, Allah inancı konusunda şüphe ve kararsızlık yaşamakta mıdır?
7. Öğrencinin, okul dışında (aile, cami, kurs vb. yerlerden) aldığı din eğitimi, Allah inancı gelişimi ve eğitimine olumlu veya olumsuz yönde etkileri var mıdır?

3. HİPOTEZLER

1. Lise gençliğinde sahip olunan Tanrı tasavvuru öğrenim görülen okula göre farklılık göstermektedir.
2. İslam’ın Tanrı anlayışını yansıtan ifadelerle katılma oranı İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde daha yüksektir.

3. Gençlerin sahip oldukları Tanrı tasavvurları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.
4. Ailenin din ve inançlara karşı genel tutumu gencin Allah inancı gelişiminde etkili olmaktadır.
5. Lise gençliğinde Allah inancı gelişimi ve eğitiminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin olumlu bir etkisi vardır.
6. Anne-babanın eğitim düzeyi ile Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki vardır.
7. Ailenin ekonomik durumu ile Tanrı Tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki vardır.
8. Ailenin çocuklarına karşı genel tutumu, öğrencideki Allah inancı gelişiminde etkili olmaktadır.
9. Öğrencinin, okul dışında (aile, cami, kurs vb. yerlerden) aldığı din eğitimi Allah inancı gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

4. SINIRLILIKLAR

1. Bu araştırma, Bursa il merkezinde 2018-2019 eğitim öğretim yılı içerisinde orta öğretim düzeyinde faaliyet gösteren, akademik başarı ve din öğretimi yoğunluğu bakımından çeşitlilik arz eden yedi farklı okulda gerçekleştirilmiştir.
2. Araştırmanın örneklem grubu, bu okullarda 9. 10. 11. ve 12. sınıflara devam eden 910 lise öğrencisi ile sınırlıdır.
3. Araştırma, veri toplama aracı olarak geliştirilen anket formunun ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevapların doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır.
5. Araştırma, anketin uygulandığı zaman ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. GENÇLİK DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

İnsanın doğumundan ölümüne değin devam eden gelişim süreci, sabit bir seyir takip etmek yerine, çeşitli dönemler halinde incelenmeye müsait bir karakter arz eder. Bu dönemler genellikle; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak ifade edilir. Dönemler arası geçişte kesin yaş sınırı olmayıp, bireysel farklılıklar ve bölgesel özellikler sebebiyle değişkenlik gösterebilir.¹

Gençlikten bahsederken, gençlik kavramının ergenliği de kapsayan daha geniş bir anlamı içerdiği söylenebilir. Ergenlik yerine gençlik tabiri kullanılabilir olsa da "ergenlik" deyince daha ziyade büyüme ve gelişme çağı kastedilmekte, gençlikte ise okuyan ya da mesleğini eline almamış, ailesinin desteği ile hayata devam edilen bir süreç kastedilmektedir.²

Ergenlik, Latincedeki "adolescere" kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime, büyüme, olgunlaşmak anlamlarına gelir. Özellikle lise öğrencilerinin de içinde bulunduğu ergenliğin ilk yarısı, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişikliklerin hızla yaşandığı ve yoğun olarak hissedildiği bir dönemdir. Bu aşamada, çocukluk dönemine özgü düşünme modelleri geride bırakılarak yetişkin zihnine has özellikler belirmeye başlar.³

---

¹ Turgay Gündüz, "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi", *Etkili Din Öğretimi*, İstanbul: TİDEF, 2010, s. 73.

² Adnan Kulaksızoğlu, "Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, c. 2, sy. 2 (2013), s. 135.

³ Nurullah Altaş, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Öğretmen El Kitabı*, 1.bs İstanbul: Dem Yayınları, 2007, s. 46.

Yörükoğlu'na göre gençlik çağı, çocukluk ve erişkinlik dönemleri arasında yer alır ve bu süreçte genç, her yönden gelişim göstererek adeta hayata hazırlanır. 12- 21 yaş aralığını kapsayan bu dönem, ergenlik belirtileriyle başlar ve büyüme durana kadar devam eder.⁴ Bu noktada gençlik çağını bir süreç olarak düşünerek alt başlıklara ayırabiliriz;

1. *12-15 yaş aralığı:* Büyümenin hızlı bir şekilde gerçekleştiği ve cinsel uyanışın yaşandığı dönemdir. Ergenlik veya ilk gençlik evresi olarak da bilinen bu dönemde, olumsuz davranışlar ve ani tutum değişiklikleri yoğun olarak gözlemlenir.
2. *15-17 yaş aralığı:* İlk gençlik döneminin aksine, bu evrede çekimserlik ve özgüven eksikliği yaşanır.
3. *17-21 yaş aralığı:* Delikanlılık dönemi olarak da ifade edilen bu evrede gösteriş ve dış görünüm oldukça önemlidir. Genç, kendine güven konusunda zirve noktadadır.
4. *21-25 yaş aralığı:* “uzamış gençlik” veya “yükseköğretim gençliği” olarak ifade edilen dönemdir.⁵

Gençlik, heyecan ve hareketin çokça yaşandığı, iniş-çıkışların ve çalkantıların gözlemlendiği bir dönem olarak nitelendirilir. Bu dönemde gencin içi içine sığmaz; yürekli, delikanlı ve gözü karadır. Bununla birlikte gençlik, sadece olumsuz ve uyarı davranışların sergilendiği bir dönem olarak görülmemelidir. Nitekim gençlik, ilk sevgilerin ve güzel dostlukların yaşandığı, tatlı hayallerin kurulduğu, geleceğe yönelik önemli kararların alındığı bir çağdır.⁶

1.1. Gençlik Dönemi Temel Gelişim Özellikleri

Çalışmamıza temel oluşturması açısından gençlik döneminde gözlemlenen temel gelişim özelliklerini incelemeye çalışacağız.

⁴ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 8. bs İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1993, s. 13.

⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, s. 20.

⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, s. 18,19.

1.1.1. Lise Gençliğinde Zihinsel Gelişim

Bilişsel gelişim olarak da ifade edilen zihinsel gelişim, bireyin çevresinde olup bitenleri, düşünerek anlama ve öğrenme çabasını ifade eden zihinsel etkinliklerdir. Zihinsel gelişim dâhilinde kişinin; algı, bellek, dikkat, dil gelişimi, okuma ve yazma, akıl yürütme, problem çözme ve yaratıcılık gibi becerileri gelişir.⁷

Zekâ, beyne ait, bilgiyi öğrenme, kaydetme, eski bilgilerle ilişkilendirme ve yeniden yorumlama, akılda tutma, geri getirme gibi işlevleri kapsayan bir kapasitedir. Zihinsel gelişimde zekâ, durağan bir özellikte olmayıp sürekli gelişen ve ilerleyen bir yapıdadır. Nitekim birey, önce dokunarak, sonra sembollerle, ardından mantıksal işlemler yoluyla ve de tümevarım ve tümdengelim denilen soyut işlemlerle zihin gelişimini büyük ölçüde tamamlar.⁸

Ergenliğe geçişle birlikte zihinsel gelişimde yeni bir boyuta ulaşılır. Daha önce somut işlemler döneminde; nesnelere dayalı olarak akıl yürüten, düşünsel olarak şimdiki zamanla sınırlı kalan çocuk yerine artık geleceğe dair soyut düşünebilen, çeşitli ihtimaller üzerinde akıl yürütebilen, olayların görünür sebeplerinin dışında başka sebepler arayabilen bir genç vardır. 12-14 yaşları arasında soyut düşünme kabiliyetinin gelişmesiyle ergen, her şeyin hakikatini sorgulamaya, çevresindeki olayları tetkik etmeye ve problem tahlilleri yapmaya başlar.⁹

Ergenlik çağında, somut düşünceden soyut düşünceye geçişle birlikte, düşüncenin niteliğinde farklılaşma görülür. Düşünsel olarak derinlik kazanan genç, soyut düşünceye geçişle birlikte, sadece hali hazırda bulunamı değil geçmiş ve gelecekle ilgili olanı da sorgular ve anlamlandırmaya çalışır.¹⁰

---

⁷ Aydın Tuncer, *Dini İnanç Gelişimi Açısından Köy ve Şehir Çocuklarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 24.

⁸ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, 11. bs., Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s. 63.

⁹ Nezahat Yıldız, *Ergenlik Çağında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 14,15.

¹⁰ Turgay Gündüz, "İslam'ın Eğitim Anlayışı Çerçevesinde Gençlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimine Yeni Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003, s. 56.

Piaget'in "formel operasyonlar" dediği ve dilimizde soyut işlemler dönemi olarak ifade edilen bu dönemde genç, yetişkin dünyasıyla iletişim içine girmeye hazırdır. Soyut işlemler gelişirken bireyin kişilik yapısı ve ahlak anlayışı da gelişir.¹¹

Ahlak gelişimi, kişilik gelişimi ile yakından ilişkili olmakla birlikte zihinsel gelişim düzeyi ile de ilişkilidir. Nitekim iyi/kötü, doğru/yanlış ekseninde bir yargıya bağlı olan ahlaki davranış, öncelikle aklın karar vermek zorunda olduğu bir tercihi ifade eder. Olgun bir ahlaki gelişimin temelinde akıl, yani zihinsel süreçler önemli bir rol oynar.¹²

1.1.2. Lise Gençliğinde Duygusal Gelişim

Ergenlik döneminde, neredeyse her alanda yaşanan hızlı değişim ve gelişim, ergenin duygu ve davranışlarına da yansır. Yaşanan ani fiziksel değişime paralel olarak, psikolojik tepkiler ve duygusal dalgalanmalar yaşanabilir. Çocukluk döneminde gözlemlenen uyumlu davranış ve ölçülü tepkiler, yerini uyumsuz davranış ve ölçsüz tepkilere bırakabilir.¹³

Psikolojik olarak yeni tepkilerin baş gösterdiği bu dönemde, ölçülü ve uyumlu davranışlar sergileyen çocuk gider, yerine gereğinden fazla kaygılı, zor beğenen ve ani tepkiler gösteren bir ergen gelir. Bu ergenin duygularında dalgalanmalar, yaşanan olaylara karşı ani tepkiler gözlemlenir. Bu dönemde ergen, evde var olan kuralları gereksiz görerek anne babasına karşı sert çıkışlar yapabilir.¹⁴

Ergenlik döneminde yoğun olarak gözlemlenen bu coşkulu ve heyecanlı duygu durumu bazı ebeveynleri ve eğitimcileri endişelendirse de bu durum, eğitimi güçlendiren bir sebep değil, eğitimi mümkün kılan, olumlu yönde değişime fırsat veren fitrî bir özellik olarak görülebilir.¹⁵

Çocukluk döneminde pek bir anlamı olmayan duyguların birçoğu ergenlik döneminde büyük anlamlar içerir. Nitekim bağımsız ve özgür olma, kendini yetersiz

¹¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 5.bs İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s. 352.

¹² Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 2. bs İstanbul: Dem Yayınları, 2016, s. 14.

¹³ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 6.bs İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991, s. 289.

¹⁴ Tuncer, *Dini İnanç Gelişimi Açısından Köy ve Şehir Çocuklarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma*, s. 28.

¹⁵ Gündüz, "İslam'ın Eğitim Anlayışı Çerçevesinde Gençlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimine Yeni Bir Bakış", s. 56.

görme, suçlu ve günahkâr olduğunu hissetme, kendine yabancılaşma, yalnızlık ve çaresizlik gibi duygular çocukluk döneminden ziyade ergenlik döneminde yoğun olarak yaşanır.¹⁶

Ergenlik döneminde, bir yandan yaşadığı fiziksel değişime ayak uydurmaya çalışan genç bir yandan da çevresinin bu değişime verdiği tepkilerle ilgilenir. Ergenin içinde bulunduğu bu durum, onun duygusal olarak aşırı tepkiler vermesine sebep olabilir. Özellikle başkalarının yanında küçük düşürülme, sıkça eleştirilme, haksızlığa uğrama ve arkadaş ilişkilerinin bozulması gibi durumlar genci tedirgin ederek öfkelenir. Ayrıca hastalık, yakın kaybı, yaşanan fiziksel değişime ayak uyduramama, arkadaş çevresinden dışlanma ve derslerde başarısız olma gibi durumlar genci yoğun biçimde etkileyerek korku ve kaygı yaşamasına sebebiyet verir.¹⁷ Yaşadığı bu korku ve kaygının kaynağından habersiz olan genç için içinden nasıl çıkacağını ve çözüm yoluna ulaşacağını bilemez. Bu bilgisizlik ve şaşkınlık durumu, genci duygusal çatışmalara sürükleyebilir.¹⁸

Ergenliğin ilk zamanlarında, gencin duygu, düşünce ve davranışlarının sık sık değiştiği görülür. Sıkça değişen duygular, sınır tanımaz düşünceler ve kontrolsüz davranışlar dönemin sonlarına doğru azalarak yerini kararlılık ve sakinliğe bırakır.¹⁹

Son ergenlik döneminin temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Gerek aile gerekse arkadaş ilişkilerinde denge ve uyumun artması,
2. Yaşanılan problemlerle başa çıkmada daha verimli yöntemlerin geliştirilmesi,
3. Çevredeki bireylerin de desteğiyle sosyal uyumun sağlanması,
4. Duygusal alanda yaşanan coşkunluğun yerini sakinlik ve sükunete bırakması,
5. Toplumsal ve sosyal olarak kaydedilen ilerlemenin de etkisiyle daha anlayışlı ve akılcı bir anlayışın gelişmesi,

---

¹⁶ Gündüz, "İslam'ın Eğitim Anlayışı Çerçevesinde Gençlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimine Yeni Bir Bakış", s. 57.
¹⁷ Âdem Şahin, *Yetiştirme Yurdundaki Gençlerin Dinî Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 17.
¹⁸ Abdülkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 24.
¹⁹ Hayati Hökelekli, "Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 1 (1987), s. 51.

6. Benlik ve kişilik oluşumunda kararlılığın sağlanmasıyla birlikte kişilik oluşumunun önemli ölçüde tamamlanması.²⁰

1.1.3. Lise Gençliğinde Kişilik Gelişimi

Lise gençliğinde kişilik gelişimi denildiğinde ilk akla gelen kavramlardan biri benliktir. Bu dönemde genç, öncelikle bedenini daha sonra da duygularını inceleyerek nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaya çalışır. Adeta bir arayış içerisinde olan genç, kendini tanıma ve benliğini bulma çabasındadır.²¹

Gençlik çağından yetişkinlik çağına sağlıklı bir şekilde geçiş yapılabilmesi için kimlik kazanımı gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ergenlik dönemiyle birlikte çocuksu yapıdan uzaklaşan genç, kısa sürede yetişkin görünümü kazanır. Fiziksel olarak çocuktan farklı olduğunu anlayan genç davranışsal olarak da çocuksu olamayacağını farkındadır. Bu bilinçle hareket eden genç, kim olduğunu, hayattaki hedeflerini ve benimsediği değerleri sorgulayarak geleceğe yönelik adımlar atar ve benliğini oluşturmaya çalışır. Toplum içerisinde kendine uygun bir rol bulan genç kimlik kazanımını gerçekleştirirken, toplumda kendini konumlandıramayan ve kendine uygun bir rol bulamayan genç, kimlik krizi yaşayabilir.²²

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartların hızla değiştiği ve toplumların birbirini sürekli olarak etkilediği bir çağda yaşayan günümüz gençleri, önceki kuşağın değer yargılarını benimseyememekte ve bunun sonucunda, tepkili bir gençlik ortaya çıkmaktadır. Gencin görev ve sorumluluklarında belirsizliklere yol açan bu değişimler, kuşak çatışmasını doğurmaktadır.²³

Ergenlik dönemindeki gelişim basamakları çocukluk dönemine kıyasla daha farklı ve yoğun geçer. Gerek gencin iç dünyasındaki gelgitler gerekse yaşadığı toplumdaki değer yargıları, gencin ruh dünyasını karıştırarak içinden çıkılmaz bir hale

²⁰ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, s. 17.

²¹ Yıldırım Aktuna, "Gençlik Döneminde Benlik ve Kimlik Gelişimi", *I. Milletlerarası Gençlik Kongresi*, (26-28 Ekim 1987), Konya, 1988, s. 66.

²² Melike Sayıl, "İnsan Gelişimi; Yaşam Boyu Gelişim", *Psikiyatri Temel Kitabı I*, Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 1997, s. 139.

²³ Mahmut Tezcan, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, 1. bs Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1997, s. 66.

getirebilmektedir. Böyle bir süreçte genç, inanç bakımından da bocalayıp çelişkiler yaşayabilir. Bu dönemde ergen, kendisini yetişkinlerin seviyesinde hissederek tenkit etmeye ve onlarla çatışmaya başlayabilir. Kendini aile baskısı altında hisseden genç, bu kriz durumunda Allah'a da isyan etmek durumunda kalabilir.²⁴

1.2. Lise Gençliğinde Dinî Gelişim

Kişilik gelişimi açısından kritik bir dönem olan gençlik dönemi, dinî gelişim açısından da oldukça önemlidir. Bu dönemde gençte dinî şuurun uyanışı ve bu uyanışla beraber çatışma ve şüphelerin yaşandığı ve daha sonra şüphelerin bilinçli bir şekil yorumlanmasıyla dine dönüş ve dinî inancın netleştiği gözlemlenir.²⁵

12-14 yaş aralığını kapsayan ilk ergenlik döneminde, soyut düşünme yetisi gelişmeye başlar. Soyut düşünmeye geçişle, metafizik alana ilgi duyulmaya başlanır. Bu ilgiyle beraber ergen, kendisine çocukluk döneminde öğretilen dinî bilgileri bir kenara bırakarak bireysel olarak benimsediği bir din anlayışı geliştirir. Çocuklukta anlaşılamayan ve idrak edilemeyen bilgiler ergenlikte bilinçli ve şuurlu bir şekilde anlaşılmaya çalışılır. Anlaşılan bilgiler ise hayata geçirilerek uygulanmak istenir.²⁶

İlk ergenlik döneminde dinî uyanış gerçekleşmeye başlar. Bu olumlu gelişmenin akabinde, meydana gelen fiziksel ve duygusal değişikliklere eşlik eden diğer çevresel faktörlerin de etkisiyle 14-18 yaş aralığı genellikle sıkıntılı ve bunalımlı geçebilir. Bu süreçte gencin din anlayışı da bu bunalımdan etkilenir. Bağımsızlık duygusu ile gelişen tenkitçi düşünce dinî şüpheyi tetikler ve dine karşı geliştirilen şüpheli tutum, suçluluk ve günahkârlık duygularına zemin hazırlar. Bu duyguların etkisiyle sıkıntılı dönemler geçiren genç, isteklerine ulaşmada dini, engelleyici olarak görür ve dine karşı olumsuz bir tutum geliştirebilir.²⁷ Bu süreçte gencin şüphe içinde olmaması aslında iyi bir durum değildir. Nitekim dogmatik bir din eğitiminin verilmesi veya sorgusuz-tereddütsüz bir şekilde inançların benimsenmesi de normal bir durum değildir. İnançların yeniden gözden geçirilerek sorgulanması, gencin inanç oluşumunda bir basamak olarak

²⁴ Hayati Hökelekli (ed.), *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, 3. bs İstanbul: Dem Değerler Eğitimi Merkezi, 2015, s. 26.

²⁵ Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Baha matbaası, 1970, s. 13.

²⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 3. bs Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, ss. 267-83.

²⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, ss. 267-83.

görülebilmek.²⁸ İlk ergenlik döneminde dine karşı kuşkulu bir tavrın olması, dönemin temel karakteristik özelliği olarak düşünülebilir. Aslında bu dönemdeki genç, sadece dine karşı değil her türlü otoriteye, karşı çıkan ve şüphe duyan bir tutum içerisindedir.

Ergenlerde dinî şüphe ve çatışmaların yaşanmasında etkili olan faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz.²⁹

1. Bağımsız ve özgür olma isteğinin artmasıyla her türlü otoriteye karşı çıkan, isyankâr tutumların baş göstermesi,
2. Cinsel güdülerin doğuşu ve suçluluk duygusunun belirmesi; dinî ve cinsi eğilimler arasındaki çatışmadan doğan suçluluk ve günahkârlık duygusu,
3. Hayatın anlamsızlığı ve mantıksızlığı duygusu,
4. Hatalı veya yetersiz din eğitimi,
5. Dindarların veya bazı din görevlilerinin olumsuz tutum ve davranışları,
6. Dinî inanç ve öğretiler ile bazı bilimsel teoriler arasında uzlaşmazlık ve çelişki görülmesidir.

Dinî şüphe ve kararsızlığın, ergenlik döneminin sonuna doğru durulmaya ve azalmaya başladığı rahatlıkla söylenebilirken, bu dönemlerde herkes için dine yönelimin görüldüğü söylenememektedir. Sayıları az da olsa din karşıtı tutumların da benimsendiği gözlenmektedir. Genellikle dinî inançları ile genişlemiş bilgilerini bağdaştıramayan gençlerde agnostik eğilimler ve ateizm görülmektedir.³⁰

Ergenliğin sonlarına doğru genç, dinî inançlarında şüphecilikten sıyrılarak kararlılık göstermeye başlamasına rağmen, din konusundaki problemlerini tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. Bu noktada bazı gençler, çocuklukta dinî inançları ile genişlemiş bilgilerini bağdaştıramayıp, dinî ya tamamen reddeder ya da bazı noktalarını reddedip bazı noktalarını kabul ederler. Gençlerin büyük bir çoğunluğu ise hayatlarında dinin yerini ve ihtiyacını hissederek daha önceki inançlarını olduğu gibi, ya da çok az değişikliğe uğratarak benimserler.³¹

²⁸ Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, ss. 13-14.

²⁹ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, ss. 96-104.

³⁰ Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, s. 14.

³¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 7. bs., İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011, s. 174.

Gençlerin yaptığı tercihlere göre üç farklı dinî tutum ortaya çıkar:

1. Gençlerin bir bölümü, dinî bilgilerle sağlıklı bir biçimde beslenerek, herhangi bir olumsuzluğa uğramadan dinî gelişimini sürdürür. Durumun böyle olmasında, insanın doğasında var olan dinî yeteneklerin ve dıştan gelen etkilerin katkısını unutmamak gerekir.
2. Başka bir bölümü, dine karşı tam anlamıyla kayıtsızlaşır. Dinî olanı tamamen terk ederek, dinin tümüne karşı reddedici bir tutum geliştirirler.
3. Diğer bir bölümü ise, ergenlik döneminin de etkisiyle, dine karşı ilgisizlik ve gevşeklik göstererek dalgalanma ve huzursuzluk yaşamakla birlikte zamanla sakinleşerek normal hallerine dönerler.³²

Genç insanın “ben neyim, kimim, nasıl olmalıyım?” gibi soruları kendisine yönelterek kişiliğini oluşturmaya çalıştığı dönemde ‘ideal’ anlayışının büyük bir etkisi vardır. Din ve ahlak eğitiminde temelde ideallerin kaynağı, bütün kemal sıfatların sahibi olan Yüce Allah’tır. Günümüzde gençlik döneminde görülen bunalımların önemli bir kısmı, aynı zamanda ideal bunalımı olarak görülmektedir. Nitekim, idealsizlik insanın düşünce ve duygu dünyasında huzura ermesine, toplumda sağlıklı ilişkilerin kurulmasına temel oluşturan kuralların belirlenmesine ve geçmişle gelecek arasında anlamlı bir ilişki kurulmasına engel olmaktadır. Özellikle gençlik döneminde eğitim öğretimin yerine getirmesi gereken önemli görevlerinden biri de gençlerdeki bu ideal arayışına anlamlı cevaplar verebilmektir. Bu noktada, Ezel’den Ebed’e kadar en yüksek düzeyde idealler sunan din, gencin ideal arayışına en tatminkâr cevap veren kaynak konumundadır. Nitekim insanın Allah’tan geldiği ve ona döneceği, başıboş ve sahipsiz olmadığı inancı günümüz gençliğinin yaşadığı yalnızlık, anlamsızlık, değersizlik ve idealsizlik gibi olumsuz duyguların aşılmasında ve gencin hayatta karşılaştığı problemlerle daha kolay başa çıkmasında etkili olacaktır.³³

³² Kerim Yavuz, *Günümüzde İnançın Psikolojisi*, 1. bs İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013, ss. 151-55.

³³ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2002, s. 227, 228.

2. TANRI İNANCI İLE İLGİLİ BAZI FELSEFİ YAKLAŞIMLAR

Tanrı kavramı, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanlar arasında var ola gelmiştir. Ortak yönleri bulunmakla beraber Tanrı kavramı, çeşitli dinlerde farklı şekillerde algılanmıştır. Yüzyıllar boyunca, özellikle Ortaçağ'da ve Aydınlanma döneminde, tanrının varlığıyla ilgili olarak gerek doğuda gerekse batıda uzun tartışmalar yapılmış, lehte ve aleyhte rasyonel temeller bulunmaya çalışılmış ve ciltler dolusu kitaplar yazılmıştır.³⁴

Teknolojinin gelişmesi ve iletişim olanaklarının artmasıyla küresel boyutta yayılma alanı bulan felsefi yaklaşımlardan her dönemde tartışmaya konu olmaları bakımından en önemlileri teizm, deizm, ateizm ve agnostisizmdir. Çalışmamıza temel oluşturması açısından bu felsefi yaklaşımları kısaca açıklamaya çalışacağız.

2.1. Teizm

Teizm, Yunanca tanrı anlamına gelen *theos* kelimesinden türetilmiş olup, âlemin yaratıcı bir sebebi olan ve mutlak bir tanrı inancını savunan felsefi düşünceyi ifade eder. Bu düşünceyi benimseyenlere de teist denir.³⁵

Teizme göre, yaratılan her şey mutlak hikmet ve adalet sahibi olan ilahi bir varlığın ürünüdür ve her şey olması gerektiği gibidir.³⁶ Tanımı ve tarihçesi açısından teizmi geniş ve dar anlamda olmak üzere iki açıdan ele almak mümkündür.

1. Geniş anlamda teizm; ilk olarak tanrının var olduğuna inanmak ve bu inancı bir şekilde savunmaktır. Bu yaklaşımın temelinde, maddî dünyanın ötesinde, “aşkın ve kutsal olan bir varlık” düşüncesi yatmaktadır. Teistik tanrı inancının ilk adımı olan bu düşünce, herhangi bir dinî veya felsefi bilgiyle karşılaşmamış olan kişiler arasında yaygın olup “mutlak teizm” diye de adlandırılır. Bu anlamdaki teizm daha ziyade İlkçağ düşüncesinde görülmektedir.

³⁴ Aydın Topaloğlu, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 80,81.

³⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 6. bs Ankara: Akçağ, 1996, s. 388.

³⁶ Kenan Gürsoy, “İlhâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. 22, ss. 96-98.

2. Dar anlamda teizm; bilinçli şekilde tanrının varlığına inanmanın yanında onun aşkınlığını, yaratıcılığını kabul etmektir. “Felsefi teizm” denilen bu tanımın bir sonraki boyutu tanrının sonsuz güç ve kudret sahibi olduğuna, her şeyi duyduğu, gördüğü, bildiği ve takdir ettiğine, adalet ve hayır sahibi olduğuna inanmaktır. Bu manadaki teizm anlayışına, “klasik teizm” adı verilmektedir. Klasik teizm evrenin yaratıcısı ve koruyucusu olan, varlığı gerçek, hayat sahibi, dilediğini yapmaya gücü yeten, değişmez, tek, hür, ezeli ve ebedî, ibadete lâyık ve en yüksek derecede iyi olan yüce varlığa inanmayı içerir³⁷

Teizmin tanrı anlayışının en belirgin özelliği tek tanrıci oluşudur. Tek bir tanrının var olduğuna ya da tanrının birliğine olan inanç monoteizmdir. Monoteizme göre Tanrı, vahiy yolu ile insanlara buyruklarını ileten, evreni yaratan ve yöneten, sonsuz bilgi ve iradesiyle evrenin varlığını devam ettiren bir varlıktır. Monoteizmde tek bir tanrının her şeyin yaratıcısı ve evrenin nedeni olduğuna inanılır. Ancak her tek tanrılı dinin tanrı anlayışı birbiriyle aynı değildir. Özünde tek tanrıci olmalarına rağmen üç büyük dinin tanrı anlayışı birbirinden farklıdır. Örneğin; Yahudilikte millî bir din haline gelen teizm evrenselliğini yitirmiş, teslis inancının merkeze konduğu Hıristiyanlık, bir anlamda tek tanrı inancından uzaklaşmıştır. İslâmiyet ise tevhid vurgusuyla hem Yahudilikten hem de Hıristiyanlıktan ayrı ve özgündür.³⁸

Çok sayıda düşünür, inanmanın fitrî olduğunu, bozulmamış insan tabiatının inanmaya doğuştan yatkın olduğunu açıkça ifade etmekle birlikte yine de tanrının varlığı hakkında birtakım deliller ortaya koymuşlardır. Böyle bir faaliyeti çeşitli sebeplere dayandırabiliriz;

1. İnsanoğlu yeni ortaya çıkmış bir dini hemen kabullenmez ve onun hükümleriyle ilgili soruları vardır.
2. Kabul edilen dinde ciddi bir düşünme sürecinden sonra inancını makul gerekçelere dayandırmak ister.
3. İnsan bazı durumlar karşısında şüpheye düşebilir.

---

³⁷ Aydın Topaloğlu, “Teizm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, ss. 332-34.

³⁸ Topaloğlu, “Teizm”, ss. 332-34.

4. Bilgiler sürekli değişmekte olduğundan insan, yeni bilgiler ışığında inancını geliştirmek ister.

Bu gerekçelerle ileri sürülen deliller Allah'ın varlığına olan inancın makul olduğunun gösterilmesi için ortaya konmuş insanî çabanın fikir bakımından en yüksek ifadesidir. Ortaya konulan delillerin bazıları apriori (deneyden önce olan) bir çerçevede ifade edilirken bazıları da aposteriori (deneyimle, algılarla edinilen bilgi) bilgilerimize bağlı olarak ifade edilir.³⁹

2.2. Deizm

“Deizm” kelimesi, Latince “Tanrı” anlamına gelen “*deus*”tan gelmektedir. Deizm ilk olarak, Tanrı'nın varlığına inanmak anlamında kullanılmaktaydı. Daha sonra batı dillerinin çoğunda, ulûhiyet anlayışını ifade etmek için “teizm” ifadesi kullanılmaya başlanınca deizm, kendine özgü bir hüviyet kazanmıştır.⁴⁰

Deizm, vahyedilmiş bir dine bağlı olmaksızın, Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte O'nun ilim ve irade sıfatlarını, ahiret inancını ve Tanrı'nın varlığı dışındaki itikadî esasları reddeden bir fikir akımıdır.⁴¹ “Varlığı akılla bilinebilen ve âleme müdahale etmeyen Tanrı anlayışı” şeklinde tanımlanan deizm, iki temel anlayıştan yola çıkar. Bunlardan ilki, âleme müdahale etmeyen bir ulûhiyet anlayışı; ikincisi ise, akla ve bilime duyulan büyük güvendir. Âleme müdahale etmeyen Tanrı anlayışı, felsefe tarihinde Aristoteles'e kadar götürülmekle birlikte, en güçlü dönemini XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da yaşamıştır.

Deizm, Hıristiyanlığın akla aykırı ve hurafe türünden unsurlardan arındırılması gerektiğine inanan bir eleştiri hareketi olarak da nitelendirilebilir. Bu düşünce; mucizenin inkârına varan bir aklileştirme, kutsal metinlerin doğruluğu noktasında ciddi endişe ve din adamlarının ruhani otoritesini reddetme eğilimi içerisindedir.⁴²

Düşünce tarihinde, özellikle Aydınlanma dönemiyle birlikte yükselen deist hareketin temel özellikleri şöyle sıralanabilir;

³⁹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, 12.bs İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010, ss. 17-27.

⁴⁰ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 178.

⁴¹ Hüsameddin Erdem, “Deizm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 9, s. 109.

⁴² Erdem, “Deizm”, s. 110.

- a. Katı bir şekilde akılcılığa vurgu yapan deizm, “*tabîî din*” anlayışıyla benzerlik gösterir.
- b. Dindeki esrarengizliğe karşı çıkan deizm, daha ileri giderek vahyi ve ahiret hayatını da inkâr eder.
- c. Tanrının âleme müdahale etmediğini savunan deizm mucizeyi reddeder.
- d. Deizmde Tanrı’ya bağlanma, güvenme, teslim olma, dua ve tövbe etme gibi dinî hayatın merkezindeki olgulara yer verilmez.
- e. Deizme göre Tanrının ilim, irade, kudret, adalet ve merhamet gibi sıfatları mevcut değildir.⁴³

Deistler, vahiy kaynaklı dinlerin Tanrı anlayışına alternatif olarak, tamamen akla dayalı bir Tanrı inancı ortaya koymuşlardır. Onların ortaya koyduğu bu Tanrı inancında çelişkiler söz konusudur. Nitekim Tanrı, bir taraftan evreni yaratan yüce bir varlık olarak ifade edilirken öbür taraftan dünyada olup bitenden haberi olmayan, evrene müdahale etmeyen, insanların dua ve niyazlarına cevap vermeyen pasif bir Tanrı olarak nitelendirilmektedir.⁴⁴

İslam düşüncesinde, deizme benzer bir ekolün varlığından söz edilemez. Ancak deizmin bazı fikirlerini benimseyen Müslüman düşünürlerden bahsedilebilir.⁴⁵ İslam’a göre, Allah Teâlâ nübüvvet ve ibadet vasıtasıyla insanla iletişim halindedir. Allah’ı âlemden ve insandan uzaklaştıran deist anlayışın aksine, İslam inancına göre Allah, “yerin ve göklerin nurudur”⁴⁶ ve insana “şah damarından daha yakındır.”⁴⁷

Bazı İslami çevrelerde mucizevî din söyleminin öne çıkarılması, yanlış tanrı tasavvurları, ticari ve siyasi kaygılarla dinin istismar edilmesi gibi bazı durumlar deizme yol açabilmektedir. İslam inancında istisna konumunda olan mucizelerin, genelleştirilmesi doğru bir tutum değildir. Esas olan hem sosyal olaylarda hem de kâinatta Allah’ın koyduğu kanunların (sünnetullah) devamlılığıdır. Dinin, ticari ve siyasi kaygılarla istismar edilmesinin savunulacak bir tarafı yoktur. Ancak yaşanan bazı

⁴³ Musa Kazım Arıcan, “Ulûhiyet Anlayışları”, *Din Felsefesi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, ss. 63-66.

⁴⁴ Hamdi Gündoğar, “Deizm; Akılın Tanrılaştırılması ya da Sorumsuz Özgürlük”, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 30.

⁴⁵ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 182.

⁴⁶ Nur, 24/34.

⁴⁷ Kâf, 50/16.

olumsuzluklardan yola çıkılarak din karşıtı söylemlerin savunulması da çok makul değildir.⁴⁸

Deizmin ortaya çıkışında etkili olan teolojik nedenleri görebilmek için, özelde Hıristiyanlığa yöneltilen itirazlara bakmak gerekir. Deizmin Hıristiyanlığa yönelttiği itirazları şöyle sıralayabiliriz;

1. Baba, oğul ve kutsal ruh üçlemesinden oluşan Teslis inancı,
2. Kitabı mukaddese güven duyulmaması,
3. Doğan her insanın asli günah ile dünyaya geldiği inancı,
4. Din adamlarının kilise adına hareket ederek bilim adamlarına uyguladığı baskılar, Kilise ile aynı düşünmeyip farklı görüşlere sahip olan kişilerin afroz edilmesi,
5. Sadece Hıristiyan olanların kurtuluşa ereceğine dair inanç,
6. Akıl-din ilişkisi konusunda aklın saf dışı bırakılması,
7. Din ile bilimin çatıştığına dair inanç.

Deizmin Hıristiyanlık inancına yönelik temel itirazları incelendiğinde, doğru bir İslam anlayışına sahip olunması durumunda İslam düşüncesi açısından tehdit oluşturmasının mümkün olmadığını şöyle sıralayabiliriz;

1. İslam'da tek Tanrı inancı vardır.
2. İslam fitrata uygun bir dindir.
3. İslam'da sağlam ve yaratılışa uygun bir peygamberlik inancı vardır.
4. İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim herhangi bir bozulmaya uğramamıştır.
5. İslam, akıl-vahiy dengesine sahip bir dindir.
6. İslam'da kilise gibi otorite bir kurum ve ruhbanlık sınıfı yoktur.
7. İslam, delile dayalı, inceleme ve araştırmaya sevk eden bir dindir.
8. İslam, düşünce ve inanç özgürlüğüne, barış ve hoşgörüyeye dayalı bir dindir.

---

⁴⁸ İbrahim Coşkun, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 65.

9. İslam, bilimle çatışma içerisinde değildir; aksine, bilimi teşvik eder.⁴⁹

Buna rağmen deizmin, Müslümanlar üzerinde, özellikle gençler arasında yaygınlaşmasında İslam'ın doğru anlaşılması ve özüne uygun olarak kavranmaması etkili olmaktadır. Özellikle son zamanlarda gerek televizyon gerekse internet ortamında yayılan yalan yanlış bilgiler gençlerin zihinlerini bulandırmakta ve bu amaç doğrultusunda çaba gösteren kimi çevrelerin din aleyhine propagandalarına alet olmalarına neden olmaktadır. Bu süreçte çok az da olsa bazı gençlerde deist düşüncüyü andıran eğilimler olduğu görülmektedir. Aslında bu gençlerin çoğu gerçekte deizmin ne olduğunu dahi bilmemekte, tarihteki deistlerin geleneksel dinlere yönelttiği eleştirilerin İslam için de geçerli olup olamayacağı hususunda hiçbir kanaate sahip olmamaktadırlar.⁵⁰

İslam inanç sistemi, insan aklına ve yaratılışına en uygun sistemdir. Dolayısıyla sorun dinin kendisi ya da peygamberimizin örnekliğinden değil, gençlerin, çağın yaygın iletişim araçlarıyla yoğun bir şekilde yürütülen ayartıcı ve din aleyhine kışkırtıcı manipülasyonlarına fazlaca maruz kalmalarından kaynaklanmaktadır.

2.3. Ateizm

Batı dillerinin çoğunda, Tanrı hakkındaki fikir akımları, ya Yunancadaki “*theos*”tan ya da Latincedeki “*deus*”tan türetilmiştir.⁵¹ Ateizm de eski Yunancadaki “*theos*”tan türetilmiş olup, teorik anlamda Tanrı'nın varlığını reddetmeye, pratik anlamda ise sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamaya götüren bir fikir akımıdır.⁵²

İslamî literatürde, ateizmi tam karşılayan bir ifade bulunmamakla birlikte, ateizme en yakın kavram olarak “*ilhâd*” kelimesi geçmektedir. Sözlükte “*meyledip yönelmek, gerçekten sapsak, emredileni yerine getirmemek, kuşku duymak*” gibi anlamlara gelen *ilhâd*, kelâm terimi olarak “*Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel*

⁴⁹ Emre Dorman, “Tarihsel ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi”, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 221, 222.

⁵⁰ Dorman, “Tarihsel ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi”, ss. 235-40.

⁵¹ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 206.

⁵² Gürsoy, “İlhâd”, ss. 96-98.

hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak” anlamlarına gelmektedir.⁵³

Ateizmin kökleri, felsefe tarihinin başlangıç günlerine kadar uzanmakla birlikte ateizm, tarihi süreç içerisinde farklı şekillerde algılanmıştır. Antik dönemin ateist fikirleriyle, Orta çağ ve Yeniçağların ateist düşünce ve tutumları arasında büyük farklar vardır. Nitekim Sokrates, Yunan popüler tanrılarını reddettiği ve bir tür monoteizme yöneldiği için, ateistlikle suçlanmıştır. Yine eski Romalılar, kendi tanrı inançlarını kabul etmedikleri için, ilk Hıristiyanları ateistlikle suçlayarak cezalandırmışlardır.⁵⁴

Bugünkü anlamda ise, ateizm, teistik sistemlere bağlı olarak ortaya çıkan bir harekettir. Başka bir ifadeyle ateizm, evreni yaratan ve onun varlığını devam ettiren, özü itibarıyla aşkın, fakat sonsuz gücü, bilgisi, iradesi ile evrende içkin olan teistik tanrı inancına karşı tepki olarak ortaya çıkan bir düşünce hareketidir.⁵⁵

Ateizmi tanımlarken dört açıdan ele alabiliriz. Bunlar;

1. *Tanrı fikrine sahip olmamak*; negatif ateizm olarak da adlandırılan bu düşünceye göre Tanrı, gerek insan zihninde gerekse dış dünyada mevcut değildir. Gerçekte var olmayan bir şey hakkında herhangi bir bilgiye sahip olunamaz. Dolayısıyla böyle bir varlığı reddetmek de yersiz olacaktır.
2. *Tanrı'nın varlığını reddetmek*; pozitif ateizm olarak da adlandırılan bu düşüncede Tanrının varlığına inanılmaz ve Tanrı, bilinçli olarak reddedilmeye çalışılır. Bu tanımlamaya göre, ateist olduğunu söyleyen kişi inkârını açıklamak ve temellendirmek zorundadır. Aksi takdirde ateist, gerekçesiz olarak Tanrı'nın varlığını inkâr ettiği için dogmatik durumuna düşer. Bu durumun farkında olan pek çok ateist Tanrı'yı niçin inkâr ettiğini açıklamış, teizmin ileriye sürdüğü iddiaları eleştirerek Tanrı'nın varlığı aleyhinde “kötülük problemi” gibi tezler ileri sürmüştür.
3. *Tanrı'ya yaşama sokmamak*; pratik ateizm olarak da adlandırılan bu düşünce “*sanki Tanrı yokmuş gibi yaşamak ya da yaşama Tanrı'ya sokmamak*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu gruba giren ateistler kendi aralarında aktif ve

⁵³ Mustafa Sinanoğlu, “İlhâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. 22, ss. 90-92.

⁵⁴ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 207.

⁵⁵ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 212.

pasif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pasif ateistler din ve Tanrı'yla işi olmayan, kendi içine kapanmış kimselerdir. Aktif olanlar ise yaşamında Tanrı inancını reddetmekte ve kendisine Tanrı'yı hatırlatan her türlü fikir, sembol ve inanca adeta savaş açmaktadır. Bu uğraşın temelinde ise sadece kendi değerlerinin geçerli olduğu, Tanrı'sız bir yaşam kurma arzusu yatmaktadır.

4. “Tanrı” kavramının anlamsız olduğuna inanmak; Bazı filozoflar, Tanrı kavramının anlamsız olduğunu iddia ederek Tanrı'nın varlığı veya yokluğunu tartışma konusu dahi yapmamışlardır. Onlara göre ateist, “Tanrı vardır” önermesinin doğru veya yanlış olduğunu düşünmeden Tanrı inancını reddeden kişidir.⁵⁶

2.4. Agnostisizm

Agnostisizm, insan aklının, Tanrı ve evren hakkındaki mutlak bilgiye ulaşamayacağını iddia eden felsefi bir akımdır. Etimolojik olarak, Yunanca “bilinmeyen”, “bilememek” anlamlarına gelen *agnostos* kelimesinden türetilmiştir. Kelime kökeninden hareketle agnostisizm, Türkçede “bilinemezlik” olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

Türkçeye bilinemezlik şeklinde çevrilen agnostisizm, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, bir tanrının var olup olmadığının bilinemeyeceği iddiasıyla yaygınlaşmıştır.⁵⁸ Tanrının varlığı ya da yokluğu hakkında hiçbir şey bilmediğini, dolayısıyla bu konu hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğini iddia eden kişiye de agnostik denir.⁵⁹

Agnostisizm terimi ilk olarak 1869 yılında Thomas Henry Huxley tarafından kullanılmıştır. Huxley'e göre, tanrının varlığı ve özellikleri tarafımızdan bilinemez. Teoloji, insan aklının sınırları ötesinde olduğu için tanrının varlığı hakkında olumlu ya da olumsuz yargılarda bulunamayız. Agnostiklere göre, tanrının varlığının bilinemez olması onun yokluğunu iddia etmek anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla bu noktada agnostik ateistten ayrılmaktadır. Huxley, teizm ve ateizm yanında materyalizm, panteizm ve idealizmi de reddetmiştir. Huxley'e göre bu ekoller, varlık sorununu

⁵⁶ Topaloğlu, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi*, ss. 4-9.

⁵⁷ Ferit Uslu, “Agnostisizm”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sy. 21 (2012), s. 6.

⁵⁸ İlhan Kutluer, “Lâedriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. 27, ss. 41-42.

⁵⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, s. 209.

çözdüğünü iddia ederek bu konuda elde ettikleri bilgileri doğru kabul etmişlerdir. Hâlbuki O'na göre, varlık sorunu da çözümsüzdür ve bu konu hakkında da kesin bir şey söylenemez.⁶⁰

Agnostisizmin XIX. yüzyıldaki en ünlü temsilcisi Bertrand Russell (ö.1970)'dir. Russell, tanrının yokluğunu iddia edecek kadar yeterli delilin olmadığını ifade ederek ateist olmadığını belirtmiştir. Ancak Russell, tanrının yokluğu gibi varlığının da bilinmeyeceğine inanmış ve felsefi açıdan kendisini agnostik olarak tanımlamıştır. Russell'a göre tanrının varlığı, ne kabul ne de reddedilebilir. Onun varlığını kanıtlamaya veya çürütmeye çalışmak gereksiz bir uğraştır.⁶¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hararetli tartışmalara yol açan agnostisizm XX. yüzyılda aynı canlılığa sahip olmamıştır. Güncel anlamıyla tipik bir agnostik, Tanrı'nın yokluğunu kanıtlamak için özel bir çaba içine girmeyen, ancak hayatını da Tanrı'nın varlığı kabulüne göre düzenlemeyen bir kişi olarak nitelendirilebilir.⁶²

---

⁶⁰ Topaloğlu, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi*, s. 21.

⁶¹ Topaloğlu, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi*, s. 22.

⁶² Kutluer, "Lâedriyye", ss. 41-42.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilimsel gerçeklere ulaşmak için araştırma yapmak gerekir. Araştırma; bilginin keşfi, geliştirilmesi ve gerçeğe uygun olup olmadığının kontrol edilmesi için gösterilen çabadır.¹ Metot ise kişiyi gerçeğe götüren yolu ifade eder. İlmî metot da araştırmada kullanılması düşünülen tekniklerin sistematik olarak düzenlenmesidir.²

Çalışmamızın bu kısmında araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

1. MODEL

Bir araştırmanın modeli, yapılacak olan araştırmanın konusunun, amacının, kapsamının, hipotezinin, kullanılacak bütün metot ve tekniklerin önceden ayrıntılı olarak düzenlenmesidir.

Araştırmamızın modeli iki farklı metot kullanılarak oluşturulmuştur. Teorik bilgilerin verildiği birinci bölümde, belge tarama (dokümantasyon) metodu kullanılmıştır.³ Uygulama kısmını ifade eden ikinci bölümde ise Survey (tarama) metodu kullanılmıştır. Bu bölümdeki veriler araştırmacı tarafından geliştirilen veri toplama aracı (anket formu) ile elde edilmiştir. Nicel veriler, betimsel ve istatistiksel analize tabi tutularak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

---

¹ Zeki Arslantürk, E. Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, 3. bs., Çamlıca Yayınları, 2013, s. 21.

² Arslantürk, Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, s. 63.

³ Dokümantasyon metodu daha çok tarihi olan bilimlerden kullanılır. Bu anlamda dokümantasyon metodu olmuş, bitmiş olayların araştırılmasını ifade etmektedir. Bkz Arslantürk, Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, ss. 80-87.

Ölçme aracı olarak geliştirilen anket formu, büyük ölçüde bağımsız değişkenlerin içinde yer aldığı olgusal nitelikte soruların yanında, öğrencilerin Allah inancına ilişkin görüş, tutum ve değerlendirmelerini ölçmeyi amaçlayan yargısal nitelikteki 5’li likert tipi sorulardan oluşmaktadır.

Tanrı algısı veya tasavvurunu ölçmek amacıyla geliştirilen çeşitli ölçekler bulunmasına rağmen, araştırmamızın tam olarak amacına hizmet edici nitelikte görülmediğinden, sorular araştırmacının kendisi tarafından geliştirilmiştir.

2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Elde bulunan bilgi kaynakları zengin olmasına rağmen, bir araştırma probleminin cevabı her zaman bu kaynakların arasında olmayabilir. Bu durumda anket ve mülakat teknikleri kullanılarak bilginin esas kaynağına gidilir. Bilginin kaynağı ana kütle (evren) survey metodu ile ya tamsayımla ya da evreni temsil yeteneğine sahip örneklemele test edilir. Tamsayım yolu ile evreni tasvir etmek neredeyse imkânsızdır. Bu durumda yapılması gereken iş, evreni temsil yeteneğine sahip bir model oluşturarak bu model vasıtasıyla evreni tasvir etmeye çalışmaktır. İşte evreni temsil yeteneğine sahip olan modele “örneklem” adı verilir.⁴

Araştırmanın çalışma evreni, Bursa il merkezindeki akademik başarı ve din öğretiminin yoğunluğu bakımından çeşitlilik arz eden orta öğretim düzeyindeki 7 okuldan oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturacak bireyler, bu okullardaki 9. 10. 11. ve 12. sınıflara devam eden öğrenciler arasından belirlenmiştir. Din öğretiminin yoğunluğu ve akademik başarı açısından birbirinden farklılık arz eden okullar çalışmaya dâhil edilmek istendiği için okul türleri bakımından amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Belirlenen çalışma evreninden alınan örneklemin rastgele örnekleme yoluyla belirlenebilmesi için ise, kümelere göre örnekleme (tek aşamalı küme örnekleme) yöntemi kullanılmıştır.

---

⁴ Arslantürk, Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, s. 101.

3. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımları yer almaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların 462’si (%50,8) kız, 448’i (%49,2) erkektir.

Tablo 1. Cinsiyet

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Kız	462	50,6	50,8	50,8
Erkek	448	49,1	49,2	100,0
Toplam	910	99,7	100,0	
Kayıp Veri	3	0,3		
Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların sınıf düzeyine göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 2’de görüldüğü üzere; 9.sınıf düzeyinde öğrenim görenler 294 (%32,0) kişi, 10. Sınıf düzeyinde öğrenim görenler 247 (%27,1) kişi, 11. Sınıf düzeyinde öğrenim görenler 217 (%23,8) kişi, 12. Sınıf düzeyinde öğrenim görenler 156 (%17,1) kişidir.

Tablo 2. Sınıf Düzeyi

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
9. sınıf	292	32,0	32,0	32,0
10. sınıf	247	27,1	27,1	59,1
11. sınıf	217	23,8	23,8	82,9
12. sınıf	156	17,1	17,1	100,0
Toplam	912	99,9	100,0	
Kayıp Veri	1	0,01		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların okul türüne göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 3’de görüldüğü üzere, katılımcıların 269’u (%29,5) Anadolu Lisesinde, 154’ü (%16,9) Fen Lisesinde, 405’i (%44,4) İmam-Hatip Anadolu Lisesinde, 85’i (%9,3) Sosyal Bilimler Lisesinde öğrenim görmektedir.

Tablo 3. Lise Türü

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Anadolu Lisesi	269	29,5	29,5	29,5
Fen Lisesi	154	16,9	16,9	46,3
İmam-Hatip Lisesi	405	44,4	44,4	90,7
Sosyal Bilimler Lisesi	85	9,3	9,3	100,0
Toplam	913	100,0	100,0	

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların okul türüne göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 4'te görüldüğü üzere Tofaş Fen Lisesi'nden 154, Bursa Anadolu Lisesi'nden 117, İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 153, Ali Osman Sönmez Sosyal Bilimler Lisesi'nden 85, Nuri Nihat Aslanoba Anadolu Lisesi'nden 152, Gülçiçek Hatun Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 110 ve Necip Fazıl Kısakürek Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden 142 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Tablo 4. Okul Türü

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Tofaş Fen Lisesi (TFL)	154	16,9	16,9	16,9
Bursa Anadolu Lisesi (BAL)	117	12,8	12,8	29,7
İpekçilik Anadolu İmam-Hatip Lisesi (İAİHL)	153	16,8	16,8	46,4
Ali Osman Sönmez Sosyal Bilimler Lisesi (AOSSBL)	85	9,3	9,3	55,8
Nuri Nihat Aslanoba Anadolu Lisesi (NNAAL)	152	16,6	16,6	72,4
Gülçiçek Hatun Anadolu İmam-Hatip Lisesi (GHAİHL)	110	12,0	12,0	84,4
Necip Fazıl Kısakürek Anadolu İmam-Hatip Lisesi (NFKAİHL)	142	15,6	15,6	100,0
Toplam	913	100,0	100,0	

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların annelerinin eğitim düzeyine göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 5'te görüldüğü üzere annelerin; 30'u (%3,3) okuma-yazma bilmiyor, 27'si (%3,0) sadece okur-yazar, 267'si (%29,4) ilkökul, 179'u (%19,7) ortaokul, 195'i (%21,5) lise, 186'sı (%20,5) üniversite ve 25'i (%2,8) lisansüstü mezundur.

Tablo 5. Annenin Öğrenim Durumu

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Okuma-yazma bilmiyor	30	3,3	3,3	3,3
Sadece okur-yazar	27	3,0	3,0	6,3
İlkokul mezunu	267	29,2	29,4	35,6
Ortaokul mezunu	179	19,6	19,7	55,3
Lise mezunu	195	21,4	21,5	76,8
Üniversite mezunu	186	20,4	20,5	97,2
Lisansüstü (YL ve doktora vs.)	25	2,7	2,8	100,0
Toplam	909	99,6	100,0	
Kayıp Veri	4	0,4		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda, katılımcıların babalarının öğrenim durumuna göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 6'da görüldüğü üzere babaların; 6'sı (%0,7) okuma-yazma bilmiyor, 10'u (%1,1) sadece okur-yazar, 142'si (%15,7) ilkokul, 163'ü (%18,1) ortaokul, 267'si (%29,6) lise, 257'si (%28,5) üniversite ve 57'si (%6,3) lisansüstü mezunudur.

Tablo 6. Babanın Öğrenim Durumu

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Okuma-yazma bilmiyor	6	0,7	0,7	0,7
Sadece okur-yazar	10	1,1	1,1	1,8
İlkokul mezunu	142	15,6	15,7	17,5
Ortaokul mezunu	163	17,9	18,1	35,6
Lise mezunu	267	29,2	29,6	65,2
Üniversite mezunu	257	28,1	28,5	93,7
Lisansüstü (YL ve doktora vs.)	57	6,2	6,3	100,0
Toplam	902	98,8	100,0	
Kayıp Veri	11	1,2		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda katılımcıların ailelerinin aylık gelir durumuna göre dağılımı yer almaktadır. Tablo 7'de görüldüğü üzere ailelerin; 55'i (%6,2) 2000 TL altı, 216'sı (%24,5) 2001-3000 TL arası, 222'si (%25,2) 3001-4500 TL arası, 182'si (20,7) 4501-6000 TL arası, 78'i (%8,9) 6001-7500 TL arası, 78'i (%8,9) 7500-10.000 TL arası ve 50'si (55,7) de 10.000 TL üzeri aylık gelire sahiptir.

Tablo 7. Ailenin Ortalama Aylık Geliri

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
2000 TL'nin altında	55	6,0	6,2	6,2
2001-3000 TL arası	216	23,7	24,5	30,8
3001-4500 TL arası	222	24,3	25,2	56,0
4501-6000 TL arası	182	19,9	20,7	76,6
6001-7500 TL arası	78	8,5	8,9	85,5
7501-10000 TL arası	78	8,5	8,9	94,3
10000 TL'nin üzerinde	50	5,5	5,7	100,0
Toplam	881	96,5	100,0	
Kayıp Veri	32	3,5		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda katılımcıların aile ortamı itibariyle mutlu veya mutsuz olma durumları yer almaktadır. Tablo 8’de görüldüğü üzere; katılımcıların 8’i (%0,9) çok mutsuz bir ailede, 32’si 8 (%3,5) çok olmasa da mutsuz bir ailede, 70’i 8 (%7,7) ne mutlu ne mutsuz bir ailede, 359’u (%39,6) çok olmasa da mutlu bir ailede ve 437’si (%48,2) de çok mutlu bir ailede büyüdüğünü ifade etmiştir.

Tablo 8. Aile Ortamı İtibariyle Mutlu veya Mutsuz Olma Durumu

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	8	0,9	0,9	0,9
Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem	32	3,5	3,5	4,4
Ne mutlu ne de mutsuz	70	7,7	7,7	12,1
Çok olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	359	39,3	39,6	51,8
Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	437	47,9	48,2	100,0
Toplam	906	99,2	100,0	
Kayıp Veri	7	0,8		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda katılımcıların, dinî inançlara yaklaşımı itibariyle aile yapısı dağılımları yer almaktadır. Tablo 9’da görüldüğü üzere, katılımcıların 691’i (%76,2) hem anne hem de babasının dine ve dinî konulara çok sıcak baktığını, 151’i (%16,6) annesinin dine daha yakın babasının ise mesafeli olduğunu, 22’si (%2,4) babasının dine daha yakın annesinin ise mesafeli olduğunu, 13’ü (%1,4) hem anne hem de babasının dine karşı çok soğuk ve mesafeli olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 9. Dinî İnançlara Yaklaşımları İtibariyle Aile Yapısı

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar	691	75,7	76,2	76,2
Annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir	151	16,5	16,6	92,8
Babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir	22	2,4	2,4	95,3
Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)	13	1,4	1,4	96,7
Diğer	30	3,3	3,3	100,0
Toplam	907	99,3	100,0	
Kayıp Veri	6	,7		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda, katılımcıların okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almış olma durumuna göre dağılımları yer almaktadır. Tablo 10’da görüldüğü üzere, katılımcıların 72’si (%8,6) okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almadığını belirtirken, 151’i (%18,0) cami derslerinin, 377’si (%45,0) kuran kursunun, 58’i (%6,9) özel sohbetlerin, 135’i (%16,1) de ailesinden aldığı bilgilerin kendisi için daha yararlı olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 10. Öğrencinin Okul Dışında Başka Bir Yerden Din Eğitimi Alma Durum

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Hayır, hiç almadım	72	7,9	8,6	8,6
Cami dersleri	151	16,5	18,0	26,6
Kur'an kursundan aldığım dersler	377	41,3	45,0	71,6
Özel sohbetlerde aldığım dersler	58	6,4	6,9	78,5
Ailemden aldığım dinî bilgiler	135	14,8	16,1	94,6
Diğer	45	4,9	5,4	100,0
Toplam	838	91,8	100,0	
Kayıp Veri	75	8,2		
Genel Toplam	913	100,0		

Aşağıdaki tabloda, katılımcıların internette günlük geçirdikleri süre dağılımları yer almaktadır. Tablo 11’de görüldüğü üzere, katılımcıların 21’i (%2,3) 8 saat ve daha fazla, 7’si (%0,8) 7 saat, 30’u (%3,3) 6 saat, 60’ı (%6,6) 5 saat, 128’i (%14,1) 4 saat, 237’si (%26,2) 3 saat, 284’ü (%31,3) 2 saat ve 139’u (%15,3) da gün içerisinde 1 saatten daha az internette vakit geçirdiğini ifade etmiştir.

Tablo 11. Bir Günde İnternette Geçirilen Ortalama Süre

	Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
8 saat ve daha fazla	21	2,3	2,3	2,3
7 saat	7	0,8	0,8	3,1
6 saat	30	3,3	3,3	6,4
5 saat	60	6,6	6,6	13,0
4 saat	128	14,0	14,1	27,2
3 saat	237	26,0	26,2	53,3
2 saat	284	31,1	31,3	84,7
1 saatten az	139	15,2	15,3	100,0
Toplam	906	99,2	100,0	
Kayıp Veri	7	0,8		
Genel Toplam	913	100,0		

4. VERİLERİN TOPLANMASI

Veri toplama aracı olarak geliştirilen anket formu, büyük ölçüde bağımsız değişkenlerin içinde yer aldığı olgusal nitelikte soruların yanında, öğrencilerin Allah inancına ilişkin görüş, tutum ve değerlendirmelerini ölçmeyi amaçlayan yargısal nitelikteki 5'li likert tipi (1 Kesinlikle Katılıyorum, 2 Katılıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılmıyorum ve 5 Kesinlikle Katılmıyorum) sorulardan oluşmaktadır.

Hazırlanan anket öncelikle, küçük bir grupta test edilmiş ve yapılan test sonucunda anlaşılmayan ifadeler düzeltilmiştir. Anketin uygulanması aşamasında herhangi bir sorun yaşanmaması için bizzat araştırmacı tarafında uygulanmıştır. Öğrencilere anketler dağıtılmadan önce uygulamayla ilgili kısa bir açıklama yapılarak öğrencilerin soruları samimi ve doğru bir şekilde cevaplamalarına zemin hazırlanmıştır.

Yaptığımız bu araştırmaya 951 öğrenci katılmış, soruların tamamını veya bir kısmını cevaplamayan ve eksik bırakanların anket formları değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuçta 910 katılımcının anketi araştırma amacına uygun görülerek değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırma için hazırlanan anket, 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılının Nisan ayında gerçekleştirilmiştir. 2017-2018 yılında TEOG sınavı kaldırılarak yerine Eğitim Bölgesi ve Sınavsız Mahalli Yerleştirme Sistemi getirildiğinden sadece %5'lik dilime yerleşecek öğrencilerin LGS ile belirlenmesi kararlaştırılmıştır. (ilk LGS sınavı 2 Haziran Cumartesi günü yapılmıştır.)

Buna göre anket uygulanan okullarda sadece 1. Sınıfların bir kısmı LGS puanıyla öğrenci almıştır. Ayrıca Proje okullarında Hazırlık sınıfı olduğu için, 2018 yılında yapılan LGS sınavıyla alınan öğrenciler o yıl hazırlık okuduğu için proje okullarının bütün sınıfları TEOG sınavına göre öğrenci almıştır. Bu proje okulları aşağıdaki Tablo 11’de belirtildiği üzere, (4) Ali Osman Sönmez Sosyal Bilimler Lisesi ve (3) İpekçilik AİHL’dir.

Tablo 12. Okul Türleri ile Sınıfların TEOG/LGS Puanları

Sıra No	Okul Adı	9. Sınıf Ort. TEOG/LGS	10. Sınıf TEOG Ort.	11. Sınıf TEOG Ort.	12. Sınıf TEOG Ort.
1	Tofaş Fen Lisesi	LGS 452,3529	496,2264	494,500	492,5263
2	Bursa Anadolu Lisesi	LGS 421,3623	491,3214	485,5294	YOK
3	İpekçilik AİHL	TEOG 481,1224	468,3333	462,8889	459,4857
4	AOS Sosyal Bilimler Lisesi	TEOG 450,7500	447,7391	450,1706	443,2500
5	Nuri Nihat Aslanoba	LGS 301,6333	453,9643	429,8163	432,9444
6	Gülçiçek Hatun AİHL	LGS 256,8333	419,4138	336,5517	352,9474
7	Necip Fazıl Kısakürek AİHL	LGS 239,0000	372,9787	318,5000	334,6818

5. VERİLERİN ANALİZİ

5.1. Verilerin Analize Hazırlanması

Kayıp verilerin toplam örneklem sayısının %5’ini geçmemesi durumunda listeye göre silme işleminin yapılması önerilmektedir. Veri analiz aşamasına geçmeden önce yapılan veri kontrolünde (case processing summary tablosunda) sadece iki soruya verilen cevaplardaki kayıp veri oranının kritik düzey olan %5’in üzerine çıktığından bu iki soruya verilen cevaplar üzerinde ayrıntılı kayıp veri incelemesi yapılmıştır.

Öğrencilerin LGS puanlarındaki kayıp veri oranı %5.1, “Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumuna ilişkin kayıp veri oranı %8.2’dir. LGS/TEOG puanlarıyla ilgili (S4) soruya verilen cevaplar, okul türlerine ve sınıflara göre tasnif edilmiş, ilgili okul öğrencilerine ait kayıp değerler o okulun ilgili sınıfındaki LGS/TEOG değer ortalamaları alınarak Tablo 12’de kayıp veriler bu ortalamalarla tamamlanmıştır. Örneğin, Tofaş Fen Lisesi 9. Sınıf öğrencilerinin LGS puanlarıyla ilgili kayıp veriler, bu okulun aynı sınıfına ait LGS ortalaması olan 452,3529 değeri ile tamamlanmıştır.

Tablo 13. Kayıp Veri Ataması Yapılmadan Önce LGS/TEOG Puanlarıyla İlgili Kayıp Veri Durumu

	N	Ortalama	Standart Sapma	Kayıp		Uç değer Sayısı	
				Sayı	%	Düşük	Yüksek
S4	866	421,8453	70,57654	47	5,1	54	0

5.2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

5.2.1. Geçerlik Analizi

Lise gençliğinde Tanrı tasavvurunu ölçmek üzere geliştirmeye çalıştığımız “*Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru Ölçeği (LGTÖ)*”, yaygın olarak kullanılan geçerlilik türlerinden görünüş geçerliliği, kapsam geçerliliği ve yapı geçerliliği açısından incelenmiştir.

Ölçme aracının, ölçmek istediği şeyi ölçüyor görünmesi olarak tanımlanan görünüş geçerliği, ölçeğin içeriğinden ya da kapsamından çok neyi ölçüyor olarak görüldüğüyle ilgilenir. Görünüş geçerliğinin düşük olması durumunda diğer geçerlik türleri bundan olumsuz etkileneceğinden görünüş geçerliği, ölçeğin henüz oluşturulma aşamasında dikkat edilmesi gereken ve kendinden sonraki geçerlik türleri için de önem arz eden geçerlik türüdür.⁵

Literatürde içerik geçerliği olarak da ifade edilen kapsam geçerliğinin sağlanması için ölçme aracının içerdiği maddelerin tümünün, ölçülen özelliği ölçer nitelikte olması gerekir.⁶

Sosyal bilimlerde yapılan çoğu ölçme işlemi, doğrudan gözlenemeyen ve soyut değişkenlerin ölçümüne dayalı işlemlerdir. Bu tür değişkenler çoğu zaman tek bir boyutla ifade edilemediğinden, kuramsal çerçeve ve literatür bilgisi de dikkate alınarak birer kavramsal yapı ile ifade edilir. Yapı geçerliği de ölçme aracının bu kavramsal yapıyı (soyut olguyu) ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilenir.⁷ Yapı geçerliğinin sağlanması için izlenen adımlardan biri olan açımlayıcı faktör analizi, ölçülmesi amaçlanan özelliğin alt boyutlarının istatistiksel olarak tanımlanmasını sağlar. Veri

⁵ Mahmut Kartal, Sait Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri*, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018, s. 10,11.

⁶ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri*, s. 25,26.

⁷ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri*, s. 38.

setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı ise Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi yardımıyla incelenmektedir.⁸

Tablo 14. KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,967
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Kare	9613,470
	df	153
	Anlamlılık	0,000

Araştırmamız için hazırladığımız LGTTÖ'nün açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına baktığımızda tablodaki bulgulara göre KMO katsayısının 0,967 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu değer mükemmel olarak nitelendirilebilecek bir değerdir ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Yine tablodaki Bartlett testi sonuçlarına göre ise maddeler arası yüksek korelasyon ilişkisi bulunduğu, dolayısıyla verilerin çoklu normal dağılımdan geldiği söylenebilir. ($\chi^2=9613,5$; $p<0,001$) her iki bulguya göre de verilerin faktör analizine uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 15. Açıklanan Toplam Varyans

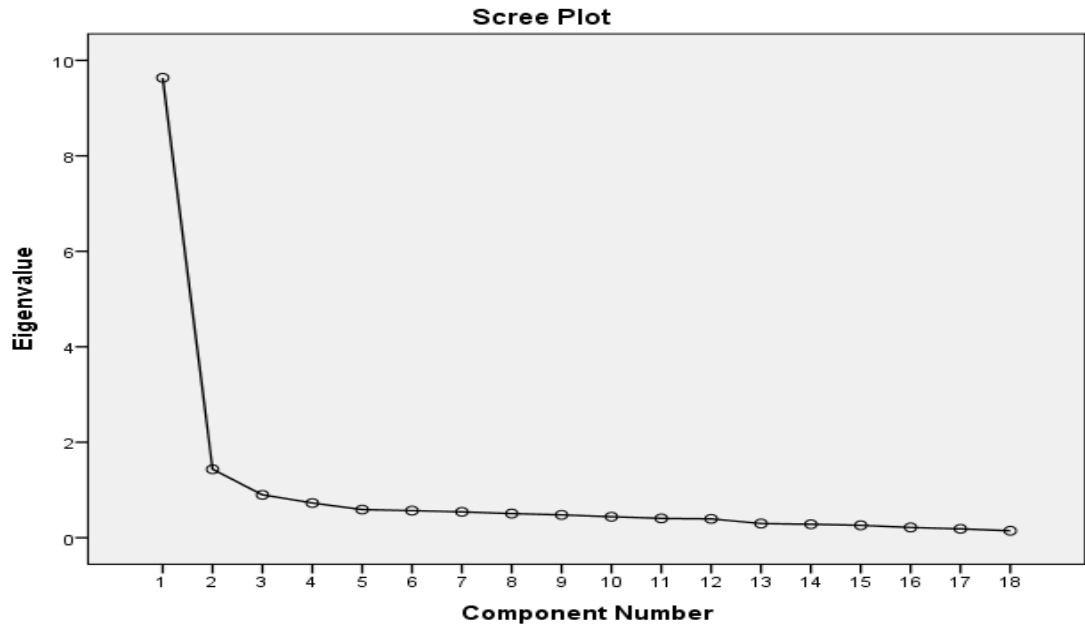
Bileşen	İlk Özdeğerler (eigenvalues)			Kare Yüklerin Rotasyon Topamları			Kare Yüklerin Çekme Topamları		
	Toplam	% Varyans	% Kümülatif	Toplam	% Varyans	% Kümülatif	Toplam	% Varyans	% Kümülatif
1	9,635	53,526	53,526	9,635	53,526	53,526	7,826	43,478	43,478
2	1,433	7,964	61,489	1,433	7,964	61,489	3,242	18,012	61,489
3	0,898	4,989	66,479						
4	0,727	4,040	70,519						
5	0,589	3,275	73,794						
6	0,568	3,154	76,947						
7	0,541	3,007	79,954						
8	0,506	2,809	82,764						
9	0,478	2,655	85,419						
10	0,440	2,445	87,864						
11	0,405	2,248	90,112						
12	0,395	2,194	92,306						
13	0,297	1,650	93,956						
14	0,283	1,572	95,528						
15	0,260	1,444	96,972						
16	0,215	1,195	98,167						
17	0,186	1,031	99,198						
18	0,144	0,802	100,000						

Çekme (Extraction) Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi

⁸ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 40.

Tablo 15'te verilen bulgulara göre 18 maddeden oluşan çift faktörlü yapının toplam varyansın %61,4'ünü açıkladığı görülmektedir. Bu değer çok faktörlü bir yapı için kritik değer olarak görülen %60 değerinden⁹ yüksek bir değerdir ve modelin yapı geçerliğinin bir göstergesi olarak görülebilir.

Yine aşağıda verilen yamaç çizgi grafiği de ölçeğin çift faktörlü bir yapıda olduğunu doğrulamaktadır. Dikkat edilirse yamaç çizgi grafiğinde üçüncü faktörden sonra yatay bir hal almaktadır.

Literatürde, ölçekte yer alması düşünülen faktör yük değerleri için, sıklıkla 0,45 veya 0,50 bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Aşağıdaki Döndürülmüş Bileşenler Matrisi tablosunda da görüleceği üzere, ölçeğin iki alt boyutundaki maddelerin tamamı bu değerlerin üzerindedir.

⁹ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 65.

¹⁰ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 45.

Tablo 16. Döndürülmüş Bileşen Matriksi

	Bileşen	
	1	2
1. Allah yaptığımız ve düşündüğümüz her şeyi bilir	0,889	
2. Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum	0,876	
3. Allah, insanlara mesajını ilahi kitaplar ve peygamberler aracılığıyla göndermiştir	0,854	
4. Allah'ın bilgisi ve izni olmadan bir yaprak bile kıvılcıdamaz, tek bir nefes dahi alamayız	0,835	
5. Allah dua edenin duasını işitir ve bir şekilde duasına karşılık verir	0,832	
6. Allah evreni yoktan var etmiştir	0,831	
7. Allah, insanların bu dünyada yaptıkları en küçük iyilik veya kötülüğün karşılığını öteki dünyada mutlaka verecektir	0,766	
8. Allah var olduğu için hayatın anlamı vardır.	0,726	
9. Allah tüm kullarına adaletli davranır	0,697	
10. Dinî duygu ve değerlerin hayatımda büyük bir önemi ve etkisi vardır	0,651	
11. Yeniden dirilip hesap vereceğimiz fikri tamamen uydurmadır	0,632	
12. Allah'ın varlığını kabul etmeden evrenin varlığını düşünmek mümkün değil	0,545	
13. Allah'a inanan kişi dinin emir ve yasaklarına uymalıdır	0,531	
14. Allah'a yaklaşmak için ibadet şart değildir, önemli olan kalp temizliğidir		0,739
15. Allah evreni yaratmış, daha sonra onu kendi haline bırakmıştır		0,696
16. Hiçbir dinî inanca sahip olmadan da mutlu bir hayat yaşanabilir		0,653
17. "Allah" fikrini insan ve toplumun kendisi üretmiştir		0,564
18. Allah'ın var olmadığı bir dünyayı düşünmek de pekâlâ mümkündür		0,503

Tüm bu bulgulara göre, geliştirilen iki faktörlü Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru Ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarının yapı geçerliği kriterlerini sağladığı söylenebilir.

Maddelerin faktörlere katkı düzeyi, yani açıkladıkları varyans oranları incelendiğinde maddelerin faktörlere önemli düzeyde katkı sağladıkları tespit edilmiştir. Faktör yükü değerine göre madde kalitesi sınıflandırması aşağıdaki tablodaki gibi yapılmaktadır:

Tablo 17. Faktör Yükü Değerine Göre Madde Kalitesi Sınıflandırması¹¹

Faktör yükü	Açıklanan Varyans Oranı	Madde Kalitesi
0,71	%50	Mükemmel
0,63	%40	Çok iyi
0,55	%30	İyi
0,45	%20	Orta
0,32	%10	Zayıf

Bu sınıflandırmaya göre *Faktör 1*'e ait maddelerden ilk 8'inin mükemmel düzeyde, 9, 10, 11. maddelerin çok iyi düzeyde, 12. ve 13. maddelerin ise orta düzeyde

¹¹ Murat Bursal, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2017, s. 177.

faktöre katkı sağladıkları görülmektedir. *Faktör 2*'ye ait maddelerden ilki, yani 14. maddenin mükemmel düzeyde, 15 ve 16'nın çok iyi düzeyde, 17'nin iyi düzeyde, 18'in ise orta düzeyde faktöre katkı sağladığı söylenebilir.

5.2.2. Güvenirlilik Analizi

Geçerliğin sağlanması için ön şart olarak kabul edilen güvenilirlik, bir ölçme aracının sahip olması gereken önemli niteliklerden biridir.¹² Nitekim güvenilirliği düşük olan bir ölçeğin geçerliğinin yüksek olması beklenemez.

Literatürde derecelendirmeli tutum ölçeklerinin ölçme aracı olarak kullanıldığı ölçeklerde güvenilirliğin ölçüsü olarak genellikle Cronbach Alfa katsayısı kullanılır. Esasen ölçme aracının güvenilirliğini kestirmek için test-tekrar test yöntemi, eşdeğer testler yöntemi, testi yarılama yöntemi, Kuder-Richardson (KR-20 ve KR-21) güvenilirlik katsayılarını hesaplama gibi çeşitli yollar bulunsa da birden fazla uygulamaya gerek kalmadan ölçme aracının kendi içinde ne kadar tutarlı olduğunun göstergesi olarak Chronbach's Alpha katsayısı kullanılmaktadır.¹³ Yaygın kabul görmüş olan bir kritere göre; ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,00-0,40 arası ise güvenilir değil, 0,40-0,60 arası ise düşük güvenilirlikte, 0,60-0,80 arası oldukça güvenilir, 0,80-1,00 arası ise yüksek derecede güvenilirdir.¹⁴

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, araştırma için hazırlanan Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru Ölçeği'nin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, 0,934'tür. Bu katsayı ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 18. Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru Ölçeğinin Güvenilirlik Katsayısı

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,934	0,945	18

Bir ölçeğin güvenilirliği ile ilgili önemli kavramlardan biri iç tutarlılıktır. İç tutarlılık, ölçekte yer alan maddelerin her birinin ölçeğin tamamıyla aynı yönde hareket

¹² Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 113.

¹³ Abdullah Can, *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*, Ankara: Pegem Akademi, 2014, s. 388.

¹⁴ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 170,171.

edip etmediğinin bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Ölçeğimizin iç tutarlılığını belirlemek için alt-üst gruplara dayalı madde analizi yöntemi kullanılmıştır. Ölçekteki her bir madde için iki gruba (alt %27'lik ve üst %27'lik gruba) ait ortalamaların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız gruplar için t testi yapılmış ve yukarıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 19: Alt-Üst Gruplara Dayalı Madde Analiz Sonuçları

Alt-Üst Gruplara Dayalı Madde Analiz Sonuçları					
	Grup	N	X	ss	t (p)
Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum	Alt %27	247	4,11	1,110	-12,56 (0,00)
	Üst %27	247	5,00	,000	
Allah evreni yoktan var etmiştir	Alt %27	245	3,91	1,107	-15,05 (0,00)
	Üst %27	247	4,99	,142	
Allah, insanlara mesajını ilahi kitaplar ve peygamberler aracılığıyla göndermiştir	Alt %27	243	4,00	1,097	-14,27 (0,00)
	Üst %27	247	5,00	,000	
Allah'ın varlığını kabul etmeden evrenin varlığını düşünmek mümkün değil	Alt %27	233	2,91	1,105	-25,07 (0,00)
	Üst %27	247	4,90	,517	
Allah yaptığımız ve düşündüğümüz her şeyi bilir	Alt %27	243	3,94	1,043	-15,72 (0,00)
	Üst %27	247	5,00	,064	
Allah dua edenin duasını işitir ve bir şekilde duasına karşılık verir	Alt %27	242	3,71	1,070	-18,52 (0,00)
	Üst %27	247	4,99	,110	
Allah tüm kullarına adaletli davranır	Alt %27	244	3,36	1,238	-19,78 (0,00)
	Üst %27	247	4,96	,252	
Allah'ın bilgisi ve izni olmadan bir yaprak bile kıvılcıkmaz, tek bir nefes dahi alamayız	Alt %27	245	3,67	1,124	18,53 (0,00)
	Üst %27	247	5,00	,000	
Yeniden dirilip hesap vereceğimiz fikri tamamen uydurmadır	Alt %27	244	3,62	1,049	-20,46 (0,00)
	Üst %27	247	5,00	,064	
Allah'a inanan kişi dinin emir ve yasaklarına uymalıdır	Alt %27	243	3,79	1,033	-17,88 (0,00)
	Üst %27	247	4,98	,126	
Allah, insanların bu dünyada yaptıkları en küçük iyilik veya kötülüğün karşılığını öteki dünyada mutlaka verecektir	Alt %27	243	3,81	1,027	-17,86 (0,00)
	Üst %27	247	4,99	,090	
Allah var olduğu için hayatın anlamı vardır.	Alt %27	244	3,20	1,138	-23,42 (0,00)
	Üst %27	247	4,94	,239	
Dinî duygu ve değerlerin hayatımda büyük bir önemi ve etkisi vardır	Alt %27	244	3,14	1,155	-22,38 (0,00)
	Üst %27	247	4,87	,348	
Allah evreni yaratmış, daha sonra onu kendi haline bırakmıştır	Alt %27	242	3,60	1,011	-19,61 (0,00)
	Üst %27	247	4,93	,311	
"Allah" fikrini insan ve toplumun kendisi üretmiştir	Alt %27	239	3,11	1,125	-22,03 (0,00)
	Üst %27	247	4,86	,507	
Allah'ın var olmadığı bir dünyayı düşünmek de pekâlâ mümkündür	Alt %27	237	3,19	1,200	-21,86 (0,00)
	Üst %27	247	4,95	,334	
Allah'a yaklaşmak için ibadet şart değildir, önemli olan kalp temizliğidir	Alt %27	243	2,34	1,190	-19,50 (0,00)
	Üst %27	247	4,28	,999	
Hiçbir dini inanca sahip olmadan da mutlu bir hayat yaşanabilir	Alt %27	243	2,14	1,096	-29,65 (0,00)
	Üst %27	247	4,62	,716	

¹⁵ Kartal, Bardakçı, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlilik ve Geçerlik Analizleri*, s. 115.

Yukarıdaki Tablo 19’da görüldüğü üzere bütün maddelerin alt ve üst gruplara ait ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ($p<0,5$) Buna göre 18 maddenin tamamının ayırt edicilik özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, elde edilen bu değerler ölçeğimizin iç tutarlılığına sahip olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

1. ARAŞTIRMAYA KATILANLARLA İLGİLİ BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

1.1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet ve Öğrenim Gördükleri Lise Türüne Göre Dağılımı

Araştırmaya katılanların cinsiyet ve öğrenim gördükleri lise türüne göre dağılımı Tablo 20’de yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, yapılan anket uygulamasına 462’si (%50,8) kız, 448’i (%49,2) erkek olmak üzere toplam 910 öğrenci katılmıştır.

Tablo 20: Lise Türüne Göre Cinsiyet Dağılımı

		Cinsiyet		Toplam
		Kız	Erkek	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Sayı	197	207	404
	Lise türü	48,8%	51,2%	100%
	Cinsiyet	42,6%	46,2%	44,4%
	Toplam	21,6%	22,7%	44,4%
Diğer Liseler	Sayı	265	241	506
	Lise türü	52,4%	47,6%	100%
	Cinsiyet	57,4%	53,8%	55,6%
	Toplam	29,1%	26,5%	55,6%
Toplam	Sayı	462	448	910
	Lise türü	50,8%	49,2%	100%
	Cinsiyet	100%	100%	100%
	Toplam	50,8%	49,2%	100%

Araştırmaya katılan öğrencilerin, %44,4’ü İmam Hatip Lisesi’nde, %55,6’sı da diğer liselerde öğrenim görmektedir. İmam hatip lisesinde öğrenim görenlerin %48,8’i kız, %51,2’si erkek öğrencilerden, diğer liselerde öğrenim görenlerin %52,4’ü kız, %47,6’sı da erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablodaki verilere göre katılımcıların cinsiyet yönünden dengeli bir dağılım gösterdiğini söyleyebiliriz.

1.2. Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Dağılım

Araştırmaya katılanların cinsiyet ve sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 23'te yer almaktadır. Tablodaki verilere göre, gençlerin %32,0'ı 9. Sınıf, %27,1'i 10. Sınıf, %23,8'i 11. Sınıf, %17,2'si 12.sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. 9.sınıf düzeyinde öğrenim görenlerin %44,7'sini kız, %55,3'ünü erkek, 10. Sınıf düzeyinde öğrenim görenlerin %55,3'ünü kız, %44,7'sini erkek, 11. Sınıf düzeyinde öğrenim görenlerin %50,5'ini kız, %49,5'ini erkek, 12.sınıf düzeyinde öğrenim görenlerin %55,8'ini kız, %44,2'sini erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Anketin uygulandığı okullarda 9. sınıfların mevcutları diğer sınıf mevcutlarına göre daha kalabalık olduğundan, 9. sınıflarda daha çok öğrenciye anket uygulanmıştır. Ayrıca üniversite sınavına hazırlanan 12. sınıf öğrencilerinin bir kısmı ankete katılmak istemediğinden 12. sınıfların ankete katılım oranı daha düşüktür.

Tablo 21. Sınıf Düzeyine Göre Cinsiyet Dağılımı

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
9. sınıf	Sayı	130	161	291
	Sınıf	44,7%	55,3%	100%
	Cinsiyet	28,1%	36,0%	32,0%
	Toplam	14,3%	17,7%	32,0%
10. sınıf	Sayı	136	110	246
	Sınıf	55,3%	44,7%	100%
	Cinsiyet	29,4%	24,6%	27,1%
	Toplam	15,0%	12,1%	27,1%
11. sınıf	Sayı	109	107	216
	Sınıf	50,5%	49,5%	100%
	Cinsiyet	23,6%	23,9%	23,8%
	Toplam	12,0%	11,8%	23,8%
12. sınıf	Sayı	87	69	156
	Sınıf	55,8%	44,2%	100%
	Cinsiyet	18,8%	15,4%	17,2%
	Toplam	9,6%	7,6%	17,2%
Toplam	Sayı	462	447	909
	Sınıf	50,8%	49,2%	100%
	Cinsiyet	100%	100%	100%
	Toplam	50,8%	49,2%	100%

1.3. Lise Türüne Göre Annenin Öğrenim Durumu

Araştırmaya katılanların lise türüne göre annelerinin öğrenim durumu Tablo 22’te yer almaktadır. Tablodaki verilere göre, örneklem grubu annelerinin %3,3’ü okuma-yazma bilmiyor, %3,0’ı sadece okur-yazar, %29,4’ü ilkökul, %19,7’si ortaokul, %21,5’i lise, %20,5’i üniversite, %2,8’i de lisansüstü mezunudur.

Tablo 22. Lise Türüne Göre Annenin Öğrenim Durumu

Annenin Öğrenim Durumu	Lise türü		Toplam	
	Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler		
Okuma-yazma bilmiyor	Sayı	27	3	30
	Lise türü	6,7%	0,6%	3,3%
	Toplam	3,0%	0,3%	3,3%
Sadece okur-yazar	Sayı	21	6	27
	Lise türü	5,2%	1,2%	3,0%
	Toplam	2,3%	0,7%	3,0%
İlkokul mezunu	Sayı	151	116	267
	Lise türü	37,7%	22,8%	29,4%
	Toplam	16,6%	12,8%	29,4%
Ortaokul mezunu	Sayı	85	94	179
	Lise türü	21,2%	18,5%	19,7%
	Toplam	9,4%	10,3%	19,7%
Lise mezunu	Sayı	68	127	195
	Lise türü	17,0%	25,0%	21,5%
	Toplam	7,5%	14,0%	21,5%
Üniversite mezunu	Sayı	45	141	186
	Lise türü	11,2%	27,8%	20,5%
	Toplam	5,0%	15,5%	20,5%
Lisansüstü (YL ve doktora vs.)	Sayı	4	21	25
	Lise türü	1,0%	4,1%	2,8%
	Toplam	0,4%	2,3%	2,8%
Toplam	Sayı	401	508	909
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,1%	55,9%	100%

Lise türüne göre annelerin öğrenim durumu; okuma-yazma bilmeyenler İHL’de %6,7 iken diğer liselerde %0,6 oranında, sadece okur-yazar olanlar İHL’de %5,2 iken diğer liselerde %1,2 oranında, ilkökul mezunu olanlar İHL’de %37,7 iken diğer liselerde %22,8 oranında, ortaokul mezunu olanlar İHL’de %21,2 iken diğer liselerde %18,5 oranında, lise mezunu olanlar İHL’de %17,0 iken diğer liselerde %25,0 oranında,

üniversite mezunu olanlar İHL’de %11,2 iken diğer liselerde %27,8 oranında, lisansüstü mezunu olanlar ise İHL’de %1,0 iken diğer liselerde %4,1 oranındadır.

Verilerden çıkan sonuca göre annelerin okuma-yazma bilmeme, sadece okur-yazar olma ve ilkokul mezunu olma oranı İHL’de daha yüksekken ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü mezunu olma oranı diğer liselerde daha yüksektir. Buna göre, diğer lise annelerinin eğitim düzeylerinin İHL ye oranla daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

İHL ve diğer liselerin karşılaştırılması esas alınarak yapılan başka bir çalışmada da benzer sonuçların görüldüğü tespit edilmiştir.¹ Ayrıca geçmişten günümüze İHL öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda annelerin eğitim düzeyi, çalışma yapılan yıla ve bölgeye göre değişiklik göstermiştir. İHL annelerinin okuma yazma bilmeme durumunun 1983 yılında yapılan bir araştırmada %52,8 oranında², 1984 yılında yapılan bir araştırmada %50,3 oranında³, 1994 yılında yapılan bir araştırmada %21,8 oranında⁴, 2003 yılında yapılan bir araştırmada %8,1 oranında⁵, 2016 yılında yapılan bir araştırmada %8,9 oranında⁶, bu yıl yapılan bir araştırmada %4,8 oranında⁷ olduğu tespit edilirken bizim araştırmamızda bu oranın %6,7 olduğu görülmüştür.

Yukarıda ifade edilen verilerden yola çıkarak İHL annelerinin okuma yazma bilmeme oranında seneler geçtikçe azalma görülmekle birlikte bu oranın araştırma yapılan şehre göre de değişiklik gösterdiği söylenebilir.

1983 yılında Bursa ilinde Hökelekli tarafından yapılan bir araştırmada⁸ İHL annelerinin %13,9 ‘unun okur-yazar, %29,5’inin ilkokul, %2,3’ünün ortaokul,

¹ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 117.

² Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 117.

³ Birsen Gökçe, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklentisi ve Sorunları*, Ankara: Meb yay., 1984, ss. 122-23.

⁴ Emine Türkmen, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Beklentisi ve Sorunları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s. 19.

⁵ Halide Nur Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklentisi ve Sorunları (Konya Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 34.

⁶ Ömer Faruk Çelik, *Katsayı Uygulamasının Kaldırılması Sonrasında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Davranış, Tutum ve Özellikleri (Gaziantep Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 125.

⁷ Esra Sali, *İmam Hatip Liselerindeki Kız Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri (İstanbul-Güngören Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 62.

⁸ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 117.

%0,8'inin lise mezunu olduğu ayrıca hiç üniversite mezunu olmadığı tespit edilirken bizim araştırmamızda İHL annelerinin %5,2'sinin sadece okur-yazar, %37,7'sinin ilkokul, %21,2'sinin ortaokul, 17,7'sinin lise, %11,2'sinin üniversite ve %1,0'ının lisansüstü mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlerden yola çıkarak zaman içerisinde İHL annelerin eğitim düzeylerinin yükseldiği ifade edilebilir.

1.4.Lise Türüne Göre Babanın Öğrenim Durumu

Araştırmaya katılanların lise türüne göre babalarının öğrenim durumu Tablo 23'te yer almaktadır. Tablodaki verilere göre örneklem grubu babalarının %0,7'si okuma-yazma bilmiyor, %1,1'i sadece okur-yazar, %15,7'si ilkokul, %18,1'i ortaokul, %29,6'sı lise, %28,5'i üniversite, %6,3'ü de lisansüstü mezunudur.

Tablo 23. Lise Türüne Göre Babanın Öğrenim Durumu

Babanın Öğrenim Durumu		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Okuma-yazma bilmiyor	Sayı	6	0	6
	Lise türü	1,5%	0,0%	0,7%
	Toplam	0,7%	0,0%	0,7%
Sadece okur-yazar	Sayı	7	3	10
	Lise türü	1,8%	0,6%	1,1%
	Toplam	0,8%	0,3%	1,1%
İlkokul mezunu	Sayı	93	49	142
	Lise türü	23,4%	9,7%	15,7%
	Toplam	10,3%	5,4%	15,7%
Ortaokul mezunu	Sayı	91	72	163
	Lise türü	22,9%	14,3%	18,1%
	Toplam	10,1%	8,0%	18,1%
Lise mezunu	Sayı	100	167	267
	Lise türü	25,1%	33,1%	29,6%
	Toplam	11,1%	18,5%	29,6%
Üniversite mezunu	Sayı	87	170	257
	Lise türü	21,9%	33,7%	28,5%
	Toplam	9,6%	18,8%	28,5%
Lisansüstü (YL ve doktora vs.)	Sayı	14	43	57
	Lise türü	3,5%	8,5%	6,3%
	Toplam	1,6%	4,8%	6,3%
Toplam	Sayı	398	504	902
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,1%	55,9%	100%

Lise türüne göre babaların öğrenim durumuna baktığımızda; babası okuma-yazma bilmeyenler diğer liselerde hiç çıkmazken İHL’de %1,5 oranında, sadece okur-yazar olanlar İHL’de %1,8 iken diğer liselerde %0,6 oranında, ilkokul mezunu olanlar İHL’de %23,4 iken diğer liselerde %9,7 oranında, ortaokul mezunu olanlar İHL’de %22,9 iken diğer liselerde %14,3 oranında, lise mezunu olanlar İHL’de %25,1 iken diğer liselerde %33,1 oranında, üniversite mezunu olanlar İHL’de %21,9 iken diğer liselerde %33,7 oranında ve lisansüstü mezunu olanlar İHL’de %3,5 iken diğer liselerde %8,5 oranındadır.

Verilerden çıkan sonuca göre babaların okuma-yazma bilmeme, sadece okur-yazar olma, ilkokul ve ortaokul mezunu olma oranı İHL’de, lise, üniversite ve lisansüstü mezunu olma oranı ise diğer liselerde daha yüksektir. Buna göre, diğer lise babalarının eğitim düzeyi İHL’ye oranla daha yüksektir. İHL ve diğer liselerin karşılaştırılması esas alınarak yapılan başka bir çalışmada da benzer sonuçların görüldüğü tespit edilmiştir.⁹ Ayrıca geçmişten günümüze İHL öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda babaların eğitim düzeyi, çalışma yapılan yıla ve bölgeye göre değişiklik göstermiştir. İHL babalarının okuma yazma bilmeme durumunun 1983 yılında yapılan bir araştırmada %15,5 oranında¹⁰, 1984 yılında yapılan bir araştırmada %13,9 oranında¹¹, 1994 yılında yapılan bir araştırmada %9,2 oranında¹², 2003 yılında yapılan bir araştırmada %0,9 oranında¹³, 2016 yılında yapılan bir araştırmada %0,9 oranında¹⁴, bu yıl yapılan bir araştırmada %0,8 oranında¹⁵ olduğu tespit edilirken bizim araştırmamızda bu oranın %1,5 olduğu görülmüştür.

Yukarıda ifade edilen verilerden yola çıkarak İHL babalarının okuma yazma bilmeme oranında seneler geçtikçe azalma görülmekle birlikte bu oranın araştırma yapılan şehre göre de değişiklik gösterdiği söylenebilir. Nitekim 2003 yılında Özüdoğru tarafından Konya’da yapılan araştırmada İHL babalarının okuma-yazma bilmeme oranı

⁹ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 117.

¹⁰ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 117.

¹¹ Gökçe, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*, ss. 122-23.

¹² Türkmen, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları*, s. 19.

¹³ Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, s. 34.

¹⁴ Çelik, *Katsayı Uygulamasının Kaldırılması Sonrasında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Davranış, Tutum ve Özellikleri (Gaziantep Örneği)*, s. 125.

¹⁵ Sali, *İmam Hatip Liselerindeki Kız Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri (İstanbul-Güngören Örneği)*, s. 64.

%0,9 iken bizim araştırmamızda bu oranın %1,5 olması bu durumun araştırma yapılan bölge ve Şehre göre değişiklik gösterdiğini kanıtlamaktadır.

1.5. Lise Türüne Göre Ailelerin Aylık Gelir Durumu

Araştırmaya katılanların lise türüne göre ailelerinin aylık gelir durumu Tablo 24’da yer almaktadır. Tablodaki verileri yüzdesel olarak büyükten küçüğe doğru sıraladığımızda; örneklem grubu ailelerinin %25,2’sinin 3001-4500 TL arasında, %24,5’inin 2001-3000 TL arasında, %20,7’sinin 4501-6000 TL arasında aylık gelire sahip olduğunu görmekteyiz. Ayrıca ailesi 6001-7500 TL ve 7501-1000 TL arası aylık gelire sahip olanların %8,9 oranında, 2000 TL altı aylık gelire sahip olanların %6,2 oranında, 10.000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olanların %5,7 oranında olduğunu görmekteyiz.

Tablo 24. Lise Türüne Göre Ailelerin Aylık Gelir Durumu

Ailelerin Aylık Geliri		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
2000 TL'nin altında	Sayı	42	13	55
	Lise türü	10,7%	2,7%	6,2%
	Toplam	4,8%	1,5%	6,2%
2001-3000 TL arası	Sayı	134	82	216
	Lise türü	34,1%	16,8%	24,5%
	Toplam	15,2%	9,3%	24,5%
3001-4500 TL arası	Sayı	111	111	222
	Lise türü	28,2%	22,7%	25,2%
	Toplam	12,6%	12,6%	25,2%
4501-6000 TL arası	Sayı	52	130	182
	Lise türü	13,2%	26,6%	20,7%
	Toplam	5,9%	14,8%	20,7%
6001-7500 TL arası	Sayı	23	55	78
	Lise türü	5,9%	11,3%	8,9%
	Toplam	2,6%	6,2%	8,9%
7501-10000 TL arası	Sayı	20	58	78
	Lise türü	5,1%	11,9%	8,9%
	Toplam	2,3%	6,6%	8,9%
10000 TL'nin üzerinde	Sayı	11	39	50
	Lise türü	2,8%	8,0%	5,7%
	Toplam	1,2%	4,4%	5,7%
Toplam	Sayı	393	488	881
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,6%	55,4%	100%

Lise türüne göre ailelerin aylık gelir durumuna baktığımızda; İHL’de okuyan gençlerin %34,1’i ailesinin 2001-3000 TL arasında, %28,2’si 3001-4500 TL arasında aylık gelire sahip olduğunu ifade etmiştir. Diğer liselerde okuyan gençlerin %26,6’sı ailelerinin 4501-6000 TL arasında, %22,7’si 3001-4501 TL arasında aylık gelire sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ailesinin aylık gelirin 2000 TL’nin altında olduğunu ifade edenler İHL de daha yüksekken (İHL de %10,7; DL de %2,7) 7501 TL ve üzerinde olduğunu ifade edenler diğer liselerde daha yüksektir. (İHL de %7,9; DL de %19,9)

Verilerden çıkan sonuca göre, diğer liselerdeki ailelerin ortalama aylık geliri, İHL’ye oranla daha yüksektir. Geçmişte İHL ve genel liselerle ilgili karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmüş, İHL öğrencilerinin ekonomik bakımdan orta seviyede olan ailelerden geldiği, diğer liselere kıyasla fakir ailelere mensup olanların daha yüksekken iyi halli ve zengin ailelere mensup olanların daha düşük olduğu tespit edilmiştir.¹⁶ Ayrıca İmam Hatip Liseleri ile ilgili yapılan geçmiş araştırmalarda da İHL öğrencilerinin ekonomik olarak orta ve alt tabakaya ait ailelerden geldiği tespit edilmiştir.¹⁷

1.6. Lise Türüne Göre Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algı

Araştırmaya katılanların lise türüne göre yaşanılan aile ortamına dair algıları Tablo 25’de yer almaktadır. Tablodaki verilere göre, gençlerin %0,9’u çok mutsuz bir ailede büyüdüğünü, %3,5’i çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyümediğini, %7,7’si ne mutlu ne de mutsuz bir ailede büyüdüğünü, %39,6’sı çok olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğünü, %48,2’si çok mutlu bir ailede büyüdüğünü ifade etmektedir.

¹⁶ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 116; Mehmet Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 35.

¹⁷ Gökçe, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*, s. 60; Özudoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, s. 36; Abduselam Taluk, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Allah Tasavvuru (İğdir Örneği)*, İğdir: İğdir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, ss. 44-45; Çelik, *Katsayı Uygulamasının Kaldırılması Sonrasında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Davranış, Tutum ve Özellikleri (Gaziantep Örneği)*, ss. 123-24; Sali, *İmam Hatip Liselerindeki Kız Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri (İstanbul-Güngören Örneği)*, s. 56.

Tablo 25. Lise Türüne Göre Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algı

Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algı		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	Sayı	3	5	8
	Lise türü	0,8%	1,0%	0,9%
	Toplam	0,3%	0,6%	0,9%
Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem	Sayı	11	21	32
	Lise türü	2,8%	4,2%	3,5%
	Toplam	1,2%	2,3%	3,5%
Ne mutlu ne de mutsuz	Sayı	32	38	70
	Lise türü	8,0%	7,5%	7,7%
	Toplam	3,5%	4,2%	7,7%
Çok olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	Sayı	155	204	359
	Lise türü	38,8%	40,3%	39,6%
	Toplam	17,1%	22,5%	39,6%
Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	Sayı	199	238	437
	Lise türü	49,8%	47,0%	48,2%
	Toplam	22,0%	26,3%	48,2%
Toplam	Sayı	400	506	906
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,2%	55,8%	100%

Lise türüne göre aile ortamına dair algı; çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim diyen İHL’de %0,8 iken diğer liselerde %1,0 oranında, çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem diyen İHL’de %2,8 iken diğer liselerde %4,2 oranında, ne mutlu ne de mutsuz diyen İHL’de %8,0 iken diğer liselerde %7,5 oranında, çok olmasa da, mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim diyen İHL’de %38,8 iken diğer liselerde %40,3 oranında, çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim diyen İHL’de %49,8 iken diğer liselerde %47,0 oranındadır.

Yukarıdaki verilerden yola çıkarak gençlerin yaşadıkları aile ortamına dair algılarının lise türüne göre anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığını söyleyebiliriz.

1.7. Lise Türüne Göre Ailelerin Din ve İnançlara Yaklaşımı

Araştırmaya katılanların lise türüne göre ailelerinin din ve inançlara yaklaşımı Tablo 26’da yer almaktadır.

Tablo 26. Lise Türüne Göre Ailelerin Din ve İnançlara Yaklaşımı

Ailelerin Din ve İnançlara Yaklaşımı		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar	Sayı	347	344	691
	Lise türü	86,8%	67,9%	76,2%
	Toplam	38,3%	37,9%	76,2%
Annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir	Sayı	41	110	151
	Lise türü	10,3%	21,7%	16,6%
	Toplam	4,5%	12,1%	16,6%
Babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir	Sayı	6	16	22
	Lise türü	1,5%	3,2%	2,4%
	Toplam	0,7%	1,8%	2,4%
Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)	Sayı	2	11	13
	Lise türü	0,5%	2,2%	1,4%
	Toplam	0,2%	1,2%	1,4%
Diğer	Sayı	4	26	30
	Lise türü	1,0%	5,1%	3,3%
	Toplam	0,4%	2,9%	3,3%
Toplam	Sayı	400	507	907
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,1%	55,9%	100%

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, gençlerin %76,2'si hem anne hem de babasının dine ve dinî konulara çok sıcak baktığını, %16,6'sı annesinin dine daha yakın babasının ise daha mesafeli olduğunu, %2,4'ü babasının dine daha yakın annesinin ise daha mesafeli olduğunu, %1,4'ü hem anne hem de babasının dine soğuk baktığı ve çok mesafeli olduğunu ifade ederken %3,3'ü de diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Ailede dinî inançlara yaklaşımın lise türüne göre dağılımı; hem annem, hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar diyen İHL'de %86,8 iken diğer liselerde %67,9 oranında, annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir diyen İHL'de %10,3 iken diğer liselerde %21,7 oranında, babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir diyen İHL'de %1,5 iken diğer liselerde %3,2 oranında, hem annem hem de babam, dine çok mesafelidir (dine çok soğuk bakarlar) diyen İHL'de %0,5 iken diğer liselerde %2,2 oranındadır.

Verilerden çıkan sonuca göre; her iki lise türünde de anne-babasının dine ve dinî konulara sıcak baktığını ifade edenler en yüksek oranda olmakla birlikte, bu oran İHL'de daha yüksektir. (İHL %86,8; DL %67,9)

1.8. Lise Türüne Göre Anne ve Babanın Bireysel Olarak Dinle İlişkisi

Araştırmaya katılanların lise türüne göre bireysel olarak annelerinin dinle ilişkisi Tablo 27’de yer almaktadır. Tablodaki verilere göre annelerin, %68,4’ü dindar ve ibadetlerine düşkün, %28,8’i dine sıcak bakar ancak düzenli olarak ibadet etmez, %2,5’i Allah'a inanır ancak dine karşı çok ilgisiz ve mesafeli, %0,3’ü de ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmamaktadır.

Tablo 27. Lise Türüne Göre Bireysel Olarak Annenin Dinle İlişkisi

Annenin Bireysel Olarak Dinle İlişkisi		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Dindar ve ibadetlerine düşkün	Sayı	327	293	620
	Lise türü	81,5%	57,9%	68,4%
	Toplam	36,1%	32,3%	68,4%
Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez	Sayı	71	190	261
	Lise türü	17,7%	37,5%	28,8%
	Toplam	7,8%	20,9%	28,8%
Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir	Sayı	2	21	23
	Lise türü	0,5%	4,2%	2,5%
	Toplam	0,2%	2,3%	2,5%
Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz	Sayı	1	2	3
	Lise türü	0,2%	0,4%	0,3%
	Toplam	0,1%	0,2%	0,3%
Toplam	Sayı	401	506	907
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	44,2%	55,8%	100%

Lise türüne göre bireysel olarak annenin dinle ilişkisine baktığımızda; annesinin dindar ve ibadetlerine düşkün olduğunu söyleyen İHL’de %81,5; diğer liselerde %57,9 oranında, dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez diyen İHL’de %17,7; diğer liselerde %37,5 oranında, Allah'a inanır ancak dine karşı çok ilgisiz ve mesafelidir diyenler İHL’de %0,5; diğer liselerde %4,2 oranında, ateist yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz diyen İHL’de %0,2; diğer liselerde 0,4 oranındadır.

Verilerden çıkan sonuca göre; annesinin dindar ve ibadetlerine düşkün olduğunu ifade edenler İHL’de daha yüksek (İHL %81,5; DL %57,9) iken, annesinin dine sıcak baktığı ancak düzenli olarak ibadet etmediğini ifade edenler diğer liselerde daha yüksek (İHL %17,7; DL %37,5) orandadır. Ayrıca annesinin Allah’a inanmakla birlikte dine

karşı çok mesafeli ve soğuk olduğunu ifade edenlerin İHL ye oranla diğer liselerde daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. (İHL %0,5; DL %4,2)

2003 yılında İHL de yapılan bir araştırmada annesinin oldukça güçlü bir dinî inanca sahip olduğunu ve düzenli olarak ibadet ettiğini ifade edenler %88,5 oranında iken annesinin dinî inancı olmakla birlikte bazen ibadet ettiğini ifade edenler %10,1 oranındadır.¹⁸ Bu araştırmanın sonuçları bizimki ile benzerlik göstermektedir. Bu verilerden yola çıkarak İHL annelerinin diğer lise annelerine oranla daha dindar ve ibadetlerine daha düşkün olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 28. Lise Türüne Göre Bireysel Olarak Babanın Dinle İlişkisi

Babanın Bireysel Olarak Dinle İlişkisi		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Dindar ve ibadetlerine düşkün	Sayı	276	209	485
	Lise türü	70,1%	41,6%	54,1%
	Toplam	30,8%	23,3%	54,1%
Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez	Sayı	103	233	336
	Lise türü	26,1%	46,3%	37,5%
	Toplam	11,5%	26,0%	37,5%
Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir	Sayı	14	57	71
	Lise türü	3,6%	11,3%	7,9%
	Toplam	1,6%	6,4%	7,9%
Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz	Sayı	1	4	5
	Lise türü	0,3%	0,8%	0,6%
	Toplam	0,1%	0,4%	0,6%
Toplam	Sayı	394	503	897
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	43,9%	56,1%	100%

Tablo 28'de araştırmaya katılanların lise türüne göre bireysel olarak babalarının dinle ilişkisi yer almaktadır. Tablodaki verilere göre babaların %54,1'i dindar ve ibadetleri ne düşkün, %37,5'i dine sıcak bakar ancak düzenli olarak ibadet etmez, %7,9'u Allah'a inanır ancak dine karşı çok ilgisiz ve mesafeli, %0,6'sı da ateist yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmamaktadır.

¹⁸ Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, ss. 39-40.

Lise türüne göre babaların dinle ilişkisine baktığımızda; babasının dindar ve ibadetlerine düşkün olduğunu ifade edenler İHL’de %70,1; diğer liselerde %41,6 oranında, dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez diyenler İHL’de %26,1; diğer liselerde %46,3 oranında, Allah'a inanır ancak dine karşı çok ilgisiz ve mesafelidir diyenler İHL’de %3,6; diğer liselerde %11,3 oranında, ateist yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz diyenler İHL’de %0,3; diğer liselerde %0,8 oranındadır.

Verilerden çıkan sonuca göre; babasının dindar ve ibadetlerine düşkün olduğunu ifade edenler İHL’de daha yüksek (İHL %70,1; DL %41,6) iken, babasının dine sıcak baktığı ancak düzenli olarak ibadet etmediğini ifade edenler diğer liselerde daha yüksek (İHL %26,1; DL %46,3) orandadır. Ayrıca babasının, Allah’a inanmakla birlikte dine karşı çok ilgisiz ve mesafeli olduğunu belirtenler İHL’ye oranla diğer liselerde daha yüksektir. (İHL %3,6; DL %11,3)

2003 yılında İHL de yapılan bir araştırmada babasının oldukça güçlü bir dinî inanca sahip olduğunu ve düzenli olarak ibadet ettiğini ifade edenler %83,1 oranında iken babasının dinî inancı olmakla birlikte bazen ibadet ettiğini ifade edenler %13,7 oranındadır.¹⁹ Araştırmamızı bu çalışma ile karşılaştırdığımızda İHL babalarının düzenli olarak ibadet etme oranında düşüş yaşandığını söyleyebiliriz. Nitekim 2003 yılında yapılan araştırmada babaların düzenli olarak ibadet etme oranı %83,1 iken bizim çalışmamızda bu oran %70,1’dir.

Lise türüne göre anne ve babaların dindarlık düzeylerine baktığımızda İHL anne-babalarının diğer lise anne-babalarına göre daha dindar ve ibadetlerine daha düşkün olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca anne ve babalar olarak karşılaştırdığımızda ise iki lise türünde de annelerin babalara göre daha dindar olduğunu ve daha düzenli ibadet ettiğini söyleyebiliriz.

1.9. Lise Türüne Göre Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumu

Araştırmaya katılanların lise türüne göre okul dışında din eğitimi almış olma durumları Tablo 29’da yer almaktadır. Tablodaki verilere göre gençlerin, %8,6’sı hiç

---

¹⁹ Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, ss. 39-40.

din eğitimi almadığını ifade ederken, %18,0'ı cami derslerinin, %45,0'ı kuran kursundan aldığı derslerin, %6,9'u özel sohbetlerden aldığı derslerin, %16,1'i de ailesinden aldığı dinî bilgilerin kendisi için daha yararlı olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 29. Lise Türüne Göre Öğrencinin Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumu

Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumu		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Hayır, hiç almadım	Sayı	14	58	72
	Lise türü	3,8%	12,3%	8,6%
	Toplam	1,7%	6,9%	8,6%
Cami dersleri	Sayı	80	71	151
	Lise türü	21,9%	15,0%	18,0%
	Toplam	9,5%	8,5%	18,0%
Kur'an kursundan aldığım dersler	Sayı	171	206	377
	Lise türü	46,8%	43,6%	45,0%
	Toplam	20,4%	24,6%	45,0%
Özel sohbetlerde aldığım dersler	Sayı	38	20	58
	Lise türü	10,4%	4,2%	6,9%
	Toplam	4,5%	2,4%	6,9%
Ailemden aldığım dinî bilgiler	Sayı	41	94	135
	Lise türü	11,2%	19,9%	16,1%
	Toplam	4,9%	11,2%	16,1%
Diğer	Sayı	21	24	45
	Lise türü	5,8%	5,1%	5,4%
	Toplam	2,5%	2,9%	5,4%
Toplam	Sayı	365	473	838
	Lise türü	100%	100%	100%
	Toplam	43,6%	56,4%	100%

Okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi alıp almama durumuna lise türüne göre baktığımızda, din eğitimi almayanların oranı İHL'ye göre diğer liselerde daha yüksektir. (İHL %3,8; DL %12,3) Okul dışına cami, kuran kursu ya da özel sohbetlerden din eğitimi aldığını ifade edenlerde lise türünde anlamlı bir farklılaşma olmamakla birlikte din eğitimini ailesinden aldığını ifade edenlerin oranı diğer liselerde daha yüksektir. (İHL %11,2; DL %19,9)

İHL üzerinde yapılan bir araştırmada gençlerin %29,0'ı İmam Hatip Lisesi'ne gelmeden önce ailesinden, %22,9'u hem ailesi hem de Kur'an kursundan, %20,9'u

Kur'an kursundan dinî eğitim aldığını ifade ederken %20,9'u da ilköğretimden sonra hafızlık eğitimi aldığını ifade etmiştir.²⁰

Çelik tarafından yapılan bir araştırmada ise öğrencilerin %61,3'ü İHL ye gelmeden önce ailesinden, %21,4'ü de cami ve Kuran kursundan din eğitimi aldığını ifade etmiştir.²¹ Bu verilerden yola çıkarak İHL öğrencilerinin okul hayatından önce de din eğitimi alma oranlarının yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

1.10. Lise Türüne Göre Anne Babanın Birlikte Yaşama Durumu

Tablo 30'da araştırmaya katılanların lise türüne göre anne-babalarının birlikte yaşama durumları yer almaktadır. Tablodaki verilere göre gençlerin %2,3'ü biri veya ikisi de vefat ettiğinden birlikte değiller, %2,6'sı boşandılar ve ayrı yaşıyorlar, %0,5'i halen evli olduğu halde ayrı yaşıyorlar, %94,5'i halen evli ve birlikte yaşıyorlar seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 30. Lise Türüne Göre Anne Babanın Birlikte Yaşama Durumu

Anne Babanın Birlikte Yaşama Durumu		Lise türü		Toplam
		Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Diğer Liseler	
Biri veya ikisi de vefat ettiğinden birlikte değiller	Sayı	10	11	21
	Lise türü	2,5%	2,2%	2,3%
Boşandılar ve ayrı yaşıyorlar	Sayı	4	20	24
	Lise türü	1,0%	3,9%	2,6%
Halen evli oldukları halde ayrı yaşıyorlar	Sayı	1	4	5
	Lise türü	0,2%	0,8%	0,5%
Halen evli ve birlikte yaşıyorlar	Sayı	390	472	862
	Lise türü	96,3%	93,1%	94,5%
Toplam	Sayı	405	507	912
	Lise türü	100%	100%	100%

Tablodaki verilere göre; her iki lise türünde de anne-babasının evli ve birlikte yaşadığını ifade edenler en yüksek oranda olmakla birlikte, bu oran, İHL'de daha yüksek, (İHL %96,3; DL %93,1), anne babasının boşandığı veya ayrı yaşadığını ifade edenlerin oranı ise diğer liselerde daha yüksektir. (İHL %1,2; DL %4,7)

²⁰ Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, s. 42.

²¹ Çelik, *Katsayı Uygulamasının Kaldırılması Sonrasında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Davranış, Tutum ve Özellikleri (Gaziantep Örneği)*, s. 120.

Bu verilerden yola çıkarak örneklem grubu velilerinin aile bütünlüğünü koruma noktasında hassas davranmakla birlikte bu hassasiyetin İHL’de daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Özüdoğru tarafından 2003 yılında İHL üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin %95,5’i anne-babasıyla birlikte yaşadıklarını, %0,4’ü anne ve babası boşandığı için ayrı yaşadıklarını belirtirken 4 öğrenci annesinin, 11 öğrenci de babasının vefat ettiğini belirtmiştir.²²

2. LİSE GENÇLİĞİ TANRI TASAVVURU (LGTT) PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tanrı anlayışını yansıtan soruların ortalaması alınarak elde edilen puanlar çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

Tanrı anlayışını yansıtan ifadelerle ilişkin öğrencilerin cevapları, kesinlikle katılıyorum 5, kesinlikle katılmıyorum 1 puan olacak şekilde 5’ten 1’e doğru derecelendirilerek puanlandırılmıştır. Tablodaki puanların bu husus göz önünde bulundurularak okunması gerekmektedir.

2.1. Lise Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

İmam Hatip Lisesi ve diğer lise öğrencilerinin Genel Tanrı anlayışını yansıtan puan ortalamaları karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Yapılan Mann-Whitney U testi sonucuna göre, İmam-Hatip lisesi öğrencilerinin puanları ile diğer liselerin puanları (dizi ortalamaları) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($U=48572,500$; $p<0,000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında Anadolu İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin (591,07) diğer lise öğrencilerine (350,12) göre İslam’ın ve diğer ilahi dinlerin Tanrı tasavvurunu yansıtan puanlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre İHL öğrencilerinde İslam’ın Tanrı tasavvurunu yansıtan ifadelerle katılma durumu diğer liselere göre daha yüksek çıkmıştır.

---

²² Özüdoğru, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, s. 35.

Tablo 31. Lise Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Mann-Whitney U Testi)

	Lise türü	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Anadolu İmam-Hatip Lisesi	405	591,07	239382,50
	Diğer Liseler	508	350,12	177858,50
	Toplam	913		

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	48572,500
Wilcoxon W	177858,500
Z	-13,729
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

İslam'ın ve diğer ilahi dinlerin tanrı tasavvurunu yansıtan puanların İHL öğrencilerinde diğer lise öğrencilerine göre daha yüksek olmasında dinî ağırlıklı eğitim-öğretim görmelerinin, din ve inançlara yaklaşımı itibariyle çoğunlukla dindar ailelerden gelmelerinin etkili olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak “Lise gençliğinde sahip olunan Tanrı tasavvuru öğrenim görülen okula göre farklılık göstermektedir.” ve “İslam'ın Tanrı anlayışını yansıtan ifadelerle katılma oranı İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde daha yüksektir.” hipotezlerinin doğrulandığı görülmüştür.

2.2. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Farklı okul türlerinden (Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi) öğrencilerin Tanrı tasavvurunu yansıtan puan ortalamaları incelendiğinde, Kruskal-Wallis Test sonuçlarını gösteren aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere, anlamlı fark bulunmuştur. ($X^2=197,782$; $p<0,00$) Sıra ortalamalar dikkate alındığında, İslam'ın ve diğer ilahi dinlerin tanrı tasavvurunu yansıtan puanlar büyükten küçüğe doğru İHL (591,07), SBL (395,46), AL (365,30) ve FL (298,56) şeklinde sıralanmıştır. İslam'ın Tanrı tasavvurunu yansıtan ifadelerle katılma durumu İHL'de en yüksek çıkarken FL'de en düşük çıkmıştır.

Tablo 32. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Okul Türü	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Anadolu Lisesi	269	365,30
	Fen Lisesi	154	298,56
	İmam-Hatip Lisesi	405	591,07
	Sosyal Bilimler Lisesi	85	395,46
	Toplam	913	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	197,782
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

Okul türüne göre İslam'ın tanrı tasavvurunu yansıtan puanlarda görülen farklılaşma sosyo-kültürel sebeplere bağlanabilir. Hatalı veya yetersiz din eğitimiyle oluşan başarısız dinî sosyalleşme neticesinde gençte ya dini tamamen reddetme yahut dine karşı ilgisiz olma veyahut ta körü körüne bağlanma ve taklitçilik görülebilir.²³

Gençlik döneminde din ve ahlak konuları entelektüel ilgi ve merak konuları bakımından ilk sıralarda yer alır. Din ve ahlak eğitiminin en önemli uğraşlarından biri; gencin din ve ahlak konusunda ilgi ve merak geliştirmesini sağlayan akıl gücü ve düşünme kapasitesini mümkün ölçüde ve en üst düzeyde kullanmasını sağlamaktır.²⁴ Zaten “zihinsel gelişimi sonucunda genel bir hayat görüşüne sahip olmayı şiddetle bir ihtiyaç olarak hisseden ergenlik çağı genci, olayların arkasında gizlenen gerçek sebebi öğrenme konusunda büyük bir çaba harcar. Onun bu çabası inanca kapı açtığı gibi, yetersiz ve yanlış akıl yürütmeler ya da çeşitli iç ve dış etkenlerle, inançtan kopmaya da sebep olabilir. Gençlerin çoğu kendilerini inanca ulaştıran akılcı bir yolda yürümeyi severler.”²⁵ İyi bir din eğitimcisi, genci yanlış ve yetersiz akıl yürütmelere götüren bilgi eksikliği ve metodik hataları gidererek onun entelektüel boyutta daha başarılı bir süreç yaşamasına yardımcı olabilir.²⁶

²³ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, ss. 99-100.

²⁴ Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, s. 233.

²⁵ Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1983, s. 52.

²⁶ Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, s. 237.

Yapılan bir araştırmada, Allah'ı inkar etmeye yönelik tutumun oluşmasında gençlerin %36,5'i kendi zihinsel gelişimlerinin, %22,2'si dindar olarak gördükleri bazı kimselerin olumsuz tutumlarının etkili olduğunu ifade etmiştir.²⁷ Bu araştırmada gençlerin Allah'ı inkar etmeye yönelik bir tutum geliştirmesinde, dindar olarak gördüğü kişilerin bazı olumsuz tutum ve davranışlarının etkili olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir. Gençler bu süreçte, dinî yaşayış yönünden ideal gördükleri şahışları dinle özdeşleştirerek dindarlarda gözlemledikleri eksiklikleri dine ve Tanrı'ya transfer edebilirler. Konuya bu açıdan baktığımızda gençlerin Allah inancı noktasında karasızlık ve inançsızlık tutumu sergilemelerinde, dindar olarak bilinen şahışların ortaya koyduğu gayr-i dinî ve gayr-i ahlakî tutumların etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca İşlam ülkelerinin bilim ve teknoloji alanında geri kalması, gençlerin rol model alabileceği kişilerin yetersiz olması, ülkedeki siyaset anlayışı ve dinin siyasete alet edilmesi, toplumun dinî hayattan uzaklaşarak dünyevi bir hayata yönelmesi, hiçbir kural ve sınır tanımayan özgürlük anlayışı ve popöler kültürün etkisiyle gençlerde oluşan farklı olma isteği gibi durumlar da gençlerin dine ve Allah'a karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine sebebiyet verebilmektedir.²⁸

Tablo 33. Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)

Örnek 1- Örnek 2	Test İstatistikleri	Standart Hata	Standart Test İstatistikleri	Anlamlılık	Düzeltilmiş Anlamlılık
Fen Lisesi-Anadolu Lisesi	66,745	26,623	2,507	0,012	0,073
Fen Lisesi-Sosyal Bilimler Lisesi	-96,900	35,601	-2,722	0,006	0,039
Fen Lisesi-İmam-Hatip Lisesi	-292,509	24,943	-11,727	0,000	0,000
Anadolu Lisesi-Sosyal Bilimler Lisesi	-30,156	32,783	-,920	0,358	1,000
Anadolu Lisesi-İmam-Hatip Lisesi	-225,765	20,723	-10,894	0,000	0,000
Sosyal Bilimler Lisesi-İmam-Hatip Lisesi	195,609	31,433	6,223	0,000	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

Genel Tanrı tasavvuru konusunda anlamlı farklılaşmanın hangi çiftler arasında ortaya çıktığını görmek için hazırlanan yukarıdaki çiftler bazında karşılaştırmalar tablosu incelendiğinde; Anadolu Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesi'nde anlamlı bir

²⁷ Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 77.

²⁸ Dilek Menküç, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 137.

farklılaşma olmadığı, diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Ayrıca İHL ile FL, AL ve SBL arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu göze çarpmaktadır.

Okul türüne göre Allah'ın varlığına gönülden inanma durumu Tablo 34'de yer almaktadır. Tablodaki verilere göre “*Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum.*” cümlesine örneklem grubunun %93,3'ü katılıyorum, %4,4'ü kararsızım, %2,3'ü de katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 34. Okul Türüne Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma Durumu

Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma Durumu		Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	İmam-Hatip Lisesi	Sosyal Bilimler Lisesi	
Katılmıyorum	Sayı	7	9	2	3	21
	Okul Türü	2,6%	5,8%	0,5%	3,5%	2,3%
	Toplam	0,8%	1,0%	0,2%	0,3%	2,3%
Kararsızım	Sayı	21	10	0	9	40
	Okul Türü	7,8%	6,5%	0,0%	10,6%	4,4%
	Toplam	2,3%	1,1%	0,0%	1,0%	4,4%
Katılıyorum	Sayı	241	135	402	73	851
	Okul Türü	89,6%	87,7%	99,5%	85,9%	93,3%
	Toplam	26,4%	14,8%	44,1%	8,0%	93,3%
Toplam	Sayı	269	154	404	85	912
	Okul Türü	100%	100%	100%	100%	100%
	Toplam	29,5%	16,9%	44,3%	9,3%	100%

2015 yılında lise gençleri üzerinde yapılan bir araştırmada örneklem grubunun; %99,1'i “*Bir olan Allah, evreni var eden ve Peygamber gönderendir*” görüşüne katıldığını, %0,7'si kararsız kaldığını, %0,2'si de bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir.²⁹ 2017 yılında yapılan bir araştırmada örneklem grubunun; %98,0'ı “*Allah'ın gerçekten var olduğuna ve bir olduğuna inanıyorum ve bunda hiçbir şüphe duymuyorum.*” ifadesine katıldığını, %1,0'ı kararsız kaldığını, %1,0'ı ise katılmadığını ifade etmiştir.³⁰ Konu ile ilgi 1995 yılında Konya'da yapılan başka bir araştırmada ise gençlerin

²⁹ Hacı Ali Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 80.

³⁰ Birgül Yaşar Sönmez, *Lise Gençliğinin İtikadî Sorunlarının Yaşam Kalitelerine Olumlu-Olumsuz Etkilerinin Araştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2017, s. 26.

%86,3'ü Allah'ın varlığına ve birliğine kesin olarak inandığını, %12,2'si Allah'a inandığı halde bu konuda çözemediği bazı hususların var olduğunu, %0,5'i ise Allah'a inanmadığını ifade etmiştir.³¹ Bu verilerden yola çıkarak gençlerin büyük çoğunluğunun Allah'ın varlığına ve birliğine inandığını ancak bir kısmının, içinde buldukları dönemin de etkisiyle tereddüt ve şüphe içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim dinî şüphe durumu, ergenlik dönemi dinî gelişim sürecinin karakteristik özelliklerinden biri olup yaşanan bu şüphe durumu gencin olgun bir dinî yaşayışa ulaşmasında önemli katkılar sunabilir.³²

Gencin dinî olgunluğa erişmesinde önemli bir basamak olan bu şüphe dönemi, din eğitiminde “*biliş-merkezli, duyuş destekli ve davranış hedefli*”³³ bir yaklaşımıyla verilmediği takdirde Allah inancı noktasında olumsuz sonuçlar doğurabilir. Nitekim insanlar arasında bilinçsizce uygulanan batıl inanç ve hurafeler, Allah Teâlâ'nın merhamet edici ve bağışlayıcı olması değil de ceza verici yönünün ön planda tutulması, dinî konulardaki çelişkili ve tutarsız yorumlar, dinî problemlerin çözümünde toplumsal gerçeklikle uyuşmayan bazı yaklaşımlar gencin dine ve Allah'a olan bakışını olumsuz etkileyebilmektedir.

Allah'ın varlığına gönülden inanma durumuna okul türünde baktığımızda İmam hatip lisesi öğrencilerinin %99,5'i, Anadolu lisesi öğrencilerinin %89,6'sı, Fen lisesi öğrencilerinin %87,7'si, Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin de %85,9'u katılıyorum cevabını; İmam hatip lisesi öğrencilerinin %0,5'i, Anadolu lisesi öğrencilerinin %2,6'sı, Fen lisesi öğrencilerinin %5,8'i, Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin %3,5'i katılmıyorum cevabını; Anadolu lisesi öğrencilerinin %7,8'i, Fen lisesi öğrencilerinin %6,5'i, Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin %10,6'sı kararsızım cevabını verirken İmam hatip lisesi öğrencilerinden kararsızım cevabı hiç çıkmamıştır.

Verilen oranlardan anlaşıldığı üzere; tüm liselerde, Allah'ın varlığına gönülden inanma durumu en yüksek oranda çıkmakla birlikte, bu oran İHL'de daha yüksektir. (İHL %99,5) Kararsız olduğunu ifade edenler İHL'de hiç çıkmazken, en yüksek oran

³¹ Abdulkerim Bahadır, “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir araştırma)”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 327.

³² Bahadır, “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir araştırma)”, s. 308.

³³ Gündüz, “Ergenlik Dönemi Din Eğitimi”, ss. 96-100.

(%10,6) SBL’de görülmüştür. Allah’ın varlığına inanmayanların oranı ise en yüksek (%5,8) Fen lisesinde çıkarken, en düşük (%0,5) İHL’de görülmüştür.

Konu ile ilgili yine Bursa ilinde yapılan bir araştırmada İHL öğrencilerinde Allah’ın varlığına inanma oranının %100, diğer liselerde ise %92,3 olduğu tespit edilmiştir. Diğer liselere giden öğrencilerin %6,3’ü Allah’ın varlığı konusunda kararsız olduklarını ifade ederken, %0,5’i de Allah’a inanmadığını ifade etmiştir.³⁴

Bayyigit’in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmasında fen bilimlerinde eğitim gören öğrencilerde rasyonel bir Allah inancı görülürken İlahiyat fakültesinde irrasyonel bir Allah inancı görüldüğü, sosyal bilimlerde kararsızlık tutumuna yoğunlaşılırken sağlık bilimlerinde inançsızlık halinin daha fazla olduğu görülmüştür.³⁵ Yapılan bu araştırmada, sonuçların bizim araştırmamızla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim bizim araştırmamızda, Allah’ın varlığı konusunda kararsızlık oranı en yüksek Sosyal Bilimler Lisesi’nde görülürken bu kararsızlık durumunun üniversitede de en yüksek sosyal bilimlerde görülmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Allah’ın varlığına inanmama durumu Fen Lisesi ve Sağlık bilimlerinde en yüksek çıkarken Allah’ın varlığına inanma durumu İHL ve ilahiyat fakültesinde en yüksek çıkmıştır.

Bu verilerden yola çıkarak Allah’a inanma durumunun okul türüne göre değişkenlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim gerek bizim araştırmamızda gerekse yapılan diğer araştırmalarda Allah’ın varlığına inanmayan veya bu konuda kararsız olduğunu ifade edenlerin oranı diğer liselerde daha yüksektir. Allah inancı noktasında okul türünde gerçekleşen bu farklılaşma gerek öğrencilerin aldığı eğitim tarzı gerekse içinde buldukları sosyo-kültürel ortamlarla ilişkilendirilebilir. Nitekim “*Allah’ın varlığına gönülden inanıyorum.*” ifadesine en yüksek katılımın İHL öğrencilerinde görülmesinde dinî ağırlıklı eğitim-öğretim görmelerinin ve çoğunlukla aileden din eğitimi alarak gelmelerinin etkili olduğu ileri sürülebilir.

Sonuç olarak “*Lise gençliğinde sahip olunan Tanrı tasavvuru öğrenim görülen okula göre farklılık göstermektedir.*” ve “*İslam’ın Tanrı anlayışını yansıtan ifadeler*

³⁴ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 129.

³⁵ Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 78.

katılma oranı İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde daha yüksektir.” hipotezlerinin doğrulandığı görülmüştür.

2.3. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Aşağıdaki Kruskal-Wallis Test sonucuna göre, akademik başarı ve okul türü birbirinden farklı öğrencilerin puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. ($X^2=207,249$; $p<0,00$) İslam’ın tanrı anlayışını yansıtan ifadelere katılma durumu sıra ortalamaları dikkate alınarak büyükten küçüğe doğru GHAIHL (632,16), İAIHL (600,88), NFKAİHL (548,66), BAL (396,48), AOSSBL (395,46), NNAAL (341,31) ve TFL (298,56) şeklinde sıralanmaktadır.

Bu sonuçlardan yola çıkarak, İmam Hatip Liselerinde okuyan öğrencilerin İslam’ın Tanrı anlayışını yansıtan ifadelere katılma durumunun diğer liselere göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 35. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Okulun Adı	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	TFL	154	298,56
	BAL	117	396,48
	İAIHL	153	600,88
	AOSSBL	85	395,46
	NNAAL	152	341,31
	GHAİHL	110	632,16
	NFKAİHL	142	548,66
	Toplam	913	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	207,249
Df	6
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

Farkın hangi çiftler arasında ortaya çıktığını görmek için hazırlanan aşağıdaki çiftler bazında karşılaştırmalar tablosu incelendiğinde; NNAAL öğrencileri ile TFL, BAL ve AOSSBL öğrencilerinin genel tanrı tasavvurlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Akademik başarı olarak birbirinden farklı düzeylerde olan İAİHL ve NFKAİHL, İAİHL ve GHAIHL arasında anlamlı bir farklılaşma olmaması İmam Hatip Liselerinde okuyan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarında benzerlik olduğunu gösterir. Bu benzerlik durumunun ortaya çıkmasında alınan din eğitiminin büyük rolünün olduğu bir gerçektir.

Tablo 36. Akademik Başarı İtibariyle Birbirinden Farklılaşan Okul Türlerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)

Örnek 1- Örnek 2	Test İstatistikleri	Standart Hata	Standart Test İstatistikleri	Anlamlılık	Düzeltilmiş Anlamlılık
TFL-NNAAL	-42,747	30,124	-1,419	0,156	1,000
TFL -AOSSBL	-96,900	35,601	-2,722	0,006	0,136
TFL-BAL	-97,920	32,312	-3,030	0,002	0,051
TFL-NFKAİHL	-250,100	30,653	-8,159	0,000	0,000
TFL-İAİHL	-302,324	30,074	-10,053	0,000	0,000
TFL-GAİHL	-333,605	32,891	-10,143	0,000	0,000
NNAAL-AOSSBL	54,153	35,684	1,518	0,129	1,000
NNAAL-BAL	55,173	32,404	1,703	0,089	1,000
NNAAL-NFKAİHL	-207,353	30,750	-6,743	0,000	0,000
NNAAL-İAİHL	259,576	30,173	8,603	0,000	0,000
NNAAL-GHAİHL	-290,858	32,981	-8,819	0,000	0,000
AOSSBL-BAL	1,020	37,549	0,027	0,978	1,000
AOSSBL-NFKAİHL	-153,200	36,132	-4,240	0,000	0,000
AOSSBL-İAİHL	205,424	35,642	5,763	0,000	0,000
AOSSBL-GHAİHL	-236,705	38,049	-6,221	0,000	0,000
BAL-NFKAİHL	-152,180	32,896	-4,626	0,000	0,000
BAL-İAİHL	-204,404	32,357	-6,317	0,000	0,000
BAL-GHAİHL	-235,685	34,991	-6,736	0,000	0,000
NFKAİHL-İAİHL	52,224	30,701	1,701	0,089	1,000
NFKAİHL-GHAİHL	83,505	33,465	2,495	0,013	0,264
İAİHL-GHAİHL	-31,281	32,936	-0,950	0,342	1,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

2.4. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Farklı sınıf düzeylerinde (9, 10, 11 ve 12. sınıf) öğrenim gören öğrencilerin genel Tanrı tasavvurunu yansıtan puan ortalamaları incelendiğinde, Kruskal Wallis test sonuçlarını gösteren aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere anlamlı bir fark bulunmuştur. ($X^2=17,040$; $p=0,01<0,05$) Sıra ortalamaları dikkate alınarak, genel tanrı tasavvurunu yansıtan puanlar büyükten küçüğe doğru; 12. Sınıf (520,90) 10. Sınıf (476,14) 11. Sınıf (429,47) ve 9. Sınıf (425,57) şeklinde sıralanmaktadır.

Bu verilere göre İslam'ın ve diğer ilahi dinlerin tanrı tasavvurunu yansıtan ifadeler katılma durumu en yüksek 12. Sınıf öğrencilerinde, en düşük 9. Sınıf öğrencilerinde görülmüştür.

Lise yılları, gençlerde hem dinî şuurun geliştiği ve dine karşı ilginin arttığı hem de bu zamana kadar sahip olunan inançların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak dinî şüphe ve kararsızlığın yaşandığı bir dönemdir. 18 yaşına kadar devam eden bu şüphe ve kararsızlık durumu 18-21 yaşlarında yerini dinî durulmaya bırakır.³⁶

13-14 yaş aralığında olan 9. Sınıf öğrencilerinde İslam'ın tanrı anlayışını yansıtan ifadeler katılma durumunun, yaş aralığı 17-18 olan 12. Sınıf öğrencilerinden daha düşük olmasında içinde buldukları gelişimsel dönemin ve yaşadıkları dinî şüphe ve kararsızlıkların etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 37. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Sınıf	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	9. sınıf	292	425,57
	10. sınıf	247	476,14
	11. sınıf	217	429,47
	12. sınıf	156	520,90
	Toplam	912	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	17,040
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,001

Anlamlılık Düzeyi: 0,05

Farkın hangi çiftler arasında ortaya çıktığını göstermek için hazırlanan aşağıdaki çiftler bazında karşılaştırmalar tablosu incelendiğinde en belirgin farklılaşmanın 9. Sınıf ve 12. Sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu farklılaşmanın oluşmasında içinde buldukları gelişimsel dönemin ve yaşadıkları dinî şüphe ve kararsızlıkların etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 38. Sınıf Düzeylerine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)

Örnek 1- Örnek 2	Test İstatistikleri	Standart Hata	Standart Test İstatistikleri	Anlamlılık	Düzeltilmiş Anlamlılık
9. sınıf-11. sınıf	-3,907	23,588	-0,166	0,868	1,000
9. sınıf-10. sınıf	-50,577	22,751	-2,223	0,026	0,157
9. sınıf-12. sınıf	-95,336	26,100	-3,653	0,000	0,002
11. sınıf-10. sınıf	46,669	24,487	1,906	0,057	0,340
11. sınıf-12. sınıf	-91,428	27,626	-3,310	0,001	0,006
10. sınıf-12. sınıf	-44,759	26,915	-1,663	0,096	0,578

³⁶ Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir araştırma)", s. 316; Mehmet Bayyigit, "Gençliğin Dinî İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003, s. 237.

Sonuç olarak “Gençlerin sahip oldukları Tanrı tasavvurları ve sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma vardır.” hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

2.5. Anne-Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim durumları değişkeni ile Tanrı tasavvuru puanları arasında anlamlı bir fark / ilişki olup olmadığını incelemek için, kategori başına düşen katılımcı sayısını yükseltmek için önce eğitim düzeyini gösteren 7’li kategori sayısı, “İlkokul mezunu veya daha düşük”, “Ortaokul mezunu,” “Lise mezunu” ve “Üniversite mezunu ve daha yüksek” şeklinde 4’lü yapıya indirilmiştir. Daha sonra yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 39. Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Annenin Öğrenim Durumu	N	Sıralar Ortalaması
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	İlkokul mezunu veya daha düşük	324	521,38
	Ortaokul mezunu	179	457,14
	Lise mezunu	195	402,05
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	211	400,18
	Toplam	909	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	37,919
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

Yukarıdaki Kruskal-Wallis test değerlerine bakıldığında öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının annenin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir. Bu anlamlı farkın hangi ikili gruplar arasında olduğunu görmek için yapılan ikili karşılaştırmalarda, annesinin mezuniyetini “üniversite ve daha yüksek” olarak ifade edenler ile “Lise mezunu” olarak ifade edenler arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı, diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

Tablo 40. Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (İkili Karşılaştırma)

Örnek 1-Örnek 2	Test İstatistiği	Standart Hata	Standart Test İstatistiği	Anlamlılık	Düzeltilmiş Anlamlılık
Üniversite mezunu ve daha yüksek-Lise mezunu	1,869	26,057	,072	,943	1,000
Üniversite mezunu ve daha yüksek-Ortaokul mezunu	56,955	26,656	2,137	,033	,196
Üniversite mezunu ve daha yüksek-İlkokul mezunu veya daha düşük	121,196	23,205	5,223	,000	,000
Lise mezunu-Ortaokul mezunu	55,086	27,153	2,029	,042	,255
Lise mezunu-İlkokul mezunu veya daha düşük	119,327	23,775	5,019	,000	,000
Ortaokul mezunu-İlkokul mezunu veya daha düşük	64,242	24,429	2,630	,009	,051

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

Lise türlerine göre yapılan ayrıntılı analizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Tanrı tasavvuru puanlarında annelerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde diğer lise öğrencilerinin annelerinin eğitim düzeylerinin de öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı görülmektedir.

Anne öğrenim düzeyinin genel karşılaştırmada öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşma olduğu hatırlanırsa, bu farklılaşmanın lise türü değişkenine göre oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 41. Lise Türünde Annenin Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları(Kruskal-Wallis Testi)

Lise türü	Annenin Öğrenim Durumu	N	Sıra Ortalamaları
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	İlkokul mezunu veya daha düşük	199	210,19
	Ortaokul mezunu	85	182,68
	Lise mezunu	68	191,18
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	49	209,06
	Toplam	401	
Diğer Liseler	İlkokul mezunu veya daha düşük	125	275,05
	Ortaokul mezunu	94	266,44
	Lise mezunu	127	233,66
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	162	248,06
	Toplam	508	

Lise türü	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Chi-Kare	4,136
	Df	3
	Anlamlılık Değeri	0,247
Diğer Liseler	Chi-Kare	5,949
	Df	3
	Anlamlılık Değeri	0,114

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

Aşağıdaki Kruskal-Wallis test değerlerine bakıldığında öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının babanın eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir. Babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin sıra ortalaması puanlarında düşüş dikkat çekmektedir.

Tablo 42. Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Babanın Öğrenim Durumu	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	İlkokul mezunu veya daha düşük	158	515,08
	Ortaokul mezunu	163	479,10
	Lise mezunu	267	435,13
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	314	419,10
	Toplam	902	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	17,179
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,001

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

Lise türlerine göre yapılan ayrıntılı analizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Tanrı tasavvuru puanlarında babalarının eğitim düzeylerine göre, tıpkı anne eğitim düzeylerindeki gibi, anlamlı bir farklılaşma olmadığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde diğer lise öğrencilerinin babalarının eğitim düzeylerinin de öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı görülmektedir.

Baba öğrenim düzeyinin genel karşılaştırmada öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşma olduğu hatırlanırsa, bu farklılaşmanın lise türü değişkenine göre oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 43. Lise Türünde Babanın Öğrenim Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

Lise türü	Babanın öğrenim durumu	N	Sıra Ortalamaları
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	İlkokul mezunu veya daha düşük	106	205,95
	Ortaokul mezunu	91	176,62
	Lise mezunu	100	202,33
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	101	210,55
	Toplam	398	
Diğer Liseler	İlkokul mezunu veya daha düşük	52	249,57
	Ortaokul mezunu	72	282,96
	Lise mezunu	167	251,38
	Üniversite mezunu ve daha yüksek	213	243,80
	Toplam	504	

Test İstatistiği

Lise türü	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Chi-Kare	4,970
	Df	3
	Anlamlılık Değeri	0,174
Diğer Liseler	Chi-Kare	3,943
	Df	3
	Anlamlılık Değeri	0,268

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

2.6. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri ile Tanrı tasavvuru puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde; ailesinin aylık gelir durumu 2000 TL'nin altı ile 2001-3000 TL arası olan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Tablo 44. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 2001-3000 TL arası)

	Ailenin Aylık Geliri	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	2000 TL'nin altında	55	127,66	7021,50
	2001-3000 TL arası	216	138,12	29834,50
	Toplam	271		

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	5481,500
Wilcoxon W	7021,500
Z	-0,885
Anlamlılık Değeri	0,376

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Yapılan Mann-Whitney U testi sonucunda ailesinin aylık gelir durumu 2000 TL'nin altı ile 10.000 TL'nin üzeri olan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. (U=688,500; p<0,000)

Tablo 45. Ailelerin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 10.000 TL üzeri)

	Ailenin Ortalama Aylık Geliri	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	2000 TL'nin altında	55	65,48	3601,50
	10.000 TL'nin üzerinde	50	39,27	1963,50
	Toplam	105		

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	688,500
Wilcoxon W	1963,500
Z	-4,408
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Lise türlerine göre daha ayrıntılı bir inceleme yapıldığında; aşağıdaki tablolarda da görüldüğü üzere, İHL öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı, buna karşın, diğer liselerdeki öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir. Bunu, basitçe bir sebep sonuç ilişkisi olarak okumamak gerekir. Zira öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarındaki farklılaşmaya ailelerinin gelir düzeyleri dışındaki başka faktörlerin de etki edebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Tablo 46. Lise Türünde Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (2000 TL altı ile 10.000 TL üzeri)

Lise türü	Ailenin Ortalama Aylık Geliri	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	2000 TL'nin altında	42	28,39	1192,50
	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru 10.000 TL'nin üzerinde	11	21,68	238,50
	Toplam	53		
Diğer Liseler	2000 TL'nin altında	13	33,69	438,00
	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru 10000 TL'nin üzerinde	39	24,10	940,00
	Toplam	52		

Test İstatistiği

Lise türü	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Mann-Whitney U	172,500
	Wilcoxon W	238,500
	Z	-1,286
	Anlamlılık Değeri	0,199
Diğer Liseler	Mann-Whitney U	160,000
	Wilcoxon W	940,000
	Z	-1,977
	Anlamlılık Değeri	0,048

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Gelir grubu değişkenine göre Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşma olup olmadığını incelemek için, 7 olan gelir kategorisi sayısı, “3000TL altı,” “3001-6000,” “6001 ve yukarısı” şeklinde birleştirilerek 3 kategoriye indirilmiş, ardından bu gelir kategorileri arasında Tanrı tasavvuru açısından bir farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır.

Aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere, ailesinin aylık geliri 3000 ve altında olan öğrencilerin sıra ortalaması (272,95) 6001 ve üzeri olan öğrencilerin sıra ortalamasından (194,33) daha yüksektir ve bu iki grubun ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark vardır ($p < 0,05$).

Tablo 47. Ailelerin Ekonomik Durumu Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (3000 TL ve altı ile 6001 TL ve üzeri)

	Ailenin Ortalama Aylık Geliri	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	3000 ve altı	271	272,95	73970,00
	6001 ve üzeri	206	194,33	40033,00
	Toplam	477		

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	18712,000
Wilcoxon W	40033,000
Z	-6,177
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Lise türlerine göre yapılan incelemede aşağıdaki sonuçlar alınmıştır. Bu sonuçlara göre, İHL öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı, buna karşın, diğer liselerdeki öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir. Bunu, basitçe bir sebep sonuç ilişkisi olarak okumamak gerekir. Zira öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarındaki farklılaşmaya ailelerinin gelir düzeyleri dışındaki başka faktörlerin de etki edebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Tablo 48. Lise Türünde Ailenin Ekonomik Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (3000 TL ve altı ile 6001 TL ve üzeri)

Lise türü	Ailenin Ortalama Aylık Geliri	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Lise Gençliğinde 3000 ve altı	176	116,08	20430,50
	Tanrı Tasavvuru 6001 ve üzeri	54	113,60	6134,50
	Toplam	230		
Diğer Liseler	Lise Gençliğinde 3000 ve altı	95	140,93	13388,50
	Tanrı Tasavvuru 6001 ve üzeri	152	113,42	17239,50
	Toplam	247		

Test İstatistiği

Lise türü	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Mann-Whitney U	4649,500
	Wilcoxon W	6134,500
	Z	-,241
	Asymp. Sig.	0,810
Diğer Liseler	Mann-Whitney U	5611,500
	Wilcoxon W	17239,500
	Z	-2,946
	Asymp. Sig.	0,003

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

2.7. Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Aile ortamı itibariyle mutlu veya mutsuz olma durumuna göre öğrencilerin Tanrı tasavvurunu yansıtan puan ortalamaları incelendiğinde, Kruskal-Wallis test sonuçlarını gösteren aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere, anlamlı fark bulunmuştur. ($X^2=16,561$; $p<0,002$) Tanrı tasavvurunu yansıtan puanlar, sıra ortalamaları dikkate alındığında, aile ortamı itibariyle “Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem” şeklinde ifade edenlerde en düşük (349,34) görülürken “Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim.” şeklinde ifade edenlerde en yüksek (486,44) olduğu görülmüştür.

Tablo 49. Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Aile Ortamı İtibariyle Mutlu veya Mutsuz Olma Durumu	N	Sıra Ortalaması
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	8	389,81
	Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem	32	349,34
	Ne mutlu ne de mutsuz	70	413,96
	Çok olmasa da, mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	359	431,81
	Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	437	486,44
	Toplam	906	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Kare	16,561
Df	4
Anlamlılık Değeri	0,002

Anlamlılık düzeyi: 0,05.

Lise türlerine göre yapılan ayrıntılı analizde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Tanrı tasavvuru puanlarında mutlu bir ailede yaşıyor olup olmama durumlarına göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde diğer lise öğrencilerinin mutlu bir ailede yaşama düzeylerinin de öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı görülmektedir. Mutlu bir ailede yaşıyor olup olmama durumunun genel karşılaştırmada öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşmaya neden

olduğu hatırlanırsa, bu farklılaşmanın daha çok lise türü değişkenine göre oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 50. Lise Türünde Yaşanılan Aile Ortamına Dair Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

Lise türü	Aile ortamı itibariyle mutlu veya mutsuz olma durumu	N	Sıra Ortalamaları
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru		
	Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	3	143,33
	Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem	11	141,86
	Ne mutlu ne de mutsuz	32	171,36
	Çok olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	155	194,62
	Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	199	213,87
	Toplam	400	
Diğer Liseler	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru		
	Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	5	256,30
	Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem	21	220,50
	Ne mutlu ne de mutsuz	38	230,79
	Çok olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	204	237,52
	Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim	238	273,67
	Toplam	506	

Test İstatistiği

Lise türü	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	
Anadolu İmam-Hatip Lisesi	Chi-Square	8,730
	Df	4
	Anlamlılık Değeri	,068
Diğer Liseler	Chi-Square	8,960
	Df	4
	Anlamlılık Değeri	,062

Anlamlılık Düzeyi: 0,005.

2.8. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almış olma durumuna göre öğrencilerin Tanrı tasavvurunu yansıtan puan ortalamaları incelendiğinde, Kruskal-Wallis test sonuçlarını gösteren aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere, anlamlı fark bulunmuştur. ($X^2=76,109$; $p<0,000$) Tanrı tasavvurunu yansıtan puanlar, sıra ortalamaları dikkate alındığında, en düşük okul dışında hiç din eğitimi almadığını

(186,06) ifade edenlerde görülürken en yüksek özel sohbetlerden (490,10) ve Kur'an kursundan (420,04) din eğitimi aldığını ifade edenlerde görülmüştür.

Tablo 51. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Hayır, hiç almadım	72	186,06
	Cami dersleri	151	416,23
	Kur'an kursundan aldığım dersler	377	420,04
	Özel sohbetlerde aldığım dersler	58	490,10
	Ailemden aldığım dinî bilgiler	135	383,66
	Toplam	793	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Square	76,109
Df	4
Anlamlılık Değeri	,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Okul dışında bir yerden din eğitimi alıp almama durumuna göre Tanrı tasavvuru puanlarında meydana gelen en anlamlı farklılaşmanın okul dışında hiç din eğitimi almadığını ifade edenler ile cami, Kur'an kursu, özel sohbetler ve ailesinden din eğitimi aldığını ifade edenlerde olduğu görülmüştür.

Aşağıdaki tabloda, Allah'ın varlığına gönülden inanma durumu ile okul dışında başka bir yerden din eğitimi almış olma durumu karşılaştırılmıştır. Tabloda görüldüğü üzere okul dışında herhangi bir yerden din eğitim almadığını ifade edenlerin %76,4'ü, cami derslerine katılanların %96,7'si, Kur'an kursuna gidenlerin %95,2'si, özel sohbe gidenlerin %96,6'sı, ailesinden dinî bilgi alanların %94,8'i, "Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum" cümlesine katıldıklarını ifade etmiştir. Yine, okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almadığını ifade edenlerin %11,1'i, cami derslerine katılanların %0,7'si, Kur'an kursuna gidenlerin %0,8'i, özel sohbe gidenlerin %1,7'si, ailesinden dinî bilgiler alanların %1,5'i, "Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum" cümlesine katılmadıklarını ifade etmiştir.

Verilerden çıkan sonuca göre okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi alanlarda Allah'ın varlığına inanma oranı, almayanlara göre daha yüksektir. Yani, okul

dışında alınan din eğitiminin Allah'a inanma durumunu olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Yapılan başka bir araştırmada da benzer sonuçlar görülmüştür. Bu çalışmaya göre, Allah'ın varlığı ve birliğine inanma durumunun örneklem grubu öğrencilerin din eğitimi alma durumuna göre farklılaştığı, okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi alan öğrencilerde Allah'a inanma durumunun daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.³⁷

Tablo 52. Okul Dışında Din Eğitimi Alma Durumuna Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma

	Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu						Toplam
	Hayır, hiç almadım	Cami dersleri	Kur'an kursundan aldığım dersler	Özel sohbetlerde aldığım dersler	Ailemden aldığım dinî bilgiler	Diğer	
Katılmıyorum							
Sayı	8	1	3	1	2	4	19
Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu	11,1%	0,7%	0,8%	1,7%	1,5%	8,9%	2,3%
Toplam	1,0%	0,1%	0,4%	0,1%	0,2%	0,5%	2,3%
Kararsızım							
Sayı	9	4	15	1	5	3	37
Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu	12,5%	2,6%	4,0%	1,7%	3,7%	6,7%	4,4%
Toplam	1,1%	0,5%	1,8%	0,1%	0,6%	0,4%	4,4%
Katılıyorum							
Sayı	55	146	359	56	127	38	781
Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu	76,4%	96,7%	95,2%	96,6%	94,8%	84,4%	93,3%
Toplam	6,6%	17,4%	42,9%	6,7%	15,2%	4,5%	93,3%
Toplam							
Sayı	72	151	377	58	134	45	837
Öğrencinin okul dışında başka bir yerden din eğitimi alma durumu	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Toplam	8,6%	18,0%	45,0%	6,9%	16,0%	5,4%	100%

Araştırmamızda, okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi alan öğrencilerde Allah'a inanma oranı en yüksek çıkmakla birlikte Allah'a inanmama durumu %0,7 oranında cami dersleri, %0,8 oranında kuran kursları, %1,7 oranında özel sohbetler ve %1,5 oranında ailesinden din eğitimi aldığını ifade edenlerde görülmüştür. Bu durum

³⁷ Özdemir, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*, s. 82.

bizlere gerek okulda gerekse aile, cami, kuran kursu... vb. yerlerde verilen din eğitiminin niteliğini düşündürmektedir. Nitekim gencin zihinsel gelişimine paralel olarak gerçekleşen ve sadece öğrenme ve inanma ihtiyacından doğan sorular tatmin edici bir şekilde cevaplanmadığı ve gerekli din eğitimiyle doyurulmadığı takdirde özellikle ilk geçlik döneminde dinî şüphe ve tereddütlerin yaşanmasına hatta ateist-deist tutumların sergilenmesine sebep olabilir.³⁸

Gençlerde olumlu yönde dinî tutum ve davranışların gözlenmesinde anne babaların güzel bir şekilde rol model olmaları etkili olmaktadır. Teorik olarak verilen din eğitimi ile pratik hayat arasında gözlemlenen çelişkiler, gencin dinî duygu ve gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir.³⁹ Bu noktada özellikle anne-babası, öğretmeni ve yakın çevresindeki kişilerin sergilediği din ve ahlak dışı tutum ve davranışlara şahit olan gence teorik olarak verilen din eğitiminin etki etmeyeceği söylenebilir.

2.9. Din ve İnançlara Yaklaşımı İtibariyle Aile Yapısına Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Aşağıdaki tablo incelendiğinde, ailesini “*Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının (477,10) “*Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarından (86,88) oldukça yüksek olduğu, Test istatistiği tablosuna bakıldığında ise bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. ($X^2=85,352$; $p<0,000$) Bu sonuçlar, ailenin din ve inançlara yaklaşımının çocukların Tanrı tasavvurlarında etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

³⁸ Bayyığıt, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 72.

³⁹ Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, s. 45.

Tablo 53. Tanrı Tasavvuru ile Dinî İnançlara Yaklaşımları İtibariyle Aile Yapısı Kruskal-Wallis Testi

	Dinî İnançlara Yaklaşımları İtibariyle Aile Yapısı	N	Sıra Ortalamaları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar	691	477,10
	Annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir	151	323,24
	Babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir	22	245,00
	Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)	13	86,88
	Total	877	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Square	85,352
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi : 0,05.

Dinle ilişkisi bakımından annenin durumu ile Tanrı tasavvuru puanları arasındaki ilişkiyi gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, annesini “*dindar ve ibadetlerine düşkün*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının (502,63) “*Ateist yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarından (14,17) oldukça yüksek olduğu, Test istatistiği tablosuna bakıldığında ise bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. ($X^2=94,835$; $p<0,000$)

Tablo 54. Bireysel Olarak Annenin Dinle İlişisine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Bireysel Olarak Annenin Dinle İlişkisi	N	Sıra Ortalaması
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Dindar ve ibadetlerine düşkün	620	502,63
	Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez	261	374,22
	Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir	23	105,78
	Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz	3	14,17
	Toplam	907	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Square	94,835
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi : 0,05.

Dinle ilişkisi bakımından babanın durumu ile Tanrı tasavvuru puanları arasında fark/ilişkiyi gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, babasını “*dindar ve ibadetlerine düşkün*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının (521,77) “*Ateist yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarından (63,10) oldukça yüksek olduğu, Test istatistiği tablosuna bakıldığında ise bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. ($X^2=111,442$; $p<0,000$)

Tablo 55. Bireysel Olarak Babanın Dinle İlişkisine Göre Tanrı Tasavvuru Puanları (Kruskal-Wallis Testi)

	Bireysel Olarak Babanızın Dinle İlişkisi	N	Sıra Ortalaması
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Dindar ve ibadetlerine düşkün	485	521,77
	Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez	336	394,17
	Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir	71	238,57
	Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz	5	63,10
	Toplam	897	

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Chi-Square	111,442
Df	3
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi : 0,05

Ailenin din ve inançlara yaklaşımına göre öğrencinin Allah'ın varlığına gönülden inanma durumu Tablo 58'de yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakar diyenlerin %96,5'i, annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir diyenlerin %88,7'si, babam dine daha yakın, annem ise mesafelidir diyenlerin %81,8'i, hem annem hem de babam, dine çok mesafelidir (dine çok soğuk bakarlar) diyenlerin %46,2'si Allah'ın varlığına inandığını ifade etmektedir.

Tablo 56. Dinî İnançlara Yaklaşımı İtibariyle Aile Yapısına Göre Allah'ın Varlığına Gönülden İnanma Durumu

	Dinî inançlara yaklaşımları itibariyle aile yapısı					
	Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar	Annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir	Babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir	Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidir	Diğer	Toplam
Katılmıyorum						
Sayı	10	5	1	4	1	21
Dinî inançlara yaklaşımları itibariyle aile yapısı	1,4%	3,3%	4,5%	30,8%	3,3%	2,3%
Toplam	1,1%	0,6%	0,1%	0,4%	0,1%	2,3%
Kararsızım						
Sayı	14	12	3	3	8	40
Dinî inançlara yaklaşımları itibariyle aile yapısı	2,0%	7,9%	13,6%	23,1%	26,7%	4,4%
Toplam	1,5%	1,3%	0,3%	0,3%	0,9%	4,4%
Katılıyorum						
Sayı	666	134	18	6	21	845
Dinî inançlara yaklaşımları itibariyle aile yapısı	96,5%	88,7%	81,8%	46,2%	70,0%	93,3%
Toplam	73,5%	14,8%	2,0%	0,7%	2,3%	93,3%
Toplam						
Sayı	690	151	22	13	30	906
Dinî inançlara yaklaşımları itibariyle aile yapısı	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Toplam	76,2%	16,7%	2,4%	1,4%	3,3%	100%

Yine tabloda görüldüğü üzere hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar diyenlerin %1,4'ü, annem dine daha yakın, babam ise mesafelidir diyenlerin %3,3'ü, babam dine daha yakın, annem ise mesafelidir diyenlerin %4,5'i, hem annem hem de babam, dine çok mesafelidir (dine çok soğuk bakarlar) diyenlerin %30,8'i Allah'ın varlığına inanmadığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak, “*Ailenin din ve inançlara karşı genel tutumu gencin Allah inancı gelişiminde etkili olmaktadır.*” hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

2.10. DKAB/İHL Meslek Derslerine Yönelik Algıya Göre Tanrı Tasavvuru Puanlarının İncelenmesi

Öğrencilerin “DKAB / İHL Meslek dersleri öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur” ifadesine verdikleri cevaplar ile Tanrı tasavvuru puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır.

“DKAB / İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” şeklinde cevap verenlerin puanları ile “kesinlikle katılmıyorum” diye cevap verenlerin puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için yapılan Mann-Whitney U testinde, bu ifadeye “kesinlikle katılıyorum” diyenlerin sıra ortalamaları “kesinlikle katılmıyorum” diyenlere göre oldukça yüksek bulunmuştur. Aşağıdaki *Test istatistikleri* tablosunda da görüldüğü üzere iki grubun sıra ortalamaları arasındaki fark anlamlı düzeydedir (U=4411,00, p<0,05).

Tablo 57. DKAB / İHL Meslek Derslerini Sevme Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları I (Mann-Whitney U Testi)

	DKAB / İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur	N	Sıralar Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Kesinlikle katılmıyorum	222	131,37	29164,00
	Kesinlikle katılıyorum	105	232,99	24464,00
	Toplam	327		

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	4411,000
Wilcoxon W	29164,000
Z	-9,081
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Aynı ifadeye 5’li kategoride verilen cevaplar ilk ikisi ve son ikisi kendi aralarında birleştirilerek “Katılıyorum,” “Kararsızım” ve “Katılmıyorum” şeklinde üçlü kategoriye indirgenmiştir. Daha sonra katılıyorum ve katılmıyorum diyenlerin sıra ortalamaları arasında fark olup olmadığı incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlar alınmıştır.

Tablo 58. DKAB / İHL Meslek Derslerini Sevme Durumuna Göre Tanrı Tasavvuru Puanları II Mann-Whitney U Testi

	DKAB / İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları
Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Katılmıyorum	482	298,44	143847,00
	Katılıyorum	209	455,69	95239,00
	Toplam	691		

Test İstatistiği

	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru
Mann-Whitney U	27444,000
Wilcoxon W	143847,000
Z	-9,519
Anlamlılık Değeri	0,000

Anlamlılık Düzeyi: 0,05.

Tablolardaki sonuçlar incelendiğinde, “DKAB / İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur” ifadesine katılmıyorum diyenlerin sıra ortalamasının (298,44) “katılıyorum” diyenlerin sıra ortalamasından (455,69) oldukça düşük olduğu ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olduğu ($p < 0,05$) görülmektedir.

Sonuç olarak; “Lise gençliğinde Allah inancı gelişimi ve eğitiminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin olumlu bir etkisi vardır.” şeklindeki hipotezin doğrulandığı görülmüştür.

2.11. Lise Giriş Puanları ile Tanrı Tasavvuru Puanları Arasındaki İlişki

Tanrı tasavvuruna ilişkin puanlar ile Lise Giriş Sınav puanları arasında bir ilişki olup olmadığına ilişkin yapılan korelasyon analizinde, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Verilerin normallik varsayımı karşılanmadığından Spearman’s ilişki testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre hem genel hem Teist hem de Deist-Ateist tanrı tasavvuruna ilişkin puanlar arttıkça lise giriş puanlarında düşüş, ya da lise giriş puanları arttıkça çeşitli tanrı tasavvurlarına ilişkin puanlarda düşüş gözlenmektedir.

Tablo 59. Lise Sınav Puanları ile Tanrı Tasavvuru Arasındaki Spearman's İlişki Testi

		Lise Giriş Sınavı	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Teist Tanrı Tasavvuru	Deist-Ateist Tanrı Tasavvuru	
Spearman's rho	Lise Giriş Sınavı	Korelasyon Katsayısı	1,000	-,152**	-,164**	-,130**
		Anlamlılık	.	,000	,000	,000
		Toplam	913	913	913	913
	Lise Gençliğinde Tanrı Tasavvuru	Korelasyon Katsayısı	-,152**	1,000	,901**	,909**
		Anlamlılık	,000	.	,000	,000
		Toplam	913	913	913	913
	Teist Tanrı Tasavvuru	Korelasyon Katsayısı	-,164**	,901**	1,000	,671**
		Anlamlılık	,000	,000	.	,000
		Toplam	913	913	913	913
	Deist-Ateist Tanrı Tasavvuru	Korelasyon Katsayısı	-,130**	,909**	,671**	1,000
		Anlamlılık	,000	,000	,000	.
		Toplam	913	913	913	913

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin *LGS/TEOG puanları* ile *genel tanrı tasavvuru* puanları arasında düşük, negatif yönlü ve anlamlı ($r = -,152, p < 0,01$); *LGS/TEOG* puanları ile *teist tanrı tasavvuru puanları* arasında düşük, negatif yönlü ve anlamlı ($r = -,164, p < 0,01$); *LGS/TEOG* puanları ile *Deist-Ateist tanrı tasavvuru puanları* arasında düşük, negatif yönlü ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($r = -,130, p < 0,01$). *Determinasyon katsayısı*** dikkate alındığında toplam varyansın (değişkenliğin) çok az bir kısmının (sırayla %2, %3 ve %2 kadarının) *LGS/TEOG* puanı veya tanrı tasavvuru ile açıklanabileceğini göstermektedir. Bu ilişki bize neden-sonuç şeklinde bir yorumlama imkânı vermemektedir. Yani Tanrı tasavvurunun mu başarıya etki ettiği yoksa başarının mı tanrı tasavvurunu etkilediğini göstermez.

** Korelasyon katsayısının karesi (r^2).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Lise gençliğinde Allah inancı gelişimini olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörleri saptamak amacıyla hazırlanan bu çalışmada, Bursa il merkezinde, 7 farklı lisede öğrenim gören 910 öğrenciye anket uygulanmıştır. Lise gençliğinin sahip olduğu Tanrı tasavvuru yaş, lise türü, okul başarısı, ailevî faktörler (anne babanın eğitim düzeyi, din ve inançlara karşı tutumu vs.) gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Lise gençliği üzerinde yapılan bu araştırmada evreni temsil edecek bir örneklem grubu oluşturulsa da geniş çapta genellemelere gitmenin kesin ve sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını hatırlatmak isteriz.

Anket uyguladığımız örneklem grubunun 462'si (%50,8) kız, 448'i (%49,2) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların cinsiyet yönünden sayısal olarak dengeli bir dağılım gösterdiğini söyleyebiliriz.

Yine örneklem grubunun %32,0'ı 9. Sınıf, %27,1'i 10. Sınıf, %23,8'i 11. Sınıf, %17,2'si 12.sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Anketin uygulandığı okullarda 9. sınıfların mevcutları diğer sınıf mevcutlarına göre daha kalabalık olduğundan, 9. sınıflarda ankete katılım oranı daha yüksek, üniversite sınavına hazırlanan 12. sınıf öğrencilerinin bir kısmı ankete katılmak istemediği için 12. sınıflarda ankete katılım oranı daha düşüktür.

Eğitim düzeyi açısından İHL de annelerin en yüksek oranla ilkokul (%37,7) ve ortaokul (%21,2) mezunu olduğu, diğer lisede ise annelerin en yüksek oranla üniversite (%27,8) ve lise (%25,0) mezunu olduğu görülmüştür. Ayrıca okuma yazma bilmeyenlerin oranı en yüksek İHL'de çıkarken lisansüstü mezunu oranı en yüksek diğer liselerde çıkmıştır. Gerek bizim araştırmamızdan gerekse daha önce yapılan araştırmalardan çıkan sonuca göre diğer liselerdeki annelerin eğitim düzeyi İHL'ye oranla daha yüksektir.

Eğitim düzeyi açısından diğer liselerde babaların üniversite (%33,7) ve lise (%33,1) mezuniyeti en yüksek oranda iken, İHL'de babaların mezuniyet durumlarında oransal olarak yakınlık görülmüştür. (İHL'de ilkokul %23,4; ortaokul %22,9; lise %25,1; üniversite %21,9) Ayrıca okuma yazma bilmeyenler diğer liselerde hiç görülmezken İHL'de %1,5 oranında, lisansüstü mezunu ise İHL'ye oranla diğer

liselerde daha yüksek görülmüştür. Gerek bizim araştırmamızdan gerekse daha önce yapılan araştırmalardan çıkan sonuca göre diğer liselerdeki babaların eğitim düzeyi İHL'ye oranla daha yüksektir.

Ailelerin ortalama aylık gelir durumuna bakıldığında İHL'de en yüksek oran 2001-3000 TL arası (%34,1) ve 3001-4500 TL arası (%28,2) iken diğer liselerde 4501-6000 TL arası (%26,6) ve 3001-4500 TL arası (%22,7) çıkmıştır. Ayrıca ortalama aylık geliri 2000 TL'nin altı olanlar İHL'de daha yüksek görülürken 10.000 TL ve üzeri olanlar diğer liselerde daha yüksek görülmüştür. Gerek bizim araştırmamızdan gerekse önceki araştırmalardan çıkan sonuca göre diğer lise ailelerinin aylık gelir durumlarının İHL'ye oranla daha iyi olduğunu ve İHL öğrencilerinin ekonomik olarak orta ve alt tabakaya ait ailelerden geldiğini söyleyebiliriz.

Lise türüne göre örneklem grubunun aile ortamı itibariyle mutlu veya mutsuz olma durumunda anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

Örneklem grubu ailelerinin din ve inançlara yaklaşımına baktığımızda her iki lise türünde de anne-babasının dine ve dinî konulara sıcak baktığını ifade edenler en yüksek oranda olmakla birlikte, bu oran İHL'de daha yüksektir. (İHL %86,8; DL %67,9) Ayrıca İHL anne-babalarının diğer lise anne-babalarına göre daha dindar ve ibadetlerine daha düşkün olduğu, anne ve babalar olarak karşılaştırdığımızda ise iki lise türünde de annelerin babalara göre daha dindar olduğu ve daha düzenli ibadet ettiği görülmüştür.

Okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almadığını ifade edenlerin oranı diğer liselerde, İHL'ye oranla daha yüksektir. (İHL %3,8; DL %12,3)

Lise türüne göre anne babanın birlikte yaşama durumları karşılaştırıldığında her iki lise türünde de anne-babasının evli ve birlikte yaşadığını ifade edenler en yüksek oranda olmakla birlikte bu oran, İHL'de daha yüksek, (İHL %96,3; DL %93,1), anne babasının boşandığı veya ayrı yaşadığını ifade edenler ise diğer liselerde daha yüksektir. (İHL %1,2; DL %4,7) Bu verilerden yola çıkarak örneklem grubu velilerinin aile bütünlüğünü koruma noktasında hassas davrandığı ayrıca İHL ailelerinin bu konuda daha hassa oldukları ifade edilebilir.

Allah'ın varlığına gönülden inanma durumu tüm liselerde en yüksek oranda çıkmakla birlikte, bu oran İHL'de daha yüksektir. (İHL %99,5) Kararsız olduğunu ifade

edenler İHL’de hiç çıkmazken, en yüksek oran (%10,6) SBL’de görülmüştür. Allah’ın varlığına inanmayanların oranı ise en yüksek (%5,8) Fen lisesinde çıkarken, en düşük (%0,5) İHL’de görülmüştür.

Farklı okul türlerinde (Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi) öğrenim gören öğrencilerin genel tanrı tasavvurları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. İslam’ın Tanrı tasavvurunu yansıtan ifadeler katılma oranı İHL’de en yüksek çıkarken FL’de en düşük çıkmıştır.

Verilerden yola çıkarak Allah’a inanma durumunun okul türüne göre farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim gerek bizim araştırmamızda gerekse yapılan diğer araştırmalarda Allah’ın varlığına inanmayan veya bu konuda kararsız olduğunu ifade edenlerin oranı diğer liselerde daha yüksektir. Allah inancı noktasında okul türünde gerçekleşen bu farklılaşma gerek öğrencilerin aldığı eğitim tarzı gerekse içinde buldukları sosyo-kültürel ortamlarla ilişkilendirilebilir. Nitekim “*Allah’ın varlığına gönülden inanıyorum.*” ifadesine en yüksek katılımın İHL öğrencilerinde görülmesinde dinî ağırlıklı eğitim-öğretim görmelerinin ve inançlara yaklaşım itibarıyla çoğunlukla dindar ailelerden gelmelerinin etkili olduğu ileri sürülebilir.

Okul türüne göre İslam’ın tanrı tasavvurunu yansıtan puanlarda görülen farklılaşma sosyo-kültürel sebeplere de bağlanabilir. Hatalı veya yetersiz din eğitimiyle oluşan başarısız dinî sosyalleşme neticesinde gençte ya dinî tamamen reddetme yahut dine karşı ilgisiz olma veyahut ta körü körüne bağlanma ve taklitçilik görülebilir. Ayrıca gerek ailede gerekse okulda uygulanan yanlış metot ve teknikler gençlerin dine ve Allah’a karşı tepkisel hale gelmesine sebebiyet verebilir.

İslam ülkelerinin bilim ve teknoloji alanında geri kalması, gençlerin rol model alabileceği kişilerin yetersiz olması, ülkedeki siyaset anlayışı ve dinin siyasete alet edilmesi, toplumun dinî hayattan uzaklaşarak dünyevi bir hayata yönelmesi, hiçbir kural ve sınır tanımayan özgürlük anlayışı ve popüler kültürün etkisiyle gençlerde oluşan farklı olma isteği gibi durumlar gençlerin dine ve Allah’a karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine sebebiyet verebilmektedir.

Bu noktada özellikle Fen ve Anadolu liselerinde görev yapan DKAB öğretmenlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. DKAB öğretmenleri öncelik olarak ders müfredatı ve konuyu değil, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate almalıdır.

Nitekim sadece ders müfredatını takip edip gerek Allah inancı gerekse din-bilim ilişkisi konusunda gençlerin zihninde beliren soruları cevaplamayan bir din eğitimcisinin başarıya ulaşması beklenemez.

Farklı sınıf düzeylerinde (9, 10, 11 ve 12. sınıf) öğrenim gören öğrencilerin genel tanrı tasavvurları arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. İslam'ın ve diğer ilahi dinlerin tanrı tasavvurunu yansıtan ifadeler katılma oranı en yüksek 12. Sınıf öğrencilerinde görülürken, en düşük 9. Sınıf öğrencilerinde görülmüştür.

Lise yılları, gençlerde hem dinî şuurun geliştiği ve dine karşı ilginin arttığı hem de bu zamana kadar sahip olunan inançların eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak dinî şüphe ve kararsızlığın yaşandığı bir dönemdir. 18 yaşına kadar devam eden bu şüphe ve kararsızlık durumu 18-21 yaşlarında yerini dinî durulmaya bırakır. 13-14 yaş aralığında olan 9. Sınıf öğrencilerinde İslam'ın tanrı anlayışını yansıtan ifadeler katılma oranının yaş alığı 17-18 olan 12. Sınıf öğrencilerinden daha düşük çıkmasında içinde buldukları gelişimsel dönemin ve yaşadıkları dinî şüphe ve kararsızlıkların etkili olduğu söylenebilir.

Tanrı tasavvuru puanlarının anne ve babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılaşma gösterdiği tespit edilmiştir. Lise türlerine göre yapılan ayrıntılı analizde ise hem İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin hem de diğer lise öğrencilerinin Tanrı tasavvuru puanlarında anne ve babanın öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür. Anne ve babanın öğrenim durumunun genel karşılaştırmada öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşmaya sebep olduğu hatırlanırsa, bu farklılaşmanın lise türü değişkenine göre oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Ailesinin aylık gelir durumu 2000 TL'nin altı ile 2001-3000 TL arası olan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarında anlamlı bir farklılaşma olmadığı, ailesinin aylık gelir durumu 2000 TL'nin altı ile 10.000 TL'nin üzeri olan öğrencilerin Tanrı tasavvurlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Lise türlerine göre daha ayrıntılı bir inceleme yapıldığında, İHL öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı bir farklılaşmaya sebep olmadığı, buna karşın, diğer liselerdeki öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerindeki farklılaşmanın öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında da anlamlı farklılaşmaya neden olduğu görülmektedir. Bunu, basitçe bir sebep sonuç ilişkisi olarak

okumamak gerekir. Zira öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarındaki farklılaşmaya ailelerinin gelir düzeyleri dışındaki başka faktörlerin de etki edebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Aile ortamı itibariyle mutlu veya mutsuz olma durumuna göre öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Lise türlerine göre yapılan ayrıntılı analizde ise hem İmam Hatip Lisesi hem de diğer lise öğrencilerinin Tanrı tasavvuru puanlarında mutlu bir ailede yaşıyor olup olmama durumlarına göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı dikkat çekmektedir. Mutlu bir ailede yaşıyor olup olmama durumunun genel karşılaştırmada öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarında anlamlı farklılaşmaya neden olduğu hatırlanırsa, bu farklılaşmanın daha çok lise türü değişkenine göre olduğu ortaya çıkmaktadır.

Öğrencilerin okul dışında herhangi bir yerden din eğitimi almış olma durumu ile Tanrı tasavvuru puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Tanrı tasavvurunu yansıtan puanlar, sıra ortalamaları dikkate alındığında, en düşük okul dışında hiç din eğitimi almadığını (186,06) ifade edenlerde görülürken en yüksek özel sohbetlerden (490,10) ve Kur'an kursundan (420,04) din eğitimi aldığını ifade edenlerde görülmüştür. Bu verilerden yola çıkarak okul dışında cami, Kur'an kursu veya özel sohbetlerden alınan din eğitiminin öğrencilerin Allah inancı gelişimi ve eğitimine olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir.

Ailesini “*Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarının (477,10) “*Hem annem hem de babam, dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)*” şeklinde tanımlayan öğrencilerin Tanrı tasavvuru puanlarından (86,88) oldukça yüksek olduğu ve bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, ailenin din ve inançlara yaklaşımının çocukların Tanrı tasavvurlarında etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“*DKAB / İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur*” ifadesine “katılmıyorum” diyenlerin sıra ortalamasının (298,44) “katılıyorum” diyenlerin sıra ortalamasından (455,69) oldukça düşük olduğu ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Verilerden çıkan bu sonuç bize Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerine düşen sorumlulukları hatırlatmaktadır.

Okullarda verilen din eğitiminde kaynak konumunda olan DKAB öğretmenleri ders içerisinde ve ders dışında öğrenciyle kurduğu iletişimde katı, sert ve kırıcı bir tutum geliştirmekten uzak durmalı ve öğrencilerin sorularına seviyelerine uygun bir şekilde cevap vermelidir. Ayrıca bir din eğitimcisinin en güzel şekilde rol model olabilmesi için söylemleri ve eylemleri arasında uyum olmalıdır.

Ergenlik döneminde dinî tereddüt ve şüphe durumunun yaşanmasında, dinî konularda bilgisizlik, yanlış ve eksik bilgilenmeler de etkili olabilmektedir. Bireyde sağlam bir dinî kişiliğin oluşmasında kaliteli ve nitelikli bir din eğitiminin büyük bir rolü vardır. Bu noktada din dersleri sadece bazı bilgi ve duaların ezberlendiği bir ders olmaktan çıkarılarak, kişinin şahsiyet gelişimini olumlu yönde etkileyecek şekilde, anlaşılır ve yaşanabilir tarzda sunulmalıdır. Yıllardır derse giren bir din kültürü öğretmenin alışkanlık haline getirdiği şekliyle hep aynı tarzda ders anlatması, öğrenciyle etkili bir iletişime girmesine engel olur. Nitekim din eğitimi ve iletişimi birtakım alışkanlıklar doğrultusunda rastgele yapılacak bir iş değildir. Bu noktada yapılacak her dinî etkinliğin amacına uygun olarak seçilen yöntem, teknik ve araç gereci olmalıdır. Ayrıca öğretmenler gençlerin hem bedensel hem de ruhsal gelişimlerini dikkate alarak, dinî duygu, bilgi ve davranışlarını etkileyecek faktörleri göz önünde bulundurarak eğitim öğretim faaliyetini yürütmelidir.

KAYNAKLAR

- ALTAŞ Nurullah, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Öğretmen El Kitabı*, 1.bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- ARICAN Musa Kazım, "Ulûhiyet Anlayışları", *Din Felsefesi El Kitabı*, 1. bs., Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, s. 59-82.
- ARSLANTÜRK Zeki, E. Hamit ARSLANTÜRK, *Uygulamalı Sosyal Araştırma SPSS, Kavramlar, Teknikler, Metotlar, Bilgisayar Uygulamaları*, 3. bs., Çamlıca Yayınları, 2013.
- AYDIN Mehmet, *Din Felsefesi*, 12.bs., İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- BAHADIR Abdulkerim, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- — —, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir araştırma)", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, 3.bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 307-68.
- BAYYİĞİT Mehmet, "Gençliğin Dinî İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003, s. 221-42.
- — —, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- BOLAY Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 6. bs., Ankara: Akçağ, 1996.
- BURSAL Murat, *SPSS ile Temel Veri Analizleri*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- CAN Abdullah, *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*, Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- COŞKUN İbrahim, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 41-70.
- ÇELİK Ömer Faruk, *Katsayı Uygulamasının Kaldırılması Sonrasında İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Davranış, Tutum ve Özellikleri (Gaziantep Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- DORMAN Emre, "Tarihsel ve Teolojik Açından Deizm Ve Eleştirisi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar Ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 217-42.
- ERDEM Hüsameddin, "Deizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 9, ss. 109-11.
- GÖKÇE Birsen, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklentisi ve Sorunları*, Ankara: Meb yay., 1984.
- GÜNDÖĞAR Hamdi, "Deizm; Aklın Tanrılaştırılması Ya Da Sorumsuz Özgürlük", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van: Ensar Neşriyat, 2017, s. 29-40.
- GÜNDÜZ Turgay, "Ergenlik Dönemi Din Eğitimi", *Etkili Din Öğretimi*, 3.bs., İstanbul: TİDEF, 2010, s. 73-101.
- — —, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2002.
- — —, "İslam'ın Eğitim Anlayışı Çerçevesinde Gençlik Dönemi Din ve Ahlak Eğitimine Yeni Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II*, 1.bs., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2003, s. 45-62.
- GÜRSOY Kenan, "İlhadi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. 22, ss. 96-98.

- HÖKELEKLİ Hayati, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 2. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- — —, *Din Psikolojisi*, 3. bs., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- HÖKELEKLİ Hayati, “Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sy. 1 (1987), ss. 43-58.
- HÖKELEKLİ Hayati, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1983.
- — —, (ed.), *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, 3. bs., İstanbul: Dem Değerler Eğitimi Merkezi, 2015.
- KARTAL Mahmut, Sait BARDAKÇI, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri*, Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- KILAVUZ, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (Lise Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, 3. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 251-305.
- KILAVUZ Mehmet Akif, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- KULAKSIZOĞLU Adnan, “Gençlik Çağı ve Ülkemizde Gençlik Sorunları”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, c. 2, sy. 2 (2013).
- KUTLUER İlhan, “Lâedriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. 27, ss. 41-42.
- MENKÜÇ Dilek, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ÖZBAYDAR Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Baha matbaası, 1970.
- ÖZDEMİR Hacı Ali, *Ortaöğretim Öğrencilerinde Allah İnancı (Burdur Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ÖZÜDOĞRU Halide Nur, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dini İnanç ve Tutumları ile Sosyo-Kültürel Beklenti ve Sorunları (Konya Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, 7. bs., İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- SALI Esra, *İmam Hatip Liselerindeki Kız Öğrencilerin Sorunları ve Beklentileri (İstanbul-Güngören Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- SAYIL Melike, “İnsan Gelişimi; Yaşam Boyu Gelişim”, *Psikiyatri Temel Kitabı I*, Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 1997, s. .
- SELÇUK Ziya, *Gelişim ve Öğrenme*, 11. bs., Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- SİNANOĞLU Mustafa, “İlhad”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. 22, ss. 90-92.
- ŞAHİN Âdem, *Yetiştirme Yurdundaki Gençlerin Dinî Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- TALUK Abdulselam, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Allah Tasavvuru (İğdir Örneği)*, İğdir: İğdir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

- TEZCAN Mahmut, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, 1. bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1997.
- TOPALOĞLU Aydın, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- — —, "Teizm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40 cilt, İstanbul, 2011.
- TUNCER Aydın, *Dini İnanç Gelişimi Açısından Köy ve Şehir Çocuklarının Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- TÜRKMEN Emine, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Beklenti ve Sorunları*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- USLU Ferit, "Agnostisizm", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sy. 21 (2012).
- YAŞAR SÖNMEZ Birgül, *Lise Gençliğinin İtikadî Sorunlarının Yaşam Kalitelerine Olumlu-Olumsuz Etkilerinin Araştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2017.
- YAVUZ Kerim, *Günümüzde İnançın Psikolojisi*, 1. bs., İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013.
- YAVUZER Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, 6.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- YILDIZ Nezahat, *Ergenlik Çağında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, *Gençlik Çağı*, 8. bs., İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1993.

EKLER

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ

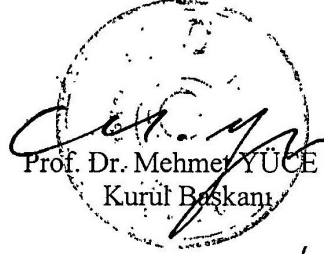
01 Mart 2019

OTURUM SAYISI

2019-02

KARAR NO 6 : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İncancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili olan Faktörler" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İncancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili olan Faktörler" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak anket sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

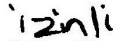

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Kurul Başkanı

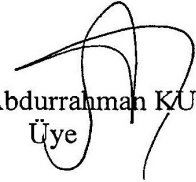
Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR
Üye

Prof. Dr. Doğan ŞENYÜZ
Üye

Prof. Dr. Kemal SEZEN
Üye

Prof. Dr. Abdurrahman KURT
Üye

Prof. Dr. Gülşay GÖĞÜŞ
Üye

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU
Üye

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125-605.01-E.7396924
Konu : Kevser BAYTEMUR'un
Tez Çalışması

11.04.2019

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi : Milli Eğitim Bakanlığı'nın Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu
22/08/2017 tarihli ve 2017/25 sayılı Genelgesi.

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi Ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler" konulu tez çalışması Uludağ Üniversitesi Rektörlüğünün 29/03/2019 tarihli ve 12297 sayılı yazıları ile bildirilmektedir.

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi Ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler" konulu tez çalışması Nilüfer Tofaş Fen Lisesi, Osmangazi Bursa Anadolu Lisesi, BTO Ali Osman Sönmez Sosyal Bilimler Lisesi, Yıldırım Nuri Nihat Aslanoba Anadolu Lisesi, İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi, Gülçiçek Hatun Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Necip Fazıl Kısakürek Anadolu İmam Hatip Lisesi'lerinde uygulama yapma isteği ilimizde oluşturulan "Araştırma Değerlendirme Komisyonu" tarafından incelenerek değerlendirilmiştir. Araştırma ile ilgili çalışmanın okul/kurumlardaki eğitim öğretim faaliyetleri aksatılmadan, araştırma formlarının aslı okul müdürlüklerince görülerek ve gönüllülük esası ile okul müdürlüklerinin gözetim ve sorumluluğunda ilgi Genelge çerçevesinde uygulanması ayrıca araştırma sonuçlarının Müdürlüğümüz ile paylaşılması komisyonumuzca uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Mustafa KAHYA
İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı

OLUR
11.04.2019

Sabahattin DÜLGER
İl Millî Eğitim Müdürü

Adres : Hocahasan Mh. İlbahar Cad. No.38
(Yeni Hükümet Konağı A Blok) 16050/Osmangazi/BURSA
Telefon No:(0224) 445 16 00 Fax: 445 18 10
E-posta: arge16@meb.gov.tr İnternet Adresi: http://bursa.meb.gov.tr

Bilgi İçin : Engin SEYMEN
AR-GE VHKİ
(0224) 215 25 39

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 07be-ea47-3701-ba49-3e8c kodu ile teyit edilebilir

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 86896125-605.01-E.7434327

12.04.2019

Konu : Kevser BAYTEMUR'un Araştırma İzni

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Genel Sekreterlik)

- İlgi :a) Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri konulu
22/08/2017 tarihli ve 2017/25 sayılı Genelgesi.
b) 29/03/2019 tarihli ve 12297 sayılı yazınız.

Üniversiteniz, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi Ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler" konulu tez çalışmasını ekli Onayda belirtilen okullarda uygulamasına dair alınan 11.04.2019 tarihli ve 7396924 sayılı onay örneği ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi, ilgilinin çalışmasının tamamlanmasından sonra **Müdürlüğümüze çalışmanın sonucu hakkında bilgi verilmesini arz ederim.**

Mustafa KAHYA
Müdür a.
İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı

EK: Makam Onayı (1 Sayfa)

Murat TEMURÇİN
Memur
Güvenli Elektronik imzalı
Aslı ile Aynıdır.
12 Nisan 2019
...../...../20.....

Adres : Hocaşahan Mh. İlbahar Cad. No.38
(Yeni Hükümet Konağı A Blok) 16050/Osmangazi/BURSA
Telefon No:(0224) 445 16 00 Fax: 445 18 10

Bilgi İçin : Engin SEYMEN
AR-GE VHK1
(0224) 215 25 39

E-posta: arge16@meb.gov.tr İnternet Adres: http://bursa.meb.gov.tr

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden f0f4-0206-3f77-8e21-61ee kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik

Sayı: 26468960-000/14980

18/04/2019

Konu: Kevser BAYTEMUR'un Uygulama İzni

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 28.03.2019 tarihli ve 86162157-302.99/3085 sayılı yazınız.

İlgi yazınızda bahsi geçen Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Kevser BAYTEMUR'un "Lise Gençliğinde Allah İnancının Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler" konulu çalışması kapsamında Bursa Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan 12.04.2019 tarih ve 7434327 sayılı yazı ve eki ilişkide gönderilmektedir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek :
Yazı Örneği ve Eki (2 Sayfa)

Bu Belge, 5070 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak elektronik imza ile imzalanmıştır.

U.Ü Rektörlüğü Görükle Kampusu 16059 Nilüfer/BURSA

Bilgi İçin :Özge ABİÇ

Tel: 0224 294 00 38 Faks: 0224 294 00 37

Tel: 0224 294 00 86

e-posta : uugs@uludag.edu.tr Elektronik Ağ: www.uludag.edu.tr

uludag.rektorluk@hs03.kep.tr

Bu belge UDOS ile hazırlanmıştır. Teyit için: https://udos.uludag.edu.tr/teyit/?p_OvQGnuTUyqXpawBuCaEQ

Sevgili Öğrenci;

Bu anket formu, sizin gibi Lise 9., 10., 11. ve 12. düzeylerindeki orta öğretim gençliğinin Allah inancına yönelik düşünce ve kanaatlerini tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Aşağıda, yaklaşık 15-20 dakika içinde cevaplayacağınız sorular yer almaktadır. Bu sorulara sadece kendi düşüncenizi yansıtan içten ve doğru cevaplar vererek, araştırmamıza çok önemli bir katkı sağlamış olacaksınız. Görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için şimdiden teşekkür eder, derslerinizde başarılar dilerim. .... /..... /2019

Dr. Turgay Gündüz
Danışman, UÜ. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Kevser Baytemur
Araştırmacı, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Öğrencisi

1. Bölüm

ANKET FORMU

1. Cinsiyetiniz:

- (1) Kız (2) Erkek

2. Doğum tarihiniz:

- (1) 1999 (4) 2002 (7) 2005
 (2) 2000 (5) 2003 (8) Diğer.....
 (3) 2001 (6) 2004

3. Sınıfınız:

- (1) 9. sınıf (3) 11. sınıf
 (2) 10. sınıf (4) 12. sınıf

4. Lise Giriş Sınavı (TEOG veya LGS) puanınız: Lütfen yazınız

.....

5. Annenizin halen hayatta olup olmama durumu:

- (2) Halen yaşıyor (1) Vefat etti

6. Halen birlikte yaşadığımız anneniz:

- (2) Öz (1) Üvey (1) Birlikte değil

7. Babanızın halen hayatta olup olmama durumu:

- (2) Halen yaşıyor (1) Vefat etti

8. Halen birlikte yaşadığımız babanız:

- (2) Öz (1) Üvey (1) Birlikte değil

9. Anne babanızın birlikte yaşama durumu:

- (3) Halen evli ve birlikte yaşıyorlar
 (2) Halen evli oldukları halde ayrı yaşıyorlar
 (1) Boşandılar ve ayrı yaşıyorlar
 (1) Biri veya ikisi de vefat ettiğinden birlikte değil

10. Annenizin öğrenim durumu aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- (1) Okuma yazma bilmiyor (5) Lise mezunu
 (2) Sadece okur-yazar (6) Üniversite mezunu
 (3) İlkokul mezunu (7) Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)
 (4) Ortaokul mezunu

11. Babanızın öğrenim durumu aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- (1) Okuma yazma bilmiyor (5) Lise mezunu
 (2) Sadece okur-yazar (6) Üniversite mezunu
 (3) İlkokul mezunu (7) Lisansüstü (Yüksek lisans, doktora vs.)
 (4) Ortaokul mezunu

12. Ailenizin ortalama aylık geliri aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- (1) 2000 TL'nin altında (5) 6001-7500 TL arası
 (2) 2001-3000 TL arası (6) 7501-10.000 TL arası
 (3) 3001-4500 TL arası (7) 10.000 TL'nin üzerinde
 (4) 4501-6000 TL arası

13. Kendi aralarında ve çocuklarıyla ilişkilerini göz önünde bulundurduğunuzda aşağıdakilerden hangisi, genel olarak sizin ailedeki durumunuzu en iyi tanımlar?

- (5) Çok mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim
 (4) Çok olmasa da, mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim
 (3) Ne mutlu ne de mutsuz
 (2) Çok mutsuz olmasa da mutlu bir ailede büyüdüğümü söyleyemem
 (1) Çok mutsuz bir ailede büyüdüğümü söyleyebilirim

14. Din ve inançlara yaklaşımları itibarıyla aşağıdakilerden hangisi ailenizi en iyi tanımlar?

- (4) Hem annem hem de babam dine ve dinî konulara çok sıcak bakarlar
 (3) Annem dine daha yakın, babam ise daha mesafelidir
 (2) Babam dine daha yakın, annem ise daha mesafelidir
 (1) Hem annem hem de babam dine çok mesafelidirler (dine çok soğuk bakarlar)

15. Bireysel olarak dinle ilişkisi bakımından annenizi nasıl tanımlarsınız?

- (4) Dindar ve ibadetlerine düşkün
 (3) Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez
 (2) Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir
 (1) Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz

16. Bireysel olarak dinle ilişkisi bakımından babanızı nasıl tanımlarsınız?

- (4) Dindar ve ibadetlerine düşkün
 (3) Dine sıcak bakar, ancak düzenli olarak ibadet etmez
 (2) Allah'a inanır, ancak dine karşı çok ilgisiz, çok mesafelidir
 (1) Ateist, yani yüce bir Yaratıcı'nın varlığına inanmaz

17. Okul dışında bir yerden hiç din eğitimi (Kur'an okumayı öğrenme, dinî bilgiler vs.) aldınız mı? Eğer aldığınız size en yararlı olduğunu düşündüğünüz aşağıdakilerden hangisidir?

- (1) Hayır, hiç almadım
 (2) Cami dersleri
 (3) Kur'an Kursu'ndan aldığım dersler
 (4) Özel sohbetlerde aldığım bilgiler
 (5) Ailemden aldığım dinî bilgiler
 (6) Diğer (lütfen yazınız)

18. İnternete girdiğinde en çok vakit geçirdiğin site aşağıdakilerden hangisidir?

- (1) Facebook (4) Youtube
 (2) Instagram (5) Diğer
.....
 (3) Twitter

19. Bir günde internette geçirdiğiniz ortalama süre ne kadardır?

- (1) 1 saatten az (5) 5 saat
 (2) 2 saat (6) 6 saat
 (3) 3 saat (7) 7 saat
 (4) 4 saat (8) 8 saat ve daha fazla

2. Bölüm

		Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kararsızım (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
20.	Allah'ın varlığına gönülden inanıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
21.	Allah evreni yoktan var etmiştir	☐	☐	☐	☐	☐
22.	Allah, insanlara mesajını ilahi kitaplar ve peygamberler aracılığıyla göndermiştir	☐	☐	☐	☐	☐
23.	Allah'ın varlığını kabul etmeden evrenin varlığını düşünmek mümkün değil	☐	☐	☐	☐	☐
24.	Allah yaptığımız ve düşündüğümüz her şeyi bilir	☐	☐	☐	☐	☐
25.	Allah dua edenin duasını işitir ve bir şekilde duasına karşılık verir	☐	☐	☐	☐	☐
26.	Allah tüm kullarına adaletli davranır	☐	☐	☐	☐	☐
27.	Allah'ın bilgisi ve izni olmadan bir yaprak bile kıvılcak, tek bir nefes dahi alamayız	☐	☐	☐	☐	☐
28.	Yeniden dirilip hesap vereceğimiz fikri tamamen uydurmadır	☐	☐	☐	☐	☐
29.	Allah'a inanan kişi dinin emir ve yasaklarına uymalıdır	☐	☐	☐	☐	☐
30.	Allah, insanların bu dünyada yaptıkları en küçük iyilik veya kötülüğün karşılığını öteki dünyada mutlaka verecektir	☐	☐	☐	☐	☐
31.	Allah var olduğu için hayatın anlamı vardır.	☐	☐	☐	☐	☐
32.	Dinî duygu ve değerlerin hayatımda büyük bir önemi ve etkisi vardır	☐	☐	☐	☐	☐
33.	Allah evreni yaratmış, daha sonra onu kendi haline bırakmıştır	☐	☐	☐	☐	☐
34.	“Allah” fikrini insan ve toplumun kendisi üretmiştir	☐	☐	☐	☐	☐
35.	Allah'ın var olmadığı bir dünyayı düşünmek de pekâlâ mümkündür	☐	☐	☐	☐	☐
36.	Allah'a yaklaşmak için ibadet şart değildir, önemli olan kalp temizliğidir	☐	☐	☐	☐	☐
37.	Hiçbir dinî inanca sahip olmadan da mutlu bir hayat yaşanabilir	☐	☐	☐	☐	☐

3. Bölüm

		Kesinlikle katılıyorum (5)	Katılıyorum (4)	Kararsızım (3)	Katılmıyorum (2)	Kesinlikle Katılmıyorum (1)
38.	Birden fazla Tanrı olsaydı evrendeki düzen bozulurdu	☐	☐	☐	☐	☐
39.	Allah peygamber göndermese bile insan aklı ile Allah'ın var olduğunu anlayabilir	☐	☐	☐	☐	☐
40.	Allah rızık çalışana verir	☐	☐	☐	☐	☐
41.	İnsanın rızıkı önceden Allah tarafından belirlenmiştir. İnsan ne kadar çalışırsa çalışsın sonuç değişmez	☐	☐	☐	☐	☐
42.	Allah'ın merhameti cezalandırıcı yönünden daha fazladır	☐	☐	☐	☐	☐
43.	İyilik de kötülük de Allah'tandır; ancak iyilikler Allah'ın lütfünden, kötülükler ise insanların yaptığı kötü işler	☐	☐	☐	☐	☐

	yüzündendir					
44.	Allah'ın sonsuz güç ve merhamet sahibi bir varlık olmasına rağmen, yeryüzünde hâlâ kötülüklerin olmasını anlamakta güçlük çekiyorum	☐	☐	☐	☐	☐
45.	“Allah İnsanı niçin yarattı?” sorusuna beni ikna edici cevaplar bulamıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
46.	Kur'an, Allah tarafından gönderilmiş kutsal bir kitaptır	☐	☐	☐	☐	☐
47.	Allah'ın varlığına inananlara ikna edici cevaplar bulmakta zorlanmıyorum	☐	☐	☐	☐	☐
48.	İnsan, ancak Allah'a inanmakla huzur bulur	☐	☐	☐	☐	☐
49.	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB)/İmam-Hatip Lisesi (İHL) meslek derslerinde Allah hakkındaki sorulara yeterli cevap verilmektedir	☐	☐	☐	☐	☐
50.	DKAB/İHL Meslek dersleri kitaplarında Allah inancına dair doyurucu bilgiler bulunmaktadır	☐	☐	☐	☐	☐
51.	DKAB/İHL Meslek dersleri öğretmenlerinin Allah hakkında verdikleri bilgiler etkileyicidir	☐	☐	☐	☐	☐
52.	Allah hakkındaki sorularımı DKAB/İHL Meslek dersleri öğretmenime rahatlıkla sorabilirim	☐	☐	☐	☐	☐
53.	DKAB/İHL derslerinde Allah'ın varlığı ve birliği anlatılırken daha güncel örneklerin kullanılmasını isterim	☐	☐	☐	☐	☐
54.	DKAB/İHL Meslek derslerinde Kuran-ı Kerimdeki Allah'ı tanıtan ayetlere ve açıklamasına daha fazla yer verilmesini isterim	☐	☐	☐	☐	☐
55.	DKAB/İHL Meslek dersleri, şimdiye kadarki öğrencilik hayatımda genellikle en sevdiğim dersler olmuştur	☐	☐	☐	☐	☐
56.	DKAB/İHL Meslek dersleri olmasaydı, yine de Allah'a inanan bir insan olurum	☐	☐	☐	☐	☐